

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

1076

Present Exemplar

Nederlandsche Spraak-kunst

DOOR

D. BOSWIJK en W. WALSTRA,
Hoofden van Scholen te Arnhem.

ZUTPHEN,
W. J. THIEME & Cie.
1894.

F 27

f 1,—

1076
Jp. 27

RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN

1 259 351 8

Nederlandsche Spraakkunst

DOOR

D. BOSWIJK en W. WALSTRA,
Hoofden van Scholen te Arnhem.

ZUTPHEN,
W. J. THIEME & Cie.
1894.

1076. J. 27

MAATSCH.
NEDERL. LE. ERK.
LEIDEN.

TER INLEIDING.

Meermalen en van verschillende kanten werden we aangezocht, eene Nederlandsche Spraakkunst te schrijven, waarin sommige belangrijke onderwerpen wat uitvoeriger zouden worden behandeld dan zulks in onze Kleine Spraakkunst is geschied. Inzonderheid de gebruikers van „Het Levende Woord” wezen ons op de wenschelijkheid, om onze serie werkjes over taal en stijl met eene meer uitgebreide spraakkunst te vermeerderen. Na ernstige overweging besloten we, aan dat verlangen gehoor te geven.

We meenen, dat deze Spraakkunst niet alleen op Gymnasia, Hoogere Burgerscholen en Instituten goeden dienst kan doen, maar ook met vrucht gebruikt kan worden door den adspirant-onderwijzer.

Voor gegronde op- en aanmerkingen houden we ons natuurlijk aanbevolen.

D. BOSWIJK.

W. WALSTRA.

ARNHEM, Januari '94.

HOOFDSTUK I.

De Spelling.

1. Een zin bestaat uit een of meer *woorden*.
2. Een woord of een deel van een woord, dat men uitspreekt, door eenmaal den mond te openen, heet eene *lettergreep*.
3. Er zijn een-, twee- en meerlettergrepige woorden.
4. Eene lettergreep bestaat uit een of meer deelen, die niet voor verdere ontleding vatbaar zijn; zulke deelen heeten *letters*.

Men onderscheide wel **letterklank** en **letterteeken**; het teeken is de zichtbare voorstelling van den klank. Ook het letterteeken noemt men gewoonlijk kortweg *letter*. De letters maken samen het alfabet uit. Ons alfabet bestaat uit 22 *enkelvoudige* letterteekens of letters, benevens de *c, q, x* en *y* (ypselon), die in vreemde woorden voorkomen. De *samengestelde* letterteekens bestaan óf uit de verdubbeling van dezelfde letter (*aa, ee, oo, uu*), óf uit twee verschillende letters (*ie, eu, oe, ch*).

5. Sommige letters heeten *klinkers*, andere *medeklinkers*.
6. Eene letter, die men duidelijk kan laten hooren, waarvan de klank ook op een' afstand goed onderscheiden kan worden, heet *klinker*.
7. Eene letter, waarvan men bij 't uitspreken geen' klank doch slechts een geruisch hoort, heet een *medeklinker*.
8. Eene lettergreep, eindigende op een' klinker, is eene *open* lettergreep.
9. Eene *gesloten* lettergreep is eene lettergreep, die eindigt op een' medeklinker.

A. *Klinkers.*

1. De klinkers zijn *éénklanken* of *tweeklanken*.
2. Een' *eenklank* noemt men gewoonlijk kortweg klinker; bij 't uitspreken ervan hoort men een gelijkmatig, ondeelbaar geluid.
3. Een *tweeklank* is de nauwe vereeniging van twee klanken; bij 't uitspreken ervan hoort men een ongelijkmatig, bijna ondeelbaar geluid.
4. De klinkers zijn *dof* of *helder*.
5. De *dofte* klinkers zijn: *a, e, i, o, u*, uitgesproken als in *pad, pet, pit, pot, put*.
6. De *dofte* klinkers komen alleen voor in *gesloten* lettergrepen. Zij worden ook wel *onvolkomen* klinkers genoemd.
7. Doordat de *ch* niet verdubbeld wordt, komen er enkele woorden voor met een *doffen* klinker in eene open lettergreep: *kachel, lachen, hachelijk, richel, bochel, kuchen*.
8. De *heldere* klinkers komen voor in *gesloten* en in *open* lettergrepen; in 't eerste geval heeten ze *gerekt*, in het tweede geval *volkomen*.
9. De *gerekte* klinkers zijn: *aa, ee, ie, oo, uu, eu* en *oe*; ze worden met twee teekens geschreven, uitgezonderd de *u* voor de *w*: *ruw, peluw, zwaluw*.
10. De *volkomen* klinkers zijn: *a, e (ee), i (ie), o (oo), u, eu* en *oe*.
11. In *open* lettergrepen worden *a* en *u* dus nooit verdubbeld, behalve vóór den verkleiningsuitgang *tje*: *Naatje, pa-paatje, laetje* (uit *ladetje*).
12. In *open* lettergrepen worden *oe* en *eu* dus evenzoo geschreven als in *gesloten* lettergrepen.

De onvolkomen uitspraak der *oe* valt met die van *o* samen, zooals in *blom* (naast *bloem*), *zocht* (naast *zoeken*), het achtervoegsel *dom* (naast *doemen*.)

De onvolkomen uitspraak der *eu* is gelijk aan die van *u*, zooals in *spul* (naast *speulen*), *hun* (naast *heur*.)

13. In open lettergrepen vindt men nu eens *e*, dan weer *ee*; nu eens *i*, dan weer *ie*; nu eens *o*, dan weer *oo*.
14. Schrijft men in open lettergrepen ééne *e*, dan heet die *e* *zacht*; schrijft men *ee*, dan heet die *ee* *scherp*.
15. De zachte *e* is voortgekomen uit een' *eenklank* of strekt ter aanduiding van den *halven* klemtoon; *beter*, *schepen*; *waarheden*.
16. De scherpe *ee* is voortgekomen uit een' *tweeklank*, of strekt ter aanduiding van den *vollen* klemtoon: *bleeke*, *kleeden*; *thee*, *zee*.
17. Schrijf daarom met ééne *e*:
- a. de woorden, waarin de *e* afwisselt met *a*, *i*, *eu* of doffe *e*: *beter* — *baten*, *veren* — *varen*, *edel* — *adel*, *vegen* — *vagen*; *schepen* — *schip*, *deze* — *dit*, *gene* — *ginds*, *beven* — *bibberen*; *sneven* — *sneuelen*, *knekel* — *kneukel*, *lenen* — *leunen*, *stenen* — *steunen*; *bezie* — *bes*, *spelen* — *spel*, *deken* — *dekken*, *wegen* — *weg*, *gebreken* — *gebrek*.
- b. de open lettergrepen van alle vormen der *sterke* werkwoorden, uitgezonderd *heeten*.
- c. de open lettergrepen van woorden, die *verwant* zijn met *sterke* werkwoorden: *zetel* (*zitten*), *leger* (*liggen*). (Woorden, die *verwant* zijn met *sterke* werkwoorden, der vierde klasse (*ij* in de onbepaalde wijze), worden deels met *e*, deels met *ee* geschreven: *sneede* — *snijden*, *weeke* — *wijken*).
- d. het achtervoegsel *heden*.
- e. de vreemde woorden, die in het Fransch met *e* of *i* worden geschreven: *ledekant* — *lit de camp*, *leveren* — *livrer*; *neger* — *nègre*.
18. Schrijf met *ee*:
- a. de woorden, waarin de *ee* afwisselt met *ei*: *verbreeden* (naast *verbreiden*), *heelen*, *geheel* (naast *heil*), *reeder*

- (naast *bereiden*). Uitgezonderd is het achtervoegsel *heden*.
- b. de woorden, die door samentrekking zijn ontstaan: *kweelen* uit *kwedelen*, *veeren* uit *vederen*, *leeren* uit *lederen*, *teere* uit *teedere*, *omveeren* uit *omvederen*, *leege* uit *ledige*, *preeken* uit *prediken*.
- c. de open eenlettergrepige woorden: *zee*, *ree*, *thee*, *vee*, *wee*, *twee*. Uitgezonderd is het tusschenwerpsel *he!*
- d. de achtervoegsels: *eelen*, *eeren*, *eezen*, *eesche*.

Let op het onderscheid in beteekenis tusschen de volgende woorden:

<i>beren</i> (verscheurende dieren)	en <i>beeren</i> (varkens, muurstutten);
<i>delen</i> (vloeren, planken)	en <i>deelen</i> (gedeelten);
<i>degen</i> wapen en verl. tijd van <i>dijgen</i>)	en <i>deegen</i> (zuurdeegen);
<i>gene</i> (voornaamwoord)	en <i>geene</i> (telwoord);
<i>helen</i> (verbergen)	en <i>heelen</i> (genezen);
<i>bleken</i> (verl. tijd van blijken)	en <i>bleeken</i> (z. n. w. en inf.);
<i>leken</i> (naast lekken)	en <i>leeken</i> (niet geestelijken);
<i>lenen</i> (leunen)	en <i>leenen</i> (ter leen geven, krijgen);
<i>keren</i> (vegen)	en <i>keeren</i> (malen, omslaan);
<i>rede</i> (verstand, redevoering)	en <i>reede</i> (ligplaats voor schepen);
<i>stenen</i> (zuchten)	en <i>steenen</i> (z. n. w.);
<i>slepen</i> (intrans. w. w. en z. n. w.)	en <i>sleeppen</i> (trans. w. w.);
<i>veren</i> (bij éene rivier)	en <i>veeren</i> (vederen);
<i>weken</i> (verl. t. van <i>wijken</i> en z. n. w.)	en <i>weeken</i> (week doen worden);
<i>ververen</i> (verdedigen)	en <i>verveeren</i> (verbrokkelen, enz.);
<i>wezen</i> (verkwwoord)	en <i>weezen</i> (ouderlooze kinderen);

19. In eene open lettergreep schrijft men *ie*, als op die lettergreep de klemtoon valt, anders *i*: *fabrieken*, *fabrikant*, *Jezüieten*, *Jezüitisme*.
(Merk op: *Mina*, *Dina*, *China*, *Chili*, enz.)
20. Is de eindlettergreep open, dan schrijft men *ie*, ook al valt op die lettergreep de klemtoon niet: *olie*, *bezie*.
(Merk op: *Januari*, *Februari*, *Juni* en *Juli*)
21. De zachte *o* is voortgekomen uit een' eenklank.
22. Schrijf daarom met éene *o*:
- a. de woorden, waarin de *o* afwisselt met de doffe *o* of

in 't Hollandsch dialect met *eu*: *beloven* naast *be-
lofte*, *broze* naast *bros*, *grove* naast *grof*, *blozen* naast
blos, *goden* naast *god*, *sloten* naast *slot*, *oorlogen*
naast *oorlog*, *logen* naast *leugen*, *boog*, *bogen* naast
beugel, *goten* naast *geuten*, *knook*, *knoken* naast *kneu-
ken*. — Uitgezonderd is *bloode* naast *bleu*.

- b. de open lettergrepen van alle vormen der sterke
werkwoorden, uitgez. *loopen* en *stooten*.
c. de open lettergrepen van woorden, die *verwant* zijn
met sterke werkwoorden: *sproken* (spreken); *stoken*,
stoker (steken).

(Woorden, die verwant zijn met sterke werkwoorden
der vijfde klasse (*ie* of *ui* in de onbepaalde wijze) wor-
den deels met *o*, deels met *oo* geschreven: *kloven*
— *klieven*, *loochenen* — *liegen*; *bogen* — *buigen*,
zoogen — *zuigen*).

- d. de vreemde woorden, die in 't Fransch met *o* of *oi*
worden geschreven: *kronen* — *couronner*, *tronen* —
trône, *ivoren* — *ivoire*.

23. Schrijf met *oo*:

- a. de woorden, die door samentrekking zijn ontstaan:
zoo — *zode*.
b. de open eenlettergripige woorden; *zoo*, *stoo* (ho!)
c. de achtervoegsels *loos* (looze) en *genoot* (genooten).
d. de vreemde woorden, die in 't Fransch met *au* wor-
den geschreven: *poozen* — *pauze*; *poover* — *pauvre*.

Let op het onderscheid in beteekenis tusschen de volgende
woorden:

<i>hopen</i> (wensen)	en <i>hoopen</i> (ophoopen en z. n. w.);
<i>horen</i> (z. n. w.)	en <i>hooren</i> (werkwoord);
<i>kloven</i> (v. t. van kluiven, z. n. w.)	en <i>klooven</i> (splijten);
<i>kolen</i> (brandstof)	en <i>koolen</i> (groente);
<i>kozen</i> (verl. tijd van kiezen)	en <i>koozen</i> (in liefkoozen);
<i>koper</i> (metaal)	en <i>koop</i> (persoon);
<i>poten</i> (planten)	en <i>pooten</i> (ledematen);
<i>roven</i> (korsten op wonden)	en <i>rooven</i> (stelen);
<i>schoten</i> (v. t. van schieten; mv. van schot);	en <i>schooten</i> (m. v. van schoot);

<i>slopen</i> (van sluipen)	en <i>sloopen</i> (afbreken, overtreksels);
<i>sloven</i> (zwoegen, sukkelaarsters)	en <i>slooven</i> (voorschooten);
<i>sloten</i> (van sluiten; m. v. van slot);	en <i>slooten</i> (m. v. sloot);
<i>schoven</i> (verl. tijd van schuiven)	en <i>schooven</i> (m. v. van schoof);
<i>tronen</i> (m. v. van troon)	en <i>troonen</i> (lokken);
<i>tonen</i> (klanken)	en <i>toonnen</i> (ww. en teenen);
<i>zogen</i> (verl. tijd van zuigen)	en <i>zoogen</i> (doen zuigen).

24. De tweeklanken worden gevormd door achter een heideren of achter een doffen klinker eene *i* of *u* te plaatsen.
25. De tweeklanken zijn :
1. au — aau — ai — aai ,
 2. „ — eeu — ei — ij ,
 3. „ — ieu — „ — „ ,
 4. ou — „ — „ — ooi ,
 5. „ — „ — ui — „ ,
 6. „ — „ — „ — oei.
26. Men schrijft met *ei* :
- a. de woorden, waarin deze tweeklank afwisselt met de scherpe *e*: *klein* — *kleene*, *heil* — *heelen*, *IJselstein* — *steen*, *scheiden* — *scheede*, *weinig* — *weenen*.
 - b. de woorden, waarin *ei* afwisselt met *ag* of *eg*: *meid* — *maagd*, *heining* — *hagening*, *leide* — *legde*, *zeide* — *zegde*, *dweil* — *dwegel*, *klappei* — *klappege*.
 - c. de woorden, waarin de *ei* voor *n* uit de onvolkomen *e* en voor *l* uit de *a* is ontstaan: *einde* (naast *end*), *heinde* (naast *behendig* = bij de hand), *deinzen* (naast *denzen*), *peinzen* (naast Fr. *penser*); *feilen* (naast *falen*).
27. Men schrijft met *ij* :
- a. de sterke werkwoorden, waarin die klank gehoord wordt, uitgezonderd *scheiden*.
 - b. de open lettergrepen van woorden, die *verwant* zijn met sterke werkwoorden, uitgezonderd *beitel*, *steiger*, *neigen*, *leiden*.
 - c. de woorden, waarin die tweeklank in dialecten als *ie* wordt uitgesproken: *pijp*, *vlijm*, *mij*.

28. De letters *e*, *i*, *u* en *ij* worden soms uitgesproken als de *e* van het woordje *de*; men noemt ze dan *toonloos*: *bodem*, *havik*, *Dokkum*, *vriendelijk*.

B. Medeklinkers.

1. Onze taal heeft 19 medeklinkers.
2. Naar de spreekorganen, waarmede zij gevormd worden, verdeelt men ze in *keelletters*, *tongletters* en *lipletters*.
3. De **keelletters** zijn: *ch*, *g*, *k*, *g* (in *ng*) en *j*.
De **tongletters** zijn: *l*, *r*, *n*, *t*, *d*, *s* en *z*.
De **lipletters** zijn: *p*, *b*, *f*, *v*, *m*, *w*.
4. Naar hunne spraakkunstige waarde verdeelt men de medeklinkers in *halfklinkers*, *vloeiende* en *vaste*. (De *h*, eenvoudig eene aanblazing, valt buiten deze verdeling).
5. De **halfklinkers** zijn *j* en *w* (nauw verwant met *i* en *oe*).
De **vloeiende** zijn *m*, *l*, *n* en *r*. (Ze komen voor in 't woord *molenaar*).
De **vaste** zijn de overige twaalf.
6. De vaste medeklinkers worden weer verdeeld in **scherpe** en **zachte**, die zes paren vormen, nl. *t* en *d*, *k* en *g* (in *ng*), *f* en *v*, *s* en *z*, *ch* en *g*, *p* en *b*.
De scherpe medeklinkers vindt men alle in 't *kofschip*.
7. Op het eind van een woord klinken alle vaste medeklinkers, behalve de *g* in *ng*, *scherp*.
8. Daarom worden *onverbuigbare* woorden met een scherp slotmedeklinker geschreven: *met*, *ach*, *toch*, *voort*.
Let op: *nog* en *noch*.
9. *Verbuigbare* woorden worden met een zachten of scherp slotmedeklinker geschreven, al naar gelang die medeklinker bij verlenging van het woord zacht of scherp wordt uitgesproken: *hard* — harde, *hart* — harten, *rad* — raderen, *rat* — ratten, *tob* — tobben, *top* — toppen.
10. Nooit eindigt een woord of eene lettergreep op *v* of *z*.
11. Vóór de *s* schrijft men eene *t*, wanneer het woord niet

is afgeleid van een ander, dat met *d* geschreven wordt: *flets*, *toorts*, *voetstoots*, *karwats*, *schaats*; daarentegen: *reeds*, *bereids*, *onverhoeds*, *goeds*, *loods*, *gids*.

12. In vele woorden is de *d* vóór den uitgang *nis* in *t* overgegaan: *beeltenis*, *ontsteltenis*, *ontstentenis*, *verbintenis*.
13. Vóór de *t* schrijft men eene *ch*, behalve in de regelmatige vormen van werkwoorden, wier stam op *g* eindigt, en in de zelfstandige naamwoorden op *te*, van woorden op *g* gevormd: *recht*, *wicht*, *klacht*, *vrucht*, *bracht*, *zocht*, *mocht*; doch: *gij ligt*, *moogt*, *zaagt*, *zegt*; *leegte*, *droogte*.

Vóór *lijk* wordt de *g* in sommige woorden als *ch* uitgesproken, bv. in *behaaglijk*, *heuglijk*, *verdraaglijk*, enz., tegenover *degelijk*, *dagelijks*. Schrijf *hachelijk* en *belachelijk* met *ch*.

14. De *h* wordt alleen als *beginletter* uitgesproken. Ze is dus *stom* in: *thuis*, *thans*, *althans*, *thee*. Let op: *nochtans* uit *nog dan*, en *althans* uit *al te hande*.
15. De *sch* als *tussenletter* of *eindletter* wordt uitgesproken als *s*. Door 't gebruik leert men, wanneer *s* en wanneer *sch* als *tussen-* of *eindletter* wordt gebezigd. Merk op: *ruischen* en *druischen*, *bruisen* en *torsen*.

Let op het onderscheid in beteekenis tusschen de volgende woorden:

<i>as</i> (van een wiel, muzieknoot)	en <i>asch</i> (verbrande turf):
<i>bos</i> (bundel)	en <i>bosch</i> (woud);
<i>lis</i> (lus)	en <i>lisch</i> (plant);
<i>mars</i> (van een kramer of een schip)	en <i>marsch</i> (techt);
<i>mos</i> (plant)	en <i>mosch</i> (vogel);
<i>Rus</i> (inw. van Rusland)	en <i>rusch</i> (plant);
<i>wis</i> (zeker)	en <i>wisch</i> (in stroowisch);
<i>tas</i> (hoop)	en <i>tasch</i> (zak).

16. Naast vele bijwoorden op *s* staan bijvoeglijke naamwoorden op *sch*: *dagelijks* en *dagelijksch*, *jaarlijks* en *jaarlijksch*.
17. Steeds worden met *s* geschreven de woorden:

bits, *spits*, *flets*, *dras*,
dwers, *wars*, *paars*, *kras*,
los, *ros*, *wis* en *gewis*.

18. Ter vorming van verkleinwoorden gebruikt men meestal het achtervoegsel *je*. Na *vloeiende* medeklinkers, na klinkers en na de *w* gebruikt men *pje* of *tje*: *bloempje*; *paaltje*, *steentje*, *haartje*; *strootje*, *kooitje*; *touwtje*. Merk echter op: *lammetje*, *balletje*, *kannetje*, *karretje*, enz.
19. 't Komt dikwijls voor, dat een woord verlengd moet worden. In dat geval wordt de slotmedeklinker *verdubbeld*, als het noodig is, om een *doffen* klinker dof te laten: *dik* — *dikke*, *kat* — *katten*.
20. Geen verdubbeling heeft dus plaats na een *helderen* klinker, na een *doffen* klinker, die bij verlenging helder wordt, na een *toonloozen* klinker, en na een *doffen* klinker, gevolgd door twee of meer medeklinkers: *groot* — *grote*; *graf* — *graven*; *lemmeten*, *monniken*, *Bergumer*, *vriendelijke*; *kasten*, *borden*, *versche*. Men schrijft echter *notarissen*, *dromedarissen*, *vonnissen*, enz., omdat de *i* van de uitgangen *is* en *nis* niet toonloos is. — Eene schijnbare uitzondering is het z.n.w. *verglaassel*. (de eerste *s* behoort tot den *stam*, de tweede tot den *uitgang*.)
21. De *ch* wordt nooit verdubbeld; de verdubbelde *sch* is alzoo *ssch*: *visschen*, *frissche*.
22. De *ch* is vóór de *t* gewoonlijk uit *h* of *g* ontstaan, doch soms uit *k* of *f*. Uit *k* in: *dacht* (van *denken*), *docht* (van *dunken*), *zocht* (van *zoeken*), *wacht* (van *waken*), *wrocht* (van *worke*), *smachten* (van *smaken*), *zwichten* (naast *bezwijken*).
Uit *f* in: *kocht* (voor *koft* uit *koopen*), *verknocht* (voor *verknoft* uit *verknopen*), *gehucht* (naast *hof*), *klucht* (voor *kluft* uit *klieven*), *gracht* (naast *graven*), *nicht* naast *neef*), *achter* en *echter* (naast *af*), *gerucht* en *berucht* (voor *geroft* en *beroft* van *roepen*).
23. De *g* van *ng* gaat in *k* over
1. vóór den verkleiningsuitgang *je*: *koninkje*, *kettinkje*, *spierinkje*;

2. voor den uitgang *lijk* of *elijk*: *koninklijk*, *aanvankelijk*;
 3. in eenige op zich zelf staande woorden, als *jonkheer*,
jonkman, *jonkheid*, *jonkvrouw*, *koninkrijk*, *lankmoe-*
dig, *sprinkhaan*.
24. Bij verlenging van een woord gaan de slotmedeklin-
 kers *f* en *s* dikwijls over in *v* en *z*. De *f* en *s* heeten
 in dit geval *onecht*.
25. Die overgang heeft plaats:
- a. indien de *f* of *s* voorafgegaan wordt door een ge-
 rekten klinker, een' tweeklank of een doffen klink-
 ker, die volkomen wordt: *haas* — *hazen*, *stoof* —
stoven; *huis* — *huizen*, *kuif* — *kuizen*; *hof* —
hoven; *glas* — *glazen*; *doof* — *doove*, *loos* — *looze*,
grijs — *grijze*. (Uitzonderingen zijn: *kousen*, *sausen*,
pausen, *kruisen*, *struisen*, *Pruisen*, *philosofen*, *pho-*
tografen, *telegrafien*, *poesen*).
- b. indien de *f* of *s* wordt voorafgegaan door een
 vloeienden medeklinker: *golf* — *golven*; *gans* —
ganzen, *turf* — *turven*, *gems* — *gemzen* (Uitzonde-
 ringen zijn: *polsen*, *walsen*; *kaarsen*, *kersen*, *persen*;
sponsen, *balansen*, *dansen*).
26. Onze taal bezit 4 vreemde medeklinkers, *c*, *q*, *x* en
y; deze komen in vreemde woorden voor: *courant*,
quitantie, *Xantippe*, *Cyrus*.

Let op het onderscheid in beteekenis tusschen de volgende
 woorden:

<i>critiek</i> (beoordeeling)	en <i>kritiek</i> (hachelijk);
<i>doctor</i> (als titel)	en <i>dokter</i> (geneesheer);
<i>comédie</i> (blijspel)	en <i>komedie</i> (schouwburg);
<i>commies</i> (ambtenaar)	en <i>kommies</i> (bij de belastingen);
<i>locaal</i> (plaatselijk)	en <i>lokaal</i> (vertrek);
<i>practijk</i> (toepassing der re- gelen)	en <i>praktijk</i> (beroepswerkzaamheid);
<i>spectakel</i> (schouwspel)	en <i>spektakel</i> (rumoer).

27. De *q* wordt steeds door eene *u* gevolgd, en in Fran-
 sche woorden als *k* uitgesproken, bv. in *quadrilleeren*,
 maar in Latijnsche als *kw.*, bv. *quadrant*, *quitantie*,

quiteeren. Hebben de woorden een echt Nederlandsch karakter aangenomen, dan schrijft men *kw* in plaats van *qu*, bv. *kwartaal*, *kwadraat*.

28. De klankverbinding *lj* wordt soms voorgesteld door *ll*, bv. in *quadrilleeren*. Hebben de woorden een echt Nederlandsch karakter aangenomen, dan schrijft men *lj*, bv. in *biljart*, *biljet*, *kanalje*, *postiljon*.

Men lette op de spelling der volgende vreemde woorden : *photograaf*, *apocrief*, *philosoof*, dus ook *photografen*, *apocriefe*, *philosofen*, maar *photographie*, *philosopheeren*. Verder schrijft men met *f*: *telegraaf*, *telegrafist*, *stenograaf*, maar met *ph*: *telegraphie*, *telegraphisch*, *telegraphieeren*, *stenographie*, enz.

29. In vele samengestelde woorden wordt eene *n* als *verbindingsletter* tusschen de twee leden gevoegd.
30. Dit heeft plaats, wanneer het eerste lid eindigt op eene toonlooze *e*, terwijl het tweede lid met een' klinker of eene *h* begint: *duivenei*, *hondenhok*. Merk echter op: *medearbeider*, *vredehandel*, *modeartikel*.

Wanneer het eerste lid noodwendig aan een meervoud doet denken of een persoonsnaam is ter aanduiding van een geheel stand, is de *n* eigenlijk geen *verbindingsletter*: *woordenboek*, *dennenwoud*, *takkenbos*, *zondenregister*; *boerenzoon*, *heldendaad*, *heerendienst*. Toch spreekt men ook hier wel van *verbindings-n*.

De *verbindings-n* kan voorkomen :

- a. als welluidendheidsletter: *eikenhout*, *eendenei*.
- b. als teeken van den genitief: *'s-Gravenhage*.
- c. als teeken van het meervoud: *woordenboek*.

De *verbindings-s* kan evenals de *verbindings-n* voorkomen :

- a. als welluidendheidsletter: *leidsvrouw*, *scheidsrechter*.
- b. als teeken van den genitief: *kindskind*, *stadsschool*.
- c. als teeken van het meervoud: *officiersvereniging*.

C. Het Koppelteeken.

1. In sommige samengestelde woorden worden de deelen door een *koppelteeken* vereenigd.

2. Dit heeft o. a. plaats :
 - a. wanneer een bijvoeglijk woord alleen betrekking heeft op het eerste lid eener volgende samenstelling : *dolle-hondsbeet*, *oude-kleerkoop*, *'s-Gravenhage*, *oude-wijvenpraatjes*, *Lieve-Vrouwenkerk*, *de Vijf-Heerenlanden*, *St.-Nicolaasfeest*.
 - b. in samenstellingen, waarin eigennamen of van eigennamen gevormde bijvoeglijke naamwoorden voorkomen : *Java-koffie*, *Engelsch-zout*, *Noord-Holland*.
3. Zonder koppelteeken schrijft men :
 - a. de van geographische benamingen afgeleide bijvoegl. naamw. : *Noordhollandsch*, *Zuidbrabantsch*, *Westvlaamsch*, *Oostindisch*, enz.
 - b. de geographische benamingen, waarvan het tweede lid geen eigennaam is : *Noordzee*, *Fichtelgebergte*, enz.

D. Het verdeelen in lettergrepen.

Bij het verdeelen van woorden in lettergrepen neemt men de volgende regels in acht :

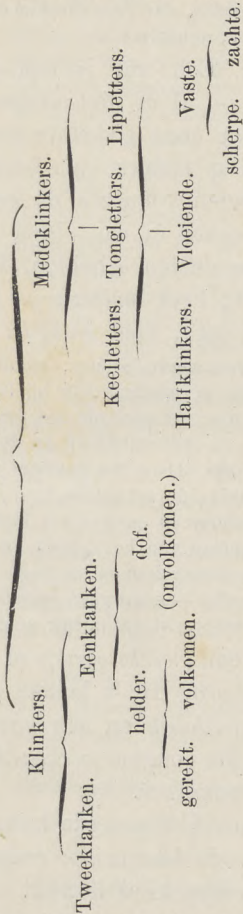
- a. is er ééne tusschenletter, dan behoort deze tot de volgende lettergreep : *ta-fel*, *groot-er*, *le-ven*.
 - b. zijn er twee tusschenletters, dan behoort alleen de tweede tot de volgende lettergreep : *zol-der*, *mees-ter*.
 - c. zijn er meer dan twee tusschenletters, dan worden er zooveel bij de tweede lettergreep gevoegd, als zich gezamenlijk aan het begin van eene lettergreep laten uitspreken : *groot-sche*, *hard-ste*, *erw-ten*, *amb-ten*.
 - d. in samengestelde woorden blijft elke letter in het woord, waartoe ze behoort; ditzelfde geldt van woorden, afgeleid met de achtervoegsels *aard*, *achtig*, *ster* en *ste* : *mein-eed*, *voor-uit*; *grijs-aard*, *blauw-achtig*, *naai-ster*, *mee-ste*.
- Merk echter op : *grijn-zaard*, *vein-zaard*, *naas-te*, *bes-te*.

E. Hoofdletters.

Men schrijft met eene *hoofdletter* :

- a. het eerste woord van elken zin en van elken versregel.
- b. de eigennamen en de daarvan afgeleide bijvoeglijke naamwoorden.
- c. de namen der maanden en der dagen.
- d. de zelfstandige naamwoorden en voornaamwoorden, die de Godheid beteekenen of aanduiden.

Overzicht
van de verdeeling der
Letters.

M E D E K L I N K E R S.

	Halfklinkers.	Vloeiende.	Vaste	
			Scherpe.	Zachte.
Keelletters.	j		ch, k	g, g (in ng)
Tongletters.		l, n, r	t, s	d, z
Lipletters.	w	m	p, f	b, v

HOOFDSTUK II.

De Enkelvoudige zin.

1. Een zin is de uitdrukking van eene gedachte door een of meer woorden.

Men onderscheide dus wel de *gedachte* en den *zin*: de zin is eene *voorstelling* van de gedachte; gedachten kunnen ook nog op andere wijzen geopenbaard worden, dan door spreken of schrijven in zinnen. (muziek, schilderen, gebaren.)

2. Andere bepaling van *zin*: Een zin is een *persoonsvorm* van een werkwoord — al of niet vergezeld van andere woorden — waardoor eene gedachte wordt uitgedrukt. Door deze bepaling maakt men onderscheid tusschen een behoorlijk opgebouwd zin en eene *onregelmatige verbinding van woorden* of een *ellips*.
3. Elken zin kan men in twee deelen scheiden. Het deel, waarvan iets gezegd wordt, heet *onderwerp*. Datgene, wat men van 't onderwerp zegt, heet *gezegde*.

De persoonsvorm van het werkwoord alleen, of die vorm in vereeniging met woorden, die er noodzakelijk bij behooren, is het **gezegde**. Plaatst men voor het gezegde het vragend voor-naamw. **wie** of **wat**, dan is het antwoord op de aldus ontstane vraag het **onderwerp**. Door het gezegde wordt eene openbaring van bestaan vermeld; de zelfstandigheid, waarop de persoonsvorm wijst, is het onderwerp en wel het logisch onderwerp. De *naam* of de *aanduiding* van het logisch onderwerp is het *onderwerpswoord* of het *grammatisch onderwerp*. In sommige zinnen — b. v. in de gebiedende — komt geen *onderwerpswoord* voor; het *logisch onderwerp* ontbreekt natuurlijk nooit.

4. Het gezegde bestaat uit een *werkwoord*, of uit een *werkwoord* en een *naamwoord*. In 't laatste geval onderscheidt men een *werkwoordelijk* en een *naamwoordelijk deel* van 't gezegde: De jongen *werkt*; de jongen *is vlijtig*; mijn neef *is burgemeester*.
5. Het *naamwoordelijk deel* van het gezegde kan zijn:
 - a. een *zelfstandig naamw.*: de koe is een *zoogdier*.
 - b. een *bijvoeglijk naamw.*: zijn kind is *ziek*.

- e. een *voornaamwoord*: dit boek is *het mijne*; wij zijn *het*.
- d. een *vorm van een werkwoord*: dat schrift is niet te *lezen*; de maan is *wassende*.
- e. een *telwoord*: zijne deugden zijn *vele*.
- f. een *bijwoord*: de school is *uit*; de zon is *op*.
- g. eene *uitdrukking*: die man is *van adel*; dat kind is *bij de hand*.

„Het onderwerp stelt steeds de zelfstandigheid voor, welke bestaan men van te voren aanneemt, om er daarna de eene of andere openbaring van bestaan aan toe te kennen”. In den zin *ik ben het* als antwoord op de vraag *zijt gij ziek?* is *ik* natuurlijk het onderwerp, *het* het naamw. deel van het gezegde. Dit is ook het geval, wanneer genoemd zinnetje het antwoord is op eene vraag als: *wie klopt daar?* of *wie is de klopper?* In de laatste twee vragen stelt men de *onbekende zelfstandigheid (wie?)* in de gedachte als onderwerp voorop, om er daarna de bestaansopenbaring *kloppen* aan toe te kennen. In 't antwoord *ik ben het* is *ik*, als parallel loopend met *wie* in de vraag, het eerst vastgestelde onderwerp van ons denken, terwijl *het* op *kloppen* of *klopper* wijst. Vergelijk ook: *Wie* doet dat? *Ik* (doe dat). *Wien* gaat gij het? *Hem* (gaf ik het). *Wien* ziet gij? *Hem* (zie ik). Het antwoord bevat telkens eene parallel van het onderwerp in de vraag, en deze parallel is nu ook het *onderwerp* van 't antwoord.

Bij 't gebruik van het koppelwoord *zijn* is het soms moeilijk uit te maken, wat wel het *onderwerp*, wat het *naamw. deel* van het gezegde is, nl. dan, als dit *naamw. deel* voorafgegaan wordt van een lidwoord of eenig bepalend woord. Men lette dan hierop: het naamw. deel noemt een *kenmerk*, dat op het onderwerp *toepasselijk* is, of eene *rubriek*, waartoe het te brengen is. In verband met deze opmerking blijkt, dat in de volgende voorbeelden het geursiveerde het naamw. deel van het gezegde is: Hij is *metseelaar*. De koe is *een zoogdier*. Die knaap is *mijn neef*. Erwt en boonen zijn *goed voedsel*. Die knaap is *mijn eenige neef*. Erwt en boonen zijn *het beste voedsel voor paarden*. — Uit alles blijkt, dat de persoonsvorm in getal overeenstemt met het onderwerp.

6. Het werkwoordelijk deel van 't gezegde heet *koppelwoord* of *koppelwerkwoord*.
7. Als koppelwerkwoorden komen voor: *zijn*, *worden*, *lij-*

- ken, blijken, schijnen, blijven, dunken, voorkomen en heeten.*
8. Enkele andere werkwoorden kunnen soms ook als *koppelwerkwoorden* dienst doen: De akker *ligt* braak. De deur *gaat* open. De jongens *raakten* handgemeen. Die man *valt* wat driftig.

De oorspronkelijke beteekenis van het werkwoord, dat als koppelwerkwoord voorkomt, is verbleekt, en zoo doen koppelwerkwoord en naamwoordelijk deel *samen* den dienst, die in andere gevallen door een werkwoord *alleen* verricht wordt.

De werkwoorden, die gewoonlijk als koppelwerkwoord voorkomen, hebben soms beteekenis genoeg, om *zonder* hoedanigheidswoord het gezegde te vormen: zij zijn dan niet meer abstracte werkw., maar concrete werkwoorden. *Zijn* is dikwijls concreet en heeft als concreet werkwoord nog verschillende beteekenissen:

zijn = *bestaan*: mijn vriend is niet meer.

zijn = *zich bevinden*: de knaap is in de school.

zijn = *geschieden*: het was den eersten April, dat enz.

zijn = *voorspellen*: de lucht betreft: dat is regen.

zijn = *verbeelden*: dat portret is mijn vader.

zijn = *gelijk zijn aan, maken*: tweemaal twee is vier.

zijn = *beteekenen*: industrie is nijverheid.

Hetzelfde geldt van *blijven*:

Blijven = *stand houden*: de liefde blijft.

Blijven = *vertoeven*: wij blijven hier eenigen tijd.

Blijven = *overblijven*: wat bleef hem van al zijne grootheid?

Blijven = *sneuelen, omkomen*: duizenden bleven in dien slag; honderden bleven in dien storm.

Blijven = *henen raken*: waar is dat boek gebleven? Ook *worden, lijken, schijnen* en *heeten* kunnen concreet voorkomen; *heeten* is dan overgankelijk: ik *heet* hem mijnen weldoener; werelden *worden*; dat *lijkt* er niet naar; de zon *schijnt*.

Soms worden *lijken*, *blijken*, *schijnen*, *dunken*, *voorkomen* gevolgd door **zijn** of door een anderen **infinities**; dan maken zij met dien infinitief het gezegde of het werkwoordelijk deel daarvan uit. Zij hebben dan het karakter van **modaliteitswoorden** en geven aan, „of de openbaring van bestaan, door den volgenden infinitief uitgedrukt, voor den spreker *schijn*, *gerucht* of *werkelijkheid* is”: hij heet te leeren; hij schijnt te slapen; hij blijkt waakzaam te zijn.

9. In sommige zinnen wordt gezegd, wat het onderwerp *doet* of wat het *ondergaat*; in andere, dat het in een' stand of toestand *verkeert*; in weer andere, dat het in een' stand of toestand *geraakt*: *De jongen wandelt*, *de jongen leert zijne les*; *de hond wordt geslagen*, *de brief wordt geschreven*; *de man slaapt*, *de spiegel hangt*; *de man slaapt in*, *de spiegel valt*, *de weiden groenen*, *de weiden worden groen*.

Zinnen, waarin gezegd wordt, dat het onderwerp iets **doet**, of **ondergaat** (in *de brief wordt geschreven* **ontstaat** het onderwerp), heeten **actieve** zinnen; de werkwoorden zijn actieve werkwoorden. Geeft het gezegde te kennen, dat het onderwerp in een toestand, stand of betrekking **verkeert**, dan spreekt men van **inmutatieve** zinnen en werkwoorden. Drukt het gezegde uit, dat het onderwerp in een toestand, stand of betrekking **geraakt**, dan zijn de zinnen en ook de gebezigde werkwoorden **mutatief**. Hierbij moet opgemerkt worden, dat op éne lijn worden gesteld: het *werkwoord*, dat *alleen* het gezegde uitmaakt, en de *vereniging* van *koppelwerkwoord* en *hoedanigheidswoord*, die denzelfden dienst doet: *groenen*, *groen worden*, *rusten*, *kalm blijven*, *overlijden*, *dood gaan*. De bestaanswoorden in *engeren* zin (alle werkwoorden drukken een bestaan uit), zooals *bestaan*, *ontstaan*, *blijven*, *worden*, *verworden*, *ontworden*, *geschieden*, *voorvallen*, *plaats grijpen*, *gebeuren* en *zijn* behooren deels tot de mutatieven, deels tot de inmutatieven.

10. Dikwijls staan twee zinnen naast elkaar, alleen hierin verschillende, dat in den eenen zin het onderwerp wordt voorgesteld als *werkend*, in den anderen als *lijdend*. In dat geval heet de eerste zin *bedrijvend*, de tweede *lijdend*. *De jongen slaat den hond*, *de hond*

wordt geslagen door den jongen; de bakker bakt brood, brood wordt gebakken door den bakker.

In deze voorbeelden zijn de werkwoorden **actief**: telkens is er sprake van eene **werking**, hetzij dan dat die werking verricht wordt door het onderwerp of door eene andere zelfstandigheid. Met het oog op het *onderwerp* echter is er sprake van een *doen* of van *lijden*, *ondergaan*, *ontstaan*: in het eerste geval is de zin **actief** of **bedrijvend**, in het tweede geval **passief** of **lijdend**; hetzelfde geldt van de gebruikte werkwoorden. Een *passief* werkwoord is steeds de vereeniging van *worden* en het *verleden deelwoord* van een *actief* werkwoord.

11. Sommige zinnen hebben den *lijdenden* vorm, doch de beteekenis van *bedrijvende* zinnen: *er wordt gelachen, er wordt geschreeuwd*. Zulke zinnen noemt men *schijnbaar lijdende*.

Zulke zinnen zijn onregelmatig gevormd; zij missen het onderwerp en zijn nevenvormen van zinnen als:

men lacht, men schreeuwt of wel als: *lachen heeft plaats, schreeuwen geschiedt*. Voor hun ontstaan vergelijkte men:

Oom schrijft eenen brief — een brief wordt geschreven door Oom.
Oom schrijft — door Oom wordt geschreven.

Oom lacht — door Oom wordt gelachen.

De tweede zin is gevormd naar den eersten, de derde weer naar den tweeden.

12. Wanneer òf onderwerp, òf gezegde, òf beide door eene reeks van woorden worden uitgedrukt, waarvan sommige strekken ter bepaling van andere, dan zijn die woorden, welke zelf niet bepalen, maar bepaald worden, het *onderwerp* en het *gezegde* in engeren zin.
13. Zinnen zonder bepaling heeten *onbepaalde* of *zuiver eenvoudige* zinnen; zinnen met ééne of meer bepalingen heeten *bepaalde* of *uitgebreide enkelvoudige* zinnen.
14. De bepalende leden heeten *bepalingen*. De bepalingen van eene zelfstandigheid heeten *bijvoeglijke* bepalingen, die van eene niet-zelfstandigheid *voorwerpen* of *bijvoordelijke* bepalingen.
15. Daar niet alleen het *onderwerp* en het *gezegde* nader

bepaald kunnen worden, maar ook de *bepalingen* zelf, kan men spreken van: bepaling van 't *onderwerp*, bepaling van 't *gezegde*, bepaling van eene *bepaling*.

16. Bijvoeglijke bepalingen kunnen zijn:
- a. enkel *bijvoeging*: de *nijvere* landman werkt.
 - b. *soortbepaling*: oom Jan komt bij ons.
 - c. *bepaling van gesteldheid*: we kwamen *vermoeid* aan.
 - d. *bijstelling*: Arnhem, *de hoofdstad van Gelderland*, ligt aan den Rijn.

Eene bijvoeglijke bepaling kan eene eigenschap vermelden, ten einde de bedoelde zelfstandigheid te **onderscheiden** van eene andere van dezelfde soort, maar zij kan ook eene eigenschap **op den voorgrond brengen**, die reeds in het begrip lag opgesloten: de *bonte* koe is gestorven, de *schoone* natuur lokte ons naar buiten. Dit verschil in dienst der bijvoeglijke bepaling gaat bij onzijdige zelfst. n.w., voorafgegaan van een bezittelijk voornaamwoord, gepaard met verschil in buiging van het bijvoegl. naamwoord: zijn *oude* paard is gestorven; zijn *oud* paard is gestorven.

De **soortbepaling** noemt de *soort*, waartoe de bepaalde zelfstandigheid behoort.

Soortbepaling: Bepaalde woord = Soortnaam: Eigennaam.

Men beschouwt ook wel de soortbepaling als het *hoofdwoord* (het bepaalde woord) en den eigennaam als eene *bijstelling*; alzoo: *Jan* bijstelling van *oom*.

De **bepaling van gesteldheid** zegt, hoe of wat de bepaalde zelfstandigheid is *tijdens*, *volgens* of *ten gevolge* van de handeling of den toestand, die in den zin genoemd is: *Uitgeput* kwamen zij des avonds in de stad terug. Ik beschouw hem als een *eerlijk* man. Ik acht (noem) hem *mijnen* vriend. De woedende vijanden sloegen alle kostbaarheden *stuk*. In 1672 werd Willem III tot *stadhouder* uitgeroepen.

De **bijstelling** is een andere naam voor de bepaalde zelfstandigheid. Men kan dus een van de twee weglaten: Attila, de geesel Gods, was aanvoerder der Hunnen. De Ruyter, de redder des vaderlands, werd gewond in den slag bij den Etna.

17. Is de bepaling van eene niet-zelfstandigheid eene *noodzakelijke* aanvulling, dan noemt men haar *voorwerp*; anders *bijwoordelijke bepaling*.
18. Een *lijdend voorwerp* noemt de zelfstandigheid, die de

- werking van het onderwerp ondergaat of er door ontstaat: De winkelier verkoopt *brood*; de bakker bakt *brood*.
19. Het voorwerp kan ook eene zelfstandigheid noemen, die met het onderwerp samenwerkt en dus *meewerkend* is. Zoo'n voorwerp heet *meewerkend* of *belanghebbend* voorwerp: De soldaat gehoorzaamt *den officier*.
20. Het meewerkend voorwerp treedt *eenigszins actief* op: dat actieve optreden bestaat soms daarin, dat de zelfstandigheid wordt voorgesteld als *belanghebbende* bij of *belangstellende* in 't geen in het gezegde is uitgedrukt; soms ligt *de afwezigheid van 't passieve* alleen daarin, dat de zelfstandigheid wordt voorgesteld als de *bezitter* van eene andere in den zin genoemde zelfstandigheid: Hij geeft *mij* eenen gulden; dat was *me* een leventje; het water stond *mij* in de laarzen.

Hier volgen eenige werkwoorden en bijvoegl. naamw., waarbij gewoonlijk een *meewerkend* voorwerp staat:

geven	gehoorzamen	schenken	aangenaam
ontnemen	ontwringen	ontvluchten	dienstig
berichten	antwoorden	toezwaaien	lief
schrijven	toeroepen	gelukken	nuttig
wijzen	brengen	zweren	voordeelig
leenen	strekken	verwijten	schadelijk
aanraden	weigeren	mededeelen	bekend
afraden	aanbieden	ontrooven	duister
toonzen	bieden	toestaan	heilzaam
spijten	uitreiken	veroorloven	trouw.

21. Van *alle* voorwerpen kan men zeggen, dat zij eene zelfstandigheid noemen, *met betrekking tot welke* de werking plaats heeft. Voldoen zij nu niet aan de bijzondere eigenschappen der lijdende of der meewerkende voorwerpen, dan noemt men ze *oorzakelijk voorwerp* of naar den vorm *voorwerp in den 2den naamval* of *middelrijk voorwerp*. (= *voorwerp met een voorzetsel*): *Gedenk mijner. Hij ontfermde zich over ons.*
22. In zinnen met een *oorzakelijk* voorwerp wordt te kennen gegeven, dat de werking niet plaats heeft in 't

algemeen, maar *enkel met betrekking tot de genoemde zelfstandigheid* (het voorwerp); zoo wordt dat voorwerp min of meer voorgesteld als de *oorzaak* van het plaats hebben der werking of van het aanwezig zijn van den toestand; vandaar de naam **oorzakelijk voorwerp**.

Hier volgen eenige werkwoorden en bijvoeglijke naamw., waarbij dikwijls een *oorzakelijke* voorwerp staat.

zich erbarmen	denken	bijster	afkeerig
zich schamen	peinzen	gedachtig	zeker
zich hoeden	spreken	tevreden	zat
zich beroepen	staan	bereid	machtig
zich ontfermen	vertrouwen	verlegen	kundig
twijfelen	vragen	bewust	begeerig
gedenken	verlangen	gesteld	trotsch.

De oorzakelijke voorwerpen staan in :

den vierden naamval zonder voorzetsel: hij is *het spoor* bijster; hij was *zijn leven* moede; hij is *het Fransch* volkomen machtig. De accusatief heeft hier den vroegeren genitief vervangen.

den vierden naamval met een voorzetsel:

op iets gesteld zijn; trotsch *op iets* zijn; vertrouwen *op iemand*; verlangen *naar iets*.

den tweeden naamval: ontferm u *mijner*; wij ontrusten ons *des*; hij is *der wereld* afgestorven; hij is *des doods* schuldig; zij waren vol *zoeten wijns*.

23. De bijwoordelijke bepalingen worden onderscheiden in :
- a. *bepalingen van plaats*: wij zijn *in de school*.
 - b. *bepalingen van tijd*: ik kom *morgen*.
 - c. *bepalingen van hoedanigheid*: dat paard loopt *snel*.
 - d. *bepalingen van hoeveelheid*: dit boek kost *eenen gulden*.
 - e. *bepalingen van grond*: hij heeft *zeer hard* gewerkt.
 - f. *bepalingen van middel*: ik schrijf *met de pen*.
 - g. *bepalingen van oorzaak*: ik tril *van koude*.
 - h. *bepalingen van reden*: hij handelt aldus *uit liefde voor zijne moeder*.
 - i. *bepalingen van grond*: krachtens art. 95 der Grondwet moeten de Staten-Generaal minstens eenmaal 's jaars vergaderen.
 - k. *bepalingen van doel*: zij werken *voor hun brood*.

- l. *bepalingen van gevolg*: tot mijne spijt kan ik u niet komen bezoeken.
- m. *bepalingen van voorwaarde*: desgevorderd zullen de reiskosten vergoed worden.
- n. *bepalingen van toegering*: trots onze waarschuwingen is hij op reis gegaan.
- o. *bepalingen van omstandigheid*: onder een hevigen plasregen kwamen we thuis.
- p. *bepalingen van herkomst*: hij heeft dat nieuws van zijn' broer gehoord.
- q. *bepalingen van voorstellingswijze*: mijn vriend komt stellig, zeker, gewis.

Men onderscheide wel bepaling van *oorzaak*, bepaling van *reden* en bepaling van *grond*;

oorzaak = natuurlijke aanleiding.

reden = moreele aanleiding (de wil van den mensch spreekt).

grond = logische aanleiding (het verstand van den mensch spreekt).

24. Bestaat eene bijwoordelijke bepaling uit één woord, dan is dat woord een **bijwoord**; eene bijwoordelijke bepaling kan ook zijn: eene **voorzetselbepaling**, een **zelfst. naamw. in den 2^{den} naamval** of een **zelfst. naamw. in den 4^{den} naamval**: zij spelen *buiten*; zij spelen *in den tuin*; zij spelen *'s morgens*; zij spelen *den ganschen dag*.
25. Een zin kan, blijkens het voorgaande, alzoo bevatten: *Onderwerp, Gezegde, Voorwerp, Bijvoeglijke en Bijwoordelijke bepalingen*.
26. Elk zinslid kan uit twee of meer gelijksoortige deelen bestaan: in dat geval spreekt men van *veelvoudig onderwerp*, *veelvoudig gezegde*, *veelvoudig voorwerp*, *veelvoudige bepaling*.

Hier volgen een paar voorbeelden. *Jan en Piet spelen*. Die kinderen *dansen en springen*. Wij zijn *naar Amsterdam en naar Rotterdam* geweest. Vervangt men *Jan en Piet* door *twee knapen*; *dansen en springen* door *spelen*; *naar A. en naar R.* door *naar verschillende plaatsen*, dan ziet men, dat de voorbeelden

de meer specifieke uitdrukking van ééne voorstelling geven. Daarin ligt niet opgesloten, dat er tweemaal gedacht is, en daarom behooren deze zinnen tot de *enkelvoudige*.

Ziet men in den persoonsvorm *de kern van den zin*, dan volgt daaruit, dat men niet kan spreken van eenen enkelvoudigen zin met een *veelvoudig gezegde*: zooveel gezegden, zooveel zinnen. Het tweede voorbeeld moet dan niet beschouwd worden als een enkelvoudige zin, maar als eene vereeniging van twee zinnen.

27. Een zin, waaraan een noodzakelijk deel ontbreekt, heet *elliptisch*: *Zoo! Moed gevat! Opgepast! God dank! Water! Stil jongen! Arnhem!* (Uitroep van den conducteur.)

De elliptische zinnen zijn het gevolg van de zucht naar *kortheid*; het belangrijkste deel komt door het weglaten van de andere deelen beter uit. De *omstandigheden* vullen aan, wat in den zin ontbreekt: de gebezigde woorden moeten voor den hoorder voldoende zijn, om *er uit op te maken*, wat de spreker denkt. Vele spreuken en spreekwoorden zijn elliptisch. Bijna geregeld is het antwoord op de een of andere vraag elliptisch; een gebod wordt geregeld uitgedrukt zonder vermelding van den persoon, wien het bevel betreft.

In zinnen als *moed gevat, den vijand aangevallen* staan de woorden *moed* en *vijand* in den vierden naamval, omdat men de (oorspronkelijk passieve) verleden deelwoorden gelijk stelt met den vorm van de gebiedende wijs.

28. Een zin kan een *oordeel*, een' *wensch* of een *gebod* inhouden. Vandaar dat men heeft: *Oordeelende, wenschen- de* en *gebiedende zinnen*. *De aarde is rond; de Koning leve! Ga weg van mij!*

De *gebiedende* (en *wenshende*) zinnen drukken den *wil* van den spreker uit; naar de verhouding, waarin de spreker tot de toegesprokene staat, bevat de zin een *bevel*, eenen *wensch*, een *verzoek*, eenen *raad*, eene *aansporing*, enz.; de *toon* draagt er in hooge mate toe bij, hoe de wilsuitdrukking moet opgevat worden. Het verschil in verhouding tusschen spreker en hoorder heeft geleid tot de onderscheiding van *gebiedende* en *wenshende* zinnen: *Heer, leid ons niet in verzoeking* = *wenshende* zin met het werkw. in de *gebiedende* wijze; Salomo zeide: *men brenge het kind voor mij* = *gebiedende* zin met het werkw. in de *aanvoegende* wijze. Een bevel kan, behalve door de *gebiedende* en de *aanvoegende* wijze, nog worden uitgedrukt:

door eenen *infinities*, door een *verleden deelwoord*, door den *tegtijd der aantoonende wijze* en met behulp van het modale werkwoord *zullen*: voortwerken, kinderen! moed gevat, knapen! gij past nu maar eens goed op! gij zult niet stelen! gij zult niet zweren!

29. Sommige zinnen worden op een uitroependen toon uitgesproken en heeten *uitroepingszinnen*: *Wat is dat schoon! Hoe groot is God!*

De uitroepingszinnen drukken allerlei *gevoelsgebaarwordingen* uit, als: vrees, smart, vreugde, afkeer, enz.; door het gebruik van *tusschenwerpsels* wordt de kracht van den zin vaak versterkt: *Hu, wat is het koud! Ach, wat zag het er daar treurig uit! Foei, wat stelt gij u wonderlijk aan! Helaas, hij is niet meer! Hoera, het feest begint.*

De wenshende zinnen in de voorwaardelijke wijze drukken uit, dat de vervulling van den wensch *onmogelijk* of *onwaarschijnlijk* is; zodoende wekken zij een gevoel van weemoed op en zijn ze ook van dat gevoel de uitdrukking: *Dat hij nog hier ware! Hadt gij maar uw best gedaan!*

30. Wil de spreker iets van den hoorder vernemen, om ten opzichte van de eene of andere zaak tot een bepaald oordeel te komen, dan gebruikt hij *vragende zinnen*: *Wie wandelt daar? Hoe oud is uw broer? Is hij ziek?*
31. Sommige zinnen hebben den *vorm eener vraag*; zij bevatten een gevestigd oordeel en doen *geen antwoord* verwachten. Zijn zij *ontkennend*, dan drukken zij eene *bevestiging* uit, en omgekeerd. Zulke vragen heeten *rhetorische* of *oneigenlijke* vragen; soms houden zij een bevel of eene bedreiging in: *Zijt gij mannen? Behoort dit boek niet aan mij? Zult gij zwijgen?*

De *eigenlijke* vragen bevatten geen volkomen oordeel en behoeven een antwoord. Wordt de vraag enkel bewerkt door de **woordschikking**, dan kan men antwoorden met *ja* of *neen* en heet de vraag eene **formeele vraag**: *Zijt gij ziek? Hebt gij uw werk af?* Wordt de vraag bewerkt door een **vraag-**

woord (een voornaamw. of een bijwoord), dan kan men niet antwoorden met *ja* of *neen*, maar moet er geantwoord worden met een *zinslid* ter vervanging van het vraagwoord; zulk eene vraag heet eene **materiële vraag**: *Wie heeft dit gemaakt? Wanneer gaat gij uit?*

Formeële vragen doet men om te vernemen, of onderwerp en gezegde *al of niet* bij elkander passen, *materiële* om aangaande de eene of andere voorstelling (of begrip) *iets bijzonders* te vernemen.

32. Uit de vier voorgaande nummers is gebleken, dat men onderscheiden kan: *oordeelende, wenschende, gebiedende, uitroepings- en vragende* zinnen.

Let men enkel op de *constructie*, dan kan men zeggen, dat een zin inhoudt:

- a. een *oordeel* (of mededeeling),
- b. een *vraag*, of
- c. een *gebod*.

De taal heeft nl. voor *uitroepen* en *wenschen* geen afzonderlijke vormen.

33. Het onderwerp en het gezegde passen bij elkander of niet: *De jongen werkt; de jongen werkt niet*. In het eerste geval heet de zin *bevestigend*, in het tweede *ontkennend*.

Het ontkennende bijwoord diende eigenlijk, als bepalende het *verband* tusschen onderwerp en gezegde, tusschen deze beide zinsdeelen in te staan; dit was vroeger ook het geval met het ontkennende *en*: *ik en ga = ik ga niet*. Later is *niet* er bijgekomen ter *versterking* van de ontkenning; eindelijk is alleen het versterkende woord overgebleven. Het ontkennende *en* vinden we nog in *tenzij* en in *tenware*. Als het ontkenningwoord (*niet, nooit, enz.*) op eene ongewone plaats staat, blijft de zin ontkennend, maar die afwijkende plaatsing, in verband met den klemtoon, heeft ten gevolge, dat de ontkennende zin onmiddellijk doet denken aan een anderen zin, die bevestigend is. *Niet wij hebben u bedrogen; de hoofddeelen wij en u bedriegen* passen niet bij elkaar, maar de zin doet dadelijk de gedachte ontstaan: *anderen hebben u wel bedrogen*.

Overzicht.

Enkelvoudige zin.

}		
1. actief.	2. mutatief.	3. immutatief.
}		
a. bedrijvend b. lijdend.		
}		
1. bepaald.	2. onbepaald.	
}		
1. oordeelend.	2. vragend.	3. gebiedend.
}		
1. bevestigend.	2. ontkennd.	

HOOFDSTUK III.

De Samengestelde zin.

1. Een *samengestelde* zin bestaat uit twee of meer zinnen, tot een geheel verbonden. Tusschen die zinnen bestaat eene bepaalde betrekking.
2. In een samengestelden zin kunnen de verbonden zinnen van gelijken rang zijn; men zegt dan, dat ze *nevenschikkend* zijn verbonden.

Nevengeschikte zinnen zijn *grammatisch onafhankelijk* van elkaar; ze vormen eene *logische* samenstelling. Het *nevenschikkend zinsverband* heet met een vreemd woord *coördinatie*.

3. Somtjids hebben *nevangeschikte* zinnen enkele deelen gemeen; deze deelen behoeven dan slechts eenmaal genoemd te worden. Samengestelde zinnen, op deze wijze gevormd, heeten *samengetrokken*: *Jan gaat naar Breda en zijn broeder (gaat) naar Kampen.*

Men verwarre een *samengetrokken* zin niet met een *enkelvoudigen zin met veelvoudige zinsdeelen*. Een *samengetrokken* zin geeft den indruk van eene *meervoudige* mededeeling. (vraag of

gebod). Dien indruk krijgt men steeds, wanneer in den samengestelden zin minstens *twee* niet-gemeenschappelijke bestanddeelen voorkomen: *wij* leeren *Fransch*, *zij* *Duitsch*. Samentrekking is alleen dan geoorloofd, als de gemeenschappelijke deelen overeenkomen in *dienst*, in *beteekenis* en in *vorm*.

Voorbeelden van ongeoorloofde sanentrekking: Hij zag het venster uit en de kamer (zag uit) op straat. Deze heeren hebben veel geld en (hebben) in hun leven weinig gewerkt.

Hier zet men koffie en over. Hij verzette zich de zinnen en (hij verzette zich) tegen mijnen wil. Ik heb hem bezocht en (hem) mijne hulp toegezegd.

4. In een samengestelden zin kan de eene zin een *deel* zijn van den anderen; de eerste is dan *ondergeschikt* aan den tweeden en heet *bijzin*. Elke zin, waarbij een bijzin behoort, heet ten opzichte van dien bijzin *hoofdzin*.

Bij onderschikking (subordinatie) heeft een zinsdeel den *vorm* van een zin. De bepaling voor de bijzinnen luidt: een zin is een woord of eene rij van woorden, *waarin predicatieve betrekking is neergelegd*. Een hoofdzin is een zin, die geen bijzin is; den term *hoofdzin* kan men dus ook bezigen bij zinnen *zonder* bijzinnen, als gepast voor elken *niet-afhankelijken zin*.

5. Wanneer de bijzin de waarde heeft van *onderwerp* of *gezegde* van den hoofdzin, vormt de laatste op zich zelf geen verstaanbaar geheel.
6. In den bijzin is de woordschikking anders dan in den hoofdzin. Het werkwoord, dat in persoon met het onderwerp overeenstemt, staat nl. in den bijzin steeds *achteraan*. (het *kan* althans daar geplaatst worden). In den hoofdzin staat dit lid *naast het onderwerp*. Wanneer het gezegde geene bepalingen bevat en uit één werkwoord bestaat, merkt men dit verschil in woordschikking natuurlijk niet.

Men vergelijkte:

- a.* Ik blijf thuis, want het *heeft* geregend. (nevensch.)
b. Ik blijf thuis, omdat het geregend *heeft*. (ondersch.)
a. De zon schijnt; daardoor *smelt* de sneeuw. (nevensch.)
b. De zon schijnt, waardoor de sneeuw *smelt*. (ondersch.)
a. Hij is ziek; alzoo *kan* hij niet werken. (nevensch.)

- b. Hij is ziek, zoodat hij niet werken *kan*. (ondersch.)
 a. Hij komt vooruit, want hij *werkt*. (nevenschikking.)
 b. Hij komt vooruit, doordat hij *werkt*. (onderschikking.)

In een hoofdzin staat het onderwerp *naast* (d. i. onmiddellijk vóór of achter) het vervoegde werkwoord; in een afhankelijken zin niet.

Ik weet niet zeker, of *hij* mij geschreven heeft. *Ik weet* niet zeker, of *hij* (bij ons) *komt*. Als in een afh. zin (voorb. twee) onderw. en vervoegd werkw. naast elkander staan, kan men altijd een of meer bepalingen invoegen, waardoor onderwerp en vervoegd werkw. gescheiden worden.

A. Nevenschikkende Zinsverbinding.

7. De *nevenschikkende zinsverbinding* kan *aaneenschakelend*, *tegenstellend* of *oorzakelijk* zijn.
 8. Het *aaneenschakelend* zinsverband wordt vaak aangeduid door een der volgende woorden of woordverbindingen: *en*, *noch*, *alsmede*, *zoowel — als*, *niet alleen — maar ook*, *bovendien*, *ook*, *deels — deels*, *eensdeels — anderdeels*, *nu eens — dan weder*, *dan*, *daarop*, *verder*, *daarna*, *enz.*
 9. Het *aaneenschakelend* zinsverband kan zijn:

1. *gewoon*. 2. *versterkend*. 3. *rangschikkend*. 4. *verdeelend*.
 Bij 't *gewoon* aaneenschakelend verband doen dienst als verbindingswoorden: *en*, *noch*, *alsmede*, *ook* en *daarbij*.
 Bij 't *versterkend* aaneensch. verband: *buitendien*, *daarboven*, *ja*, *niet alleen — maar ook*, *zoowel — als*, *wat meer is*, *enz.*

Bij 't gebruik van *zoowel — als* wordt eerst het *ongewone*, dan het *gewone* vermeld; bij 't gebruik van *niet alleen — maar ook* is de volgorde andersom: Hij woont *zoowel* des zomers *als* des winters in de stad. Hij woont *niet alleen* des winters, *maar ook* des zomers in de stad.

Bij 't *rangschikkend* aaneensch. verband: *eerst*, *ten eerste*, *dan*, *verder*, *voorts*, *nog*, *ten slotte*, *enz.*
 Bij 't *verdeelend* aaneensch. verband: *deels — deels*, *nu eens — dan weder*, *ter eene zijde — ter andere zijde*, *enz.*

10. Als het verbindingswoord enkel het verband aanduidt, geen zinslid bepaalt, heet het *voegwoord*, anders *bijwoord*. Dit geldt ook voor het tegenstellend en oorzakelijk verband.
11. Alleen **en**, **noch**, **alsmede** zijn *voegwoorden*; de overige verbindingsmiddelen zijn *voegwoordelijke bijwoorden*.

Gebruikt men bij 't aaneenschakelend zinsverband, (waarbij *meer* dan *twee* zinnen kunnen verbonden worden) *geen* verbindingswoorden, dan spreekt men van **asyndeton**; gebruikt men *veel* verbindingswoorden dan spreekt men van **polysyndeton**.

12. Het *tegenstellend* zinsverband wordt aangeduid door de volgende woorden: *maar*, *doch*, *of*, 't *zij* — 't *zij*, 't *zij* — *of*, *toch*, *daarentegen*, *desnietteenstaande*, *echter*, *evenwel*, *intusschen*, *niettemin*, *nochtans*, enz.
13. Het tegenstellend zinsverband kan zijn:
1. *zuiver* 2. *beperkend* 3. *vervangend* 4. *scheidend* of *uitsluitend*.
 1. Bij 't *zuiver* tegenstellend verband: *maar* en *daarentegen*.
 2. Bij 't *beperkend* tegenst. verband: *maar*, *doch*, *evenwel*, *echter*, *toch*, *nochtans*, *althans*, enz.
 3. Bij 't *vervangend* tegenst. verband: *maar*, *integendeel* en *neen*.
 4. Bij het *scheidend* of *uitsluitend* tegenst verband: *of*, *of* — *of*, *hetzij* — *hetzij*, *hetzij of* en *anders*. Alleen **maar**, **doch**, **of** en **hetzij** zijn *voegwoorden*.
14. Bij het *oorzakelijk* verband staan naast elkaar: *oorzaak* en *gevolg*, *reden* en *besluit*, of *grond* en *bewering*. „Een gevolg vloeit onmiddellijk voort uit eene oorzaak; bij een besluit komt de wil van een' mensch te pas; bij eene bewering zijn verstand.”
- Het regent hard*; daardoor *worden de straten glibberig*. (oorzaak en gevolg).
- Het regent hard*; daarom *zullen we eene paraplu meeneemen*. (reden en besluit).

Het regent hard; bijgevolg zullen we stellig geen bezoek krijgen. (grond en bewering).

Oorzaak, reden of grond kan zoowel vermeld zijn in den *voorzin* als in den *nazin*. Is het laatste 't geval, dan krijgt de zin het karakter van een *verklarenden zin*.

Eene *oorzaak* kan voorgesteld worden als **opzettelijk** aangewend; dan wordt zij een **middel**, om een **begeerd gevolg** (een *doel*) te voorschijn te roepen: de vrije passage moest hersteld worden; *daartoe werd het puin opgeruimd*.

Eene *oorzaak* kan voorgesteld worden als **mogelijk** of **noo-dig**; dan treedt zij op als **voorwaarde**: gij hadt heel goed den prijs kunnen behalen; *want gij hadt harder kunnen werken*.

Eene *oorzaak* kan voorgesteld worden als **vergeefs**; dan treedt zij op als **toegeving**: hij deed zijn best; *toch slaagde hij niet*. (beperkend tegenstellend).

15. Het oorzakelijk verband wordt vaak aangeduid door een der volgende woorden:

want, immers, toch, namelijk. (oorzaak, reden of grond volgt).

hierdoor, daardoor, vanhier, vandaar. (oorzaak gaat vooraf).
hierom, daarom, dientengevolge, deswege, dies. (reden gaat vooraf).

alzo, derhalve, dus, bijgevolg, dien(s)volgens. (grond gaat vooraf).

Van deze verbindingswoorden is alleen **want** een voegwoord.

B. Onderschikkende Zinsverbinding.

16. De *bijzinnen* worden benoemd naar het zindsdeel, waarmee ze in waarde overeenkomen. Vandaar de onderscheiding in:

a. *onderwerpszinnen*: *Dat hij zijn best doet*, verblijdt ons.

b. *gezegde-zinnen*: Hij is, *wat hij lijkt*.

c. *voorwerpszinnen*: Ik vroeg, *of hij komen wilde*.

d. *bijvoeglijke zinnen*: Daar is de man, *die u beleedigde*.

e. *bijwoordelijke zinnen*: Wij gingen, *toen zij kwamen*.

17. Soms wordt in den *bijzin* het onderwerp niet vermeld,

en in verband daarmee het gezegde uitgedrukt door een' infinitief, een deelwoord of een hoedanigheidswoord: dan heet die bijzin *beknopt*.

U hier te zien, is mij zeer aangenaam. (begn. ondw. zin.)

Ik hoop, *u spoedig weder te zien*. (begn. voorw. zin.)

„Het landvolk, *spelende aan zijn vloed*, brengt Vader Rijn den morgengroet.” (begn. bijvoegl. zin.)

Te Arnhem komende, moet ge mij vooral bezoeken (begn. bijw. zin.)

18. *Onderwerps-* en *voorwerpszinnen* beginnen vaak met een der volgende woorden: *dat, of, wie, wat, die, 't geen, hoe, hoeveel, waar, wanneer, waarmede, enz.* Van deze woorden zijn alleen *dat* en *of* voegwoorden; de overige zijn voornaamwoorden of bijwoorden.
19. *Onderwerps-* en *voorwerpszinnen*, die met een *vragend* voornaamwoord of *vragend* bijwoord beginnen, zijn *afhankelijke vragen*. Ik weet niet, *wie dat gedaan heeft*; ik begrijp niet, *hoe ge zoo iets zeggen kunt*. Van *verbindingswoorden* is bij deze afhankelijke vragen geen sprake. In zinnen als de volgende wordt ook geen *verbindingswoord* gebruikt: *hij komt*, hoop ik; hij zeide: „*ik doe het niet.*”
20. Is de *onderwerpszin* **nazin**, dan vindt men in den hoofdzin eene zwakke plaatsbepaling (*er*) of eene voorloopige aanduiding van het onderwerp (*het*). In zoo'n geval noemt men *het* grammatisch onderwerp en den *onderwerpszin* logisch onderwerp.
- De *onderwerpszin* kan aanvangen:
- a. met het voegwoord **dat**; hij bevat dan eene afhankelijke mededeeling: Het is zeker, *dat hij het gedaan heeft*.
- b. met een **vraagwoord** (het voegwoord *of*, een *vragend* voornaamw of een *vragend* bijwoord); hij bevat dan eene afhankelijke vraag: Het is niet zeker, *of wij vertrekken*. *Of wij vertrekken*, is niet zeker.

Wie dit gedaan heeft, moet nog uitgemaakt worden. *Wat hij gedaan heeft*, wordt niemand gewaar. *Hoe deze machine werkt*, is duidelijk door hem uitgelegd. *Waar de vergadering gehouden zal worden*, zal nog bekend gemaakt worden.

- c. met het betrekkelijk voornaamwoord **wie** (die) of **wat**; hij bevat dan de *aanwijzing van eenen persoon of eene zaak*: *Wie zijn best doet*, komt vooruit. (*de vlijtige* komt vooruit); *Wat waar is*, is niet altijd aangenaam (*het ware* is niet altijd aangenaam).

De onderwerpszin kan ook den vorm van den hoofdzin hebben: „De trein komt”, werd ons door den conducteur toegeroepen.

De woorden *wie* en *wat* (dit is boven gebleken) leiden onderwerpszinnen in, als *vragende* voornaamw. en als *betrekkelijke* voornaamw. Men vergelijkte nog: *Wie de gelukkige zijn zal*, is nog niet uit te maken; *wie* = *wie* of = *welke* persoon = *vrag.* voornaamw. *Wie zijn best doet*, zal wel slagen; *Wie* = *degene die* = *betrekk.* voornaamw.

Ik weet niet, wat hij gezegd heeft;

Wat = *wat* of = *welke* zaak = *vrag.* voornaamw.

Ik geloof niet, wat hij gezegd heeft;

Wat = *datgene*, *dat* = *hetgeen* = *betr.* voornaamw.

Ook de voorwerpszinnen worden dikwijls in den hoofdzin aangeduid: *Ik weet het*, dat hij steeds te laat komt. *Ik verheug mij er over*, dat gij benoemd zijt. *Verleen hem hulp*, wie ze behoeft. De woorden *het*, *er over*; *hem* zijn dan *grammatische* voorwerpen.

21. Een *voorwerpszin* doet den dienst van een *lijdend voorwerp*, van een *meewerkend* voorwerp of van een *oorzakelijk* voorwerp: *ik wensch, dat gij slagen moogt*; zeg het, *aan wie gij wilt*; hij schaamt zich, *dat hij gezondigd heeft*.
22. De *lijdende voorwerpszinnen* hebben denzelfden inhoud als de onderwerpszinnen en worden ook door dezelfde woorden ingeleid:
- a. afhankelijke mededeelingen, beginnende met **dat**.

b. afhankelijke vragen, beginnende met **of**, een **vragend vnw.** of een **vragend bijwoord.**

c. aanwijzingen van personen of zaken, beginnende met een **betrekk. vnw.** (*wie, die, wat, hetgeen*).

Bij de directe aanhaling heeft de voorwerpszin den vorm van den hoofdzin.

Voorbeelden. Ik weet, *dat hij het gedaan heeft.* Ik weet niet, *of hij het gedaan heeft.* Ik wist niet, *wat ik antwoorden zou.* Kunt gij me zeggen, *waar de burgemeester woont.* Ik deed, *wat mij gelast was.* De onderwijzer prees, *wie vlijtig geweest waren.* Mijn oom schreef mij: „kom morgen over.”

23. De *meewerkende* voorwerpszinnen bevatten steeds eene *aanwijzing van personen* (of van gepersonifiëerde zaken); zij beginnen met vormen van de *betr. vnw.* *wie* en *die*: *Wie hard gewerkt heeft*, (dien) is de rust aangenaam. *Die het onderste uit de kan wil hebben*, valt het lid op den neus.

24. De *oorzakelijke* voorwerpszinnen hebben denzelfden inhoud als de onderwerpszinnen en de lijdende voorwerpszinnen en worden ook door dezelfde woorden ingeleid:

a. afhankelijke mededeelingen, aanvangende met **dat**.

b. afhankelijke vragen, aanvangende met **of**, een **vragend vnw.** of een **vragend bijwoord.**

c. aanwijzing van personen of zaken, beginnende met een **betrekk. vnw.** (*hetgeen, wat, wie*).

Voorbeelden: Ik ben (er) zeker (van), *dat gij benoemd zult worden.* Ik ben (er) benieuwd (naar), *of hij zal slagen.* Wij bekommeren (er) ons niet (over), *hoe deze zaak zal afloopen.* Hij toonde zich misnoegd, *over hetgeen hem wedervaren was.*

25. *Gezegde-zinnen* komen weinig voor. Ziehier een paar voorbeelden: Hij is, *wat hij schijnt.* Blijf, *die ge zijt.*

26. *Gezegde-zinnen* hebben de waarde van het *naamwoordelijk deel* van het gezegde. Soms wordt de bijzin in den

hoofdzin aangeduid door *dat*, *het* of *ze* als grammatisch gezegde. De gezegde-zinnen bevatten *aanwijzingen van personen of zaken* en beginnen met de *betr. vnw.* *wat* en *hetgeen* (een enkelen keer met *die* of *wie*). *Wat ik geweest ben*, *word ik weder*. Hij is niet, *hetgeen hij schijnt*. Hij is het, *die ons beleedigd heeft*.

27. *Bijvoeglijke zinnen* beginnen gewoonlijk met een *betrekkelijk voornaamwoord* (*die*, *dat*, *welke*, enz.) of een *voornaamwoordelijk bijwoord* (*waarin*, *waarop*, *waaronder*, *waarom*, *waaraan*, enz.)
28. Sommige bijvoegl. bijzinnen hebben *beperkende*, andere *uitbreidende* beteekenis: de laatste vermelden eene bijzonderheid van het antecedent, niet als onderscheidings-teeken, maar om terloops eene *secondaire mededeeling* te doen: *Waar staat het huis, waarin uw neef woont?* (beperking van het begrip *huis*). Ik schreef uwen oom, *die onmiddellijk antwoordde*. (uitbreiding, *secondaire mededeeling bij oom*).
29. De *bijvoeglijke bijzinnen* bevatten:
- a. *afhankelijke mededeelingen* en vragen, *aanvangende* met de voegw. **dat**, **of**, een **vragend vnw.** of een **vragend** bijwoord:
Er is hoop, *dat hij gered is*. De vraag, *of ik hem helpen wilde*, kon ik niet dadelijk beantwoorden. De verklaring, *hoe die machine werkt*, was allen duidelijke. De vraag, *wie het gedaan had*, bleef onbeantwoord.
 - b. *aanwijzingen van bijzonderheden* met een *bijwoordelijk karakter*, *aanvangende* met **plaats- of tijd-aanwijzende voegwoorden**: Wij gaan naar de stad, *waar we vroeger woonden*. Zeg hem het uur, *dat de trein vertrekt*. Noem mij den dag, *wanneer gij denkt te komen*.
 - c. *aanwijzingen van bijzonderheden*, niet met een *bijwoordelijk karakter*; de bijzinnen vangen aan met

een **betr. vnw.** of een **voornaamw. bijwoord**, en kunnen ook de *geheele gedachte*, in den hoofdzin uitgedrukt, betreffen: Het meisje, *dat daar zit*, is mijne nicht. Daar is het portret, *waarom gij mij gevraagd hebt*. Hij deed zijn best, *wat zijnen ouders zeer aangenaam was*. (welk „best doen” enz.)

30. De volgende *bijvoeglijke zinnen* worden met den hoofdzin verbonden door een voegwoord. *Dit gebeurde op den dag*, dat *hij aankwam*; *ik heb de overtuiging*, dat *gij gelijk hebt*.

Opmerking. In het laatste voorbeeld is het gebruik van het voegwoord *dat* te verklaren uit de overeenkomst met een' zin als: ik ben overtuigd, *dat gij gelijk hebt*. (voorwerpszin). In ons voorbeeld is de bijzin niettemin bijvoeglijk. Men vergelijk ook: hij vertrouwt *op zijnen vriend* (voorwerp) en: het vertrouwen *op zijnen vriend* (bijvoegl. bep.) werd geschokt; het hek, dat *langs den tuin* (bijwoordel. bep.) staat, is oud; en: het hek *langs den tuin* (bijvoegl. bep.) is oud.

31. *Bijwoordelijke zinnen* doen denzelfden dienst als bijwoordelijke bepalingen. Naar hun bijzonderen dienst worden zij bijna evenzoo verdeeld als de bijwoordelijke bepalingen. Men spreekt echter niet van bijw. zinnen van *hoeveelheid*, en van bijw. zinnen van *voorstellingswijze*, terwijl de bijw. zinnen van *middel* meestal *beknopt* voorkomen: Gij kunt mij een groot genoeg doen, *met hem een weinig te helpen*. *Met u een weinig om te wenden*, krijgt gij dat gebouw juist voor u. *Met u ijverig op die zaak toe te leggen*, bereikt ge uw doel. (bkn. bijw. zinnen van *middel*).

32. De bijw. zinnen, die min of meer overeenstemmen met de bijw. bepalingen van *hoedanigheid*, *hoeveelheid* en *graad*, heeten voor een deel *vergelijkende zinnen*, *beperkende zinnen* of *verhoudingszinnen*:

Hij handelt, *gelijk gij in dat geval gehandeld zoudt hebben*.

Hij deed, *alsof hij de wijsheid in pacht had.* (vergel. zinnen).

Ik zal u helpen, *voor zoover dit in mijne macht staat.*
Hoe meer men heeft, hoe meer men begeert. (verhoudingszin).

33. De bijw. zinnen van *gevolg*, *hoedanigheid* en *graad* moet men wel van elkaar onderscheiden: Hij werkt ijverig, *zoodat zijne ouders tevreden over hem zijn.* (bijzin van gevolg). Hij werkt zoo, *dat ieder er tevreden over is.* (bijzin van hoedanigheid). Hij werkt zoo ijverig, *dat hij er vermoeid van wordt.* (bijzin van graad).
34. Men kan de bijwoordelijke zinnen tot vier groepen brengen, nl. bijwoordelijke zinnen *van plaats, van tijd, van oorzaak en gevolg* en *van wijze.*
35. De bijzinnen van *plaats* vangen aan met de voegwoorden: *waar, vanwaar, waarheen, werwaarts, tot waar, zoover als.* Een *bijwoord* in den hoofdzin wijst soms op den bijzin: *waar gij nu woont, daar heb ik vroeger gewoond.*
36. De bijzinnen van *tijd* vangen aan met de voegwoorden: *toen, nadat, sedert, sinds; nu, terwijl, eer, voor, tot* (dat). Een *bijwoord* in den hoofdzin wijst soms op den bijzin: *nu het te laat is, nu doet hij zijn best.*
37. De bijzinnen van *oorzaak en gevolg* worden verdeeld in:
1. bijzinnen van **oorzaak**: *doordien, doordat.*
 2. " " **reden of grond**: *omdat, dewijl, vermits, daar, naardien, enz.*
 3. " " **middel**: *doordat.*
 4. " " **gevolg, besluit of gevolgtrekking**: *zoodat, waardoor, waarom, weshalve, vandaar dat.*
 5. " " **doel**: *opdat, ten einde.*

(1) Voor eene meer uitvoerige beschouwing van den samengestelden zin in t algemeen en van de bijwoordelijke zinnen in 't bijzonder verwijzen we naar het derde stukje van „*Het Levende Woord.*”

6. bijzinnen van **voorwaarde** of **veronderstelling**:
als, indien, mits, tenzij, temware, enz.
7. " " **toegeving**: *ofschoon, hoewel, in weer-
 wil dat, al.*

Al deze verbindingswoorden zijn voegwoorden behalve *al*, dat een *bijwoord* is.

Voorwaardelijke en toegevende bijzinnen kunnen ook den vorm hebben van een *hoofdzin*: *treft gij*, beiden zijt gij vrij; *hij moge ruw gesproken hebben*, een slecht mensch is hij niet.

Soms bestaat de *toegeving* hierin, dat men de *onverschil-
 ligheid* van een *zinsdeel* toegeeft; de toegevende bijzin vangt dan aan met een *onbepaald* voornaamw. of bij-
 woord: *wanneer gij het ook doet*, gij zult geen succes hebben; *wat er van kome*, ik ga mijn gang.

38. *De bijwoordelijke bijzinnen van wijze* worden verdeeld in:
1. Bijzinnen van **omstandigheid**: *terwijl, in plaats dat, zonder dat, enz.*
 2. " " **vergelijking**: *als, gelijk, zoo, even-als, dan, alsof.*
 3. " " **gevolg (graad)**: *dat, dan dat, of, aangekondigd door: zoo, zulk, dermate, te, enz.)*
 4. " " **bepierking**: *voor zooverre als, behalve dat, dan dat, enz.*
 5. " " **verhouding**: *naarmate dat, naar gelang dat, hoe.*
 6. " " **modaliteit**: *naardat, gelijk, zooals, volgens hetgeen.*
39. Ziehier een overzicht van de *bijwoordelijke zinnen* met enkele voorbeelden. (Vergelijk bladz. 25, no. 23.)
1. *Waar liefde woont*, gebiedt de Heer den zegen. (plaats.)
 2. Smeed het ijzer, *als het heet is*. (tijd.)
 3. De trein deraillleerde, *doordat de wissel niet goed gelegd was*. (oorzaak.)

4. Wij blijven thuis, omdat het regent. Daar het regenachtig is, zal het feest wel uitgesteld worden. (reden of grond)
5. Hij heeft mij een groot genoeg gedaan, doordat hij die zaak in orde heeft gebracht. (middel.)
6. Wij zijn overladen met bezigheden, zoodat we uwe uitnoodiging niet kunnen aannemen. Het voorstel was van ingrijpenden aard, waarom men tot uitstel besloot. De jongen heeft den ganschen dag gespeeld, weshalve hij onmogelijk zijn werk in orde kan hebben. (gevolg, besluit of gevolgtrekking.)
7. Eert uwen vader en uwe moeder, opdat het u welga. (doel.)
8. Wij zullen u helpen, tenzij gij u die hulp onwaardig toont. (voorwaarde.)
9. Ik ga uit, ofschoon gij het afkeurt. (toegeving.)
10. De voorkamer zag uit op de straat, terwijl de achterkamer op den tuin uitkwam. (omstandigheid.)
11. Hij hield zich, alsof hij mij niet begreep. (vergelijking.)
12. Hij doet zijn best, zoodat ieder tevreden over hem is. Hij werkt zoo, dat ieder tevreden over hem is. Hij werkt zoo hard, dat hij er vermoeid van is. Het regent, dat het giet. (gevolg, hoedanigheid en graad.)
13. Voor zoover ik weet, is zijn gedrag onberispelijk. (beperking.)
14. Hoe meer ik hem leer kennen, hoe meer ik hem bewonder. (verhouding.)
15. Deze man is, naar men zegt, de beste werkman in die fabriek. (modaliteit.)

Opm. Elk woord, dat dient om een bijwoordelijken zin te verbinden aan zijn' hoofdzin, noemen we *voegwoord*, uitgezonderd *al*, *wat*, *waar*, *wie*, *wanneer*, en andere onbepaalde voornaamw. en bijwoorden. (in den toegeevenden zin.)

40. In den samengestelden zin kan zoowel de bijzin als de hoofdzin *elliptisch* zijn :
- Gelukkig hij , die zich niets te verwijten heeft. (De hoofdz. is elliptisch).
 - „Arnhem !” riep de conducteur. (De bijzin is elliptisch).
 - Zoo heer , zoo knecht. (Hoofdzin en bijzin zijn elliptisch).

41. Dikwijls zijn de zinnen onvolledig. De onvolledigheid draagt een verschillend karakter , vandaar dat men onderscheidt :

elliptische zinnen ,

beknopte zinnen ,

onvolledige zinnen van nog anderen aard.

Als men *naast* den onvolledigen zin een volledigen kan plaatsens met denzelfden inhoud , zonder dat men daarbij door iets gebonden is , dan is de onvolledige zin *een ellips* : zoowel hoofdzinnen als bijzinnen kunnen elliptisch zijn.

De *beknopte* zin is altijd *bijzin* en moet volledig gemaakt worden *naar* zijne betrekking tot den hoofdzin ; in den bijzin is het onderwerp niet uitgedrukt , en in verband daarmee bestaat het gezegde uit een' infinitief , een deelwoord of een hoedanigheidswoord , terwijl er geen verbindingswoord aanwezig is.

Wanneer men uit den bijzin weglaat , wat reeds in den hoofdzin is uitgedrukt , dan verkrijgt men een bijzin in *onvolledigen vorm* , die noch elliptisch , noch beknopt is : *Geen jongen was gelukkiger dan Piet (gelukkig was)*.

42. Verreweg de meeste bijzinnen komen ook *beknopt* voor. Hier volgt een overzicht van alle soorten van bijzinnen :
- Onderwerpszin : *Anderen te laten zorgen* is gemakkelijk.
 - Gezegde-zin : komt niet beknopt voor.
 - Lijdende voorwerpszin : Hij denkt , *hem beleedigd te hebben*.

4. Meewerkende voorwerpszin : Komt niet beknopt voor.
5. Oorzakelijke voorwerpszin : Hij is overtuigd , *mij beledigd te hebben.*
6. Bijvoeglijke bijzin : Hij , *rustig in 't gevaar* , staat zeilrêe op de kiel.
7. Bijw. bijzin van plaats : Komt niet beknopt voor.
8. Bijw. bijzin van tijd : Oordeel niet, *alvorens* onderzocht te hebben.
9. Bijw. bijzin van oorzaak : *Door al te strenge meesters opgevoed* , bleef hij zijn heele leven beschroomd.
10. Bijw. bijzin van reden of grond : *Door iedereen bedrogen* , moest hij wel wantrouwend zijn.
11. Bijw. bijzin van middel : *Met hard te werken* , bereikt hij zijn doel.
12. Bijw. bijzin van gevolg, besluit of gevolgtrekking : Komt niet beknopt voor.
13. Bijw. bijzin van doel : Gij moet harder werken , *om uw doel te bereiken.*
14. Bijw. bijzin van voorwaarde : *Op deze wijze doorlopende* , komt gij nog tijdig aan het station.
15. Bijw. bijzin van toegeving : *Door iedereen bedrogen* , verloor hij toch het vertrouwen op de menschen niet.
16. Bijw. bijzin van omstandigheid : Hij ging weg , *zonder ons te groeten.*
17. Bijw. bijzin van vergelijking : Komt niet beknopt voor.
18. Bijw. bijzin van gevolg (graad) : Hij is wijs genoeg, *om op eigen beenen te staan.*
19. Bijw. bijzin van beperking : Komt niet beknopt voor.
20. Bijw. bijzin van verhouding : Komt niet beknopt voor.
21. Bijw. bijzin van modaliteit : Komt niet beknopt voor.

HOOFDSTUK IV.

De Punctuatie.

1. De *zin-* of *leesteekens* worden gebruikt ter aanduiding van de onderlinge verhouding der zinnen en zinsdeelen, en ter bevordering van eene gemakkelijke opvatting van die verhouding.
2. Ze zijn: . , ; : ? ! — „ ” ().
3. Eene *punt* plaatst men:
 - a. aan 't einde van elken enkelvoudigen en samengestelden zin.
 - b. achter opschriften.
 - c. achter afkortingen.
4. Eene *komma* plaatst men:
 - a. tusschen de deelen van een veelvoudig zinsdeel, als deze niet door *en*, *of* en *noch* zijn verbonden.
 - b. vóór en na eene bijstelling.
 - c. tusschen den hoofdzin en den bijzin.
 - d. voor en na elk zinsdeel, dat men bijzonder wil doen uitkomen.
5. Eene *kommapun*t plaatst men:
 - a. tusschen twee nevengesch. zinnen, door een bijwoord verbonden.
 - b. tusschen twee nevengesch. bijzinnen, van tamelijk grooten omvang en *niet* door een voegwoord verbonden.
 - c. tusschen nevengesch. vragende- en uitroepingszinnen; achter den laatsten zin plaatst men dan alleen het vraag- of het uitroepeteeken.
6. Eene *dubbele punt* plaatst men:
 - a. vóór eene opsomming.
 - b. vóór aanhalingen, achter den hoofdzin staande.
 - c. wanneer de volgende zin eene verklaring (toelichting, opheldering) bevat van het voorafgaande, zonder dat zulks door een verbindingswoord is aangeduid.

7. Een *vraagteeken* plaatst men :
 - a. na een vragenden hoofdzin.
 - b. na eene afhankelijke vraag, als aanhaling voorkomende.
8. Een *uitroepeteeken* plaatst men :
 - a. na uitroepingszinnen.
 - b. na tusschenwerpsels.
 - c. soms na den naam van een' aangesproken persoon.
9. Een *aandachtsteeken* plaatst men :
 - a. midden in den zin, als men op 't nog volgende bijzonder de aandacht wil vestigen.
 - b. achter den zin, om eene langere rust aan te duiden.
10. Een *beletselteeken* plaatst men, als een zin plotseling wordt afgebroken.
11. Tusschen *aanhalingsteekens* plaatst men aangehaalde woorden.
12. Tusschen *haakjes* plaatst men een op zich zelf staanden zin, ingelascht tusschen de leden van een anderen zin.

HOOFDSTUK V.

De Woordsoorten.

1. *Het Werkwoord.*

1. Een werkwoord noemt eene der wijzen, waarop eene zelfstandigheid haar bestaan openbaart. Kortweg zegt men ook wel: een werkwoord noemt een *doen*.
2. Men kan de werkwoorden verdeelen in :
 - a. **actitieven** of w. w. van handeling: *wandelen, leeren, springen*.
 - b. **mutatieven** of w. w. van verandering: *vallen, inslapen, sterven*.
 - c. **immutatieven** of w. w. van niet-verandering: *hangen, slapen, zitten*.

3. Er zijn werkwoorden, waarbij een lijdend voorwerp kan komen; er zijn er ook, waarmee zulks niet het geval is. Vandaar de verdeeling in:
- transitieve** of *overgankelijke* w. w.: *leeren, schrijven, zingen.*
 - intransitieve** of *onovergankelijke* w. w.: *slapen, blozen, wandelen.*
4. Sommige werkwoorden komen nu eens overgankelijk, dan weder onovergankelijk voor: de meid *breekt* het glas; het glas *breekt*; *koken, smelten, genezen, branden, veranderen, drijven, bederven, bewegen, schieten, enz.*

Enkele onovergankelijke w.w. worden in bepaalde gevallen overgankelijk gebruikt. Let op de volgende uitdrukkingen: een ellendigen dood *sterven*; den slaap des rechtvaardigen *slapen*; een eerlijken strijd *strijden*; een bangen droom *droomen*; zich een ongeluk *lachen*; zich eene breuk *springen*; woede *snuiven*; glas *blazen*; zich een gat in 't hoofd *vallen*; zijne schoenen *scheef loopen*; zijn oogen blind *kijken*; zich ziek *werken*; zich moe *loopen*.

5. Als een overgankelijk werkwoord te kennen geeft, dat het onderwerp iets *doet*, dan staat het in den *bedrijvend*-den vorm; drukt het uit, dat het onderwerp eene handeling *ondergaat*, of er door *ontstaat*, dan staat het in den *lijdenden* vorm.

Enkele overgankelijke w.w. als *hebben, behelzen, bevatten* worden nooit in den lijdenden vorm gebruikt. Als een onovergankelijk w.w. in den lijdenden vorm wordt gebruikt, spreekt men van **schijnbaar lijdenden** vorm. Alleen de *onovergankelijke actieven* kunnen in dezen vorm voorkomen.

6. Werkwoorden, die een hoedanigheidswoord aan het onderwerp verbinden, heeten **koppelwerkwoorden**: *zijn, worden, blijven, schijnen, lijken, dunken, voorkomen, heeten.*

Het koppelwerkwoord en het hoedanigheidswoord vormen samen het gezegde in den zin. Men spreekt dan van werkwoordelijk

en van naamwoordelijk deel van het gezegde. Genoemde w.w. kunnen ook als gewone onovergankelijke w.w. voorkomen; dan vormen ze weer alleen het gezegde. Zoo hebben we geen koppelwerkwoorden in de volgende [zinnen: Mijn vriend *is* niet meer. De liefde *blijft*. Wat niet *is*, kan *worden*. De zon *schijnt*. Dat *lijkt* me net. Wat *dunkt* u? Ik *heet* hem mijnen weldoener.

7. De werkwoorden hebben voor de vorming hunner samengestelde tijden in den bedrijvenden vorm de hulp noodig hebben van de w.w. *hebben*, *zijn* en *zullen*. Deze drie werkwoorden heeten dan **hulpwerkwoorden van tijd**.

In den lijdenden vorm worden alle tijden gevormd door verbinding van het verleden deelwoord met vormen van het werkwoord *worden*. Dan heet worden *hulpwerkwoord van het lijdend geslacht*.

8. De werkwoorden *kunnen*, *moeten*, *zullen*, *mogen* en *laten* worden soms gebruikt om de mogelijkheid, stelligheid of wenschelijkheid uit te drukken. Zij komen dan in dienst overeen met de wijzen der werkwoorden en met de bijwoorden van wijze. Men noemt ze dan ook **modale werkwoorden** of *w.w. van wijze*.

Zoo beteekent: Het *kan* waar zijn: het is *misschien* waar. Hij *moet* het gedaan hebben: hij heeft het *stellig*, *ongetwijfeld* gedaan. *Laat* hij vertrekken: dat hij vertrekke: hij vertrekke *toch!* Hij *moge* rijk zijn, gelukkig is hij niet: hij is *misschien* rijk, enz. Het *zal* wel wat anders beteekend hebben = het heeft *zeker* wat anders beteekend. De modale werkwoorden komen steeds voor in verbinding met den infinitief van een ander werkwoord. Ook wanneer ze geen modale w. w. zijn, worden ze steeds door eenen infinitief gevolgd. Voorbeelden: Wie gedaan heeft, *mog* heengaan. Eerst *moet* ge uw werk afmaken. Hij *kan* beter rekenen dan lezen. Ik *laat* eene jas maken.

9. Werkwoorden, die een voorwerp in den 3den of 4den naamval bij zich hebben, dat dezelfde zelfstandigheid aanduidt als het onderwerp, heeten **wederkeerende of reflexieve w.w.**
10. Werkwoorden, die *steeds* wederkeerend voorkomen, hee-

ten *noodwendig-wederkeerend*, in tegenstelling met de *toevallig-wederkeerende*, die ook *niet-reflexief* kunnen gebezigd worden: *zich schamen*, *zich voornemen*; *zich waschen*, *zich toekennen*.

De reflexieve werkwoorden kunnen niet in den lijdenden vorm gebruikt worden. Zij vormen met het voornaamwoord samen één begrip, bv. *ik verblijd mij* = ik ben blijde. In de redekundige ontleding ontlede men dan ook: *ik* = onderwerp, en *verblijd mij* = gezegde, en niet *verblijd* = gezegde, en *mij* = voorwerp.

11. Werkwoorden, waarbij men de werkende zelfstandigheid nooit bij name noemt, heeten **onpersoonlijke werkwoorden**.

Het onderwerp wordt dan aangeduid door het onbepaald voornaamwoord *het* of blijft geheel weg: *het regent*, *het waait*, *mij hongert*, *mij dorst*.

12. Komt *het* als voorlooper van het *onderwerp* voor, terwijl dit na 't werkwoord genoemd wordt, dan is het werkwoord *schijnbaar onpersoonlijk* gebruikt: *het verblijdt mij*, dat *gij geslaagd zijt*.

Men onderscheide deze *schijnbaar onpersoonl. w.w.* wel van de *echt onpersoonl. w.w.*

13. Alle werkwoorden eindigen op *en* of *n*. Als men dien **uitgang** weglaat, houdt men den **stam** over:

leeren-leer; *denken-denk*; *doen-doe*; *zien-zie*.

14. Is de klinker van het werkwoord *helder*, dan is ook die van den stam *helder*, uitgez. *kom* van *komen*: *huren-huur*, *varen-vaar*, *spelen-speel*, *poten-poot*. Merk verder op: *verven-verf*, *gonzen-gons*, *stappen-stap*, *bidden-bid*, *lezen-lees*, *graven-graaf*.

15. Den *stam* van 't werkwoord gebruikt men o. a., wanneer men eene zelfstandigheid iets gebieden of verzoeken wil: *Ga! leer!*

Indien 't gebod of verzoek meer zelfstandigheden geldt, dan gebruikt men den *stam* + *t*: *Gaat! leert!*

Deze vormen noemt men de **gebiedende wijze** van 't werkwoord.

16. De vorm van 't werkwoord, die zoowel aan eene *zelfstandigheid* als aan eene *werking* kan doen denken, heet de **onbepaalde wijze**: Ik ga *wandelen*, uw *wandelen* doet u goed.

We zien de weiden *groenen*; het *groenen* der weiden.

Ik hoor den jongen *praten*; zijn *praten* verveelt me.

17. De *onbepaalde wijze* (infinitief) kan voorkomen als:

Onderwerp: *Wandelen* is gezond.

Naamw. deel van 't gezegde: Mijn leeren is *spelen*.

Voorwerp: ik vind *rekenen* wel nuttig, maar geef aan *lezen* de voorkeur. Ik ben benieuwd, den uitslag te *vernemen*.

Bijvoeglijke bepaling: de te *schrijven* brieven.

Bijvoordelijke bepaling: gij zult me een genoeg doen met nog wat te *blijven*.

De infinitief, voorafgegaan door een lidwoord of bijvoeglijk voornaamwoord, is zuiver zelfstandig naamwoord. Dit is ook het geval, wanneer de infinitief in den genitief staat of door een zelfstandig naamwoord in den genitief bepaald wordt:

Het lezen is eene nuttige kunst. *Uw wandelen* doet u goed.

Willems studeeren beteekent niet veel.

18. De *onbepaalde wijze* heeft 4 vormen :

a. <i>leeren</i>	— onvoltooide tijd.
b. <i>geleerd hebben</i>	— voltooide tijd.
c. <i>te zullen leeren</i>	— onvoltooid toekomstige tijd.
d. <i>te zullen geleerd hebben</i>	— voltooid toekomstige tijd.

Van deze vormen worden de derde en de vierde weinig gebruikt. Gewoonlijk worden ze vervangen door den eersten en den tweeden. Men zegt bv. niet: Ik denk, a.s. jaar examen *te zullen doen*, maar examen *te doen*. Alleen dan worden ze gebezigd, wanneer er door de vervanging onduidelijkheid of dubbelzinnigheid zou kunnen ontstaan. In den volgenden zin bv. kan de derde vorm niet door den eersten vervangen worden: „Iets te onvangen is aangenamer dan iets onvangen te hebben, en dikwijls ook beter dan iets *te zullen onvangen*.” —

19. Ook voor den lijdenden vorm heeft de onbepaalde wijze 4 vormen :
<i>a. geschreven worden</i>	— onvoltooide tijd.
<i>b. geschreven geworden zijn</i>	— voltooide tijd.
<i>c. te zullen geschreven worden</i>	— onvoltooid toekomstige tijd.
<i>d. te zullen geschreven geworden zijn</i>	— voltooid toekomstige tijd.
20. Het werkwoord heeft bovendien twee vormen, die *bijvoeglijk* gebruikt kunnen worden; men noemt ze **deelwoorden**. Het eene stelt de werking voor als *niet afgelopen* en heet *deelwoord der onvoltooide werking* of *tegenwoordig deelwoord*; het andere stelt de werking voor als *afgelopen* en heet *deelwoord der voltooide werking* of *verleden deelwoord*:
- de *zingende* knaap, het *vallende* blad;
 een *gezongen* lied, een *gevallen* blad.

De namen *tegenwoordig* en *verleden* deelwoord, alhoewel door het gebruik geijkt, zijn minder juist: van het deelwoord toch gaat geen tijdsaanwijzing uit. In zinnen als: ik zie *spelende* kinderen, en ik zag *spelende* kinderen, blijkt duidelijk, dat niet het deelwoord, maar het vergezellende werkwoord (in deze zinnen *zie* en *zag*) den tijd aangeeft. Het deelwoord *spelende* geeft te kennen, dat de kinderen *aan het spelen waren*, dat de werking dus onvoltooid was. De termen *onvoltooid* en *voltooid* deelwoord zouden beter de beteekenis aangeven.

21. Het *tegenwoordig deelwoord* vormt men, door achter den stam *ende* of *nde* te voegen: *zingende*, *ziende*. Het *verleden deelwoord* begint gewoonlijk met *ge*; dat van een sterk werkwoord eindigt op *en*; dat van een zwak werkwoord op *t*, als de stam op een scherpen medeklinker eindigt, anders op *d*.
gelopen, *geleerd*, *gepast*.
 Eindigt de stam op eene *onechte f* of *s*, dan eindigt het zwakke verleden deelwoord weer op *d*:

leren — *leef* — *geleefd.*
glanzen — *glans* — *geglansd.*

(Uitgez. *wezen* — *wees* — *geweest*).

22. Naast de 8 vormen van de onbepaalde wijze van een overgankelijk werkwoord bestaan even zooveel vormen voor de deelwoorden. Zoo zijn bv. van het w.w. *straffen* de deelwoorden in den bedrijvenden vorm:

a. *straffende* — onvoltooid.
 b. *gestraft hebbende* — voltooid.
 c. *zullende straffen* — onvoltooid toekomend.
 d. *zullende gestraft hebben* — voltooid toekomend.

En in den lijdenden vorm van hetzelfde werkwoord:

a. *gestraft wordende* — onvoltooid.
 b. *gestraft geworden zijnde* — voltooid.
 c. *zullende gestraft worden* — onvoltooid toekomend.
 d. *zullende gestraft geworden zijn* — voltooid toekomend.

23. De vorm van een werkwoord kan doen denken aan het *heden* of aan het *verleden*. In 't eerste geval zegt men, dat het w.w. in den *tegenwoordigen tijd*, in het tweede, dat het in den *verleden tijd* staat:

ik *lees*, ik *leer*, de jongen *schrijft*;

ik *las*, ik *leerde*, de jongen *schreef*.

Kortweg noemt men die vormen zelve ook *tegenwoordige* en *verleden tijden*.

24. Wordt de *verleden tijd* gevormd door verandering van den stamklinker, dan heet hij *sterk*; wordt de *verleden tijd* gevormd door den stam te verlengen met *de* of *te*, dan heet hij *zwak*. In het eerste geval is de *verleden tijd* dus de *veranderde* stam; in het tweede geval de *verlengde* stam:

liep, *schreef*, *zong* : *veranderde* stammen.

leerde, *hoorde*, *praatte* : *verlengde* stammen.

25. De uitgang *de*, die dient om den *zwakken verleden tijd* te vormen, is ontstaan uit *deed*, *dede*, den *verleden tijd* van 't werkwoord *doen*.

- Alzoo: ik *leerde* uit ik *leer-dee*, *leerdede*.
26. Oorspronkelijk stond er tusschen stam en uitgang een klinker; bij 't wegvallen van dezen klinker veranderde *de* na een scherp medeklinker in *te*. Eindigt dus de stam op *t*, *k*, *f*, *s*, *ch* of *p*, dan wordt de verleden tijd gevormd door aanhechting van *te*: *straf—strafte*, enz.
27. Eindigt de stam op eene *onechte f* of *s* (d. i. eene *f* of *s*, die voor eene *v* of *z* in de plaats staat), dan is de uitgang weer *de*:
leven — leef — leefde, *razen — raas — raasde*
28. Het werkwoord heeft verschillende vormen, naarmate het onderwerp der werking den *spreker*, den *toegesprokene* of een *derden* persoon beteekent. Die vormen van 't werkwoord heeten *personen*.
29. Eveneens heeft het werkwoord verschillende vormen, naarmate het onderwerp *éene* of *meer* zelfstandigheden beteekent; die vormen noemt men de *getallen* van 't werkwoord.

Enkelvoud.

Meervoud.

1ste pers. ik *werk*.

wij *werken*.

2de pers. *gij werkt*.

gij werkt.

3de pers. *hij, zij, het, de man werkt, zij, de mannen werken*.

- 30 De vormen van den tegenwoordigen tijd zijn:

Enkelvoud { 1ste pers : *stam*
2de en 3de pers. : *stam. + t.*

(Merk op: **alleen de 1ste persoon mist de t.**)

Meervoud { 1ste en 3de pers. : *stam + en.*
2de pers. = 2^{de} pers. enkelvoud.

31. De vormen van den verleden tijd zijn:

S t e r k.

Z w a k.

Enkv. { 1ste en 3de pers. : *verand. stam. verl. stam.*
2de persoon : *verand. stam + t. verl. stam + t.*

Meerv. { 1ste en 3de pers. : *verand. stam + en. verl. stam + n.*
2de persoon = 2^{de} persoon enkelvoud.

(Merk op: **alleen de 2de persoon heeft de t.**)

32. Sommige vormen van 't werkwoord stellen de werking voor als *toekomstig* met betrekking tot het *heden*; andere als *toekomstig* met betrekking tot het *verleden*: de eerste heeten *toekomende tijden*, de laatste *verleden toekomende tijden*. We hebben dus:

tegenwoordige tijden: ik lees, ik heb gelezen.

verleden tijden: ik las, ik had gelezen.

toekomende tijden: ik zal lezen, ik zal gelezen hebben.

verl. toek. tijden: ik zou lezen, ik zou gelezen hebben.

33. Uit bovenstaande voorbeelden blijkt, dat eene werking, in welken tijd ook plaats hebbende, kan voorgesteld worden als *aan den gang zijnde (onvoltooid)* of als *afgeloopen (voltooid)*.

Er zijn alzoo 8 verschillende tijden, nl.:

de *onvoltooid tegenw. tijd*, de *onvoltooid toekomende tijd*,

de *voltooid* " " , de *voltooid* " "

de *onvolt. verl. tijd*, de *onvolt. verl. toek. tijd*,

de *volt. verleden tijd*, de *volt. verl. toek. tijd*.

34. a. De *Onvoltooid tegenwoordige tijd* stelt de werking voor als *aan den gang zijnde* in het *heden*: Ik wandel.
- b. De *Voltooid tegenwoordige tijd* stelt de werking voor als *afgeloopen* in het *heden*: Ik heb gewandeld.
- c. De *Onvoltooid verleden tijd* stelt de werking voor als *aan den gang zijnde* in 't *verleden*: Ik wandelde.
- d. De *Voltooid verleden tijd* stelt de werking voor als *afgeloopen* in 't *verleden*: Ik had gewandeld.
- e. De *Onvoltooid toekomende tijd* stelt de werking voor als *aan den gang zijnde* in de *toekomst*: Ik zal wandelen.
- f. De *Voltooid toekomende tijd* stelt de werking voor als *afgeloopen* in de *toekomst*: Ik zal gewandeld hebben.
- g. De *Onvoltooid verleden toekomende tijd* stelt de werking voor als *aan den gang zijnde* in eenen tijd, *toekomstig* aan het *verleden*: Ik zou wandelen.

- h* De *Voltooid verleden toekomende tijd* stelt de werking voor als *afgelopen* in eenen tijd, *toekomstig* aan het *verleden*: Ik zou gewandeld hebben.

De onv. teg. tijd wordt dikwijls gebruikt in plaats van den onv. toek. tijd:

Ik *ga* morgen naar Amsterdam. We *doen* a.s. jaar examen.

Ook gebruikt men, ter wille van de aanschouwlijkheid, den onv. teg. tijd dikwijls voor den onv. verl. tijd; men spreekt dan van *historisch* tegenwoordigen tijd: Ik *kom* op de markt, en wat *zie* ik daar? enz. — Verder gebruikt men den onv. teg. tijd, om eene *gewoonte* uit te drukken, of iets dat altijd geschiedt, altijd waar is. Vandaar het gebruik van dezen tijd in spreekwoorden, zegswijzen, spreuken, bepalingen, wetten, enz.

Ik *ga* alle dagen naar school. De aarde *draait* om de zon. Door de warmte *zetten* de dingen uit. Eendracht *maakt* macht. Een goede naam *is* beter dan olie. Een *parallelogram is* een vierhoek, waarvan de zijden twee aan twee evenwijdig *loopen*.

Eenzoo kan de onv. verl. tijd dienen, om eene vroegere gewoonte uit te drukken, of iets dat in den regel geschiedde, of dat altijd waar was: In de vakantie *deden* we meestal een reisje. Hengelen *was* vroeger mijne meest geliefde uitspanning.

35. De onvoltooid tegenwoordige tijd en de onvoltooid verleden tijd heeten *enkelvoudige tijden*; de overige heeten *samengestelde tijden*.
36. Men vormt de samengestelde tijden met behulp van *hebben* of *zijn* en *zullen*. Deze werkwoorden heeten dan *hulpwerkwoorden*.
37. Hoe de verschillende tijden *gevormd* worden, blijkt uit het volgende:

	<i>Onvoltooid.</i>	<i>Voltooid.</i>
		Onv. teg. tijd.
T.	{ ik werk	ik heb gewerkt.
	{ ik val	ik ben gevallen.
		Onv. verl. tijd.
V.	{ ik werkte	ik had gewerkt.
	{ ik viel	ik was gevallen.

Onv. teg. tijd.

Onv. toek. tijd.

T. T. { ik zal werken
 { ik zal vallen
 Onv. verl. tijd.

ik zal hebben gewerkt.
 ik zal zijn gevallen.
 Onv. verl. toek. tijd.

V. T. { ik zou werken
 { ik zou vallen

ik zou hebben gewerkt.
 ik zou zijn gevallen.

38. De werkwoorden, die te kennen geven, dat eene zelfstandigheid in eenen stand of toestand geraakt, vormen hunne voltooide tijden met *zijn*; alle andere met *hebben*, uitgezonderd *zijn* en *blijven*.

39. De *actitieven* en *immutatieven* worden dus met *hebben* en de *mutatieven* met *zijn* vervoegd. —

De onovergankelijke actitieven, die eene *beweging* te kennen geven, worden met *hebben* vervoegd, als die beweging eenvoudig als handeling wordt opgevat, maar met *zijn*, indien de beweging wordt opgevat als eene verandering van plaats: Na het eten *hebben* we een poosje *gewandeld*. We *zijn* van Nijmegen naar Arnhem *gewandeld*. —

De werkwoorden *vergeten*, *volgen*, *opvolgen* en *beginnen* worden naar gelang van hunne beteekenis met *hebben* of met *zijn* vervoegd.

Vergeten hebben beteekent: verzuimd hebben, ergens niet aan gedacht hebben: ik *heb* de boodschap *vergeten*; de meid *heeft vergeten*, de deur te sluiten.

Vergeten zijn beteekent: uit het geheugen verloren hebben, bv. Ik *ben* den naam van dien man *vergeten*.

Volgen, figuurlijk gebruikt, wordt met *hebben* vervoegd: Ik *heb* uw voorbeeld *gevolgd*.

Volgen, in letterlijken zin, wordt met *zijn* vervoegd: De hond *is* me tot aan de poort *gevolgd*.

Opvolgen wordt als overgankelijk w.w. met *hebben* vervoegd, en beteekent dan *nakomen*: Ik *heb* uwe bevelen stipt *opgevolgd*.

Opvolgen wordt als onovergankelijk w.w. met *zijn* vervoegd, en beteekent dan *volgen op*: Filips II *is* zijnen vader niet *opgevolgd* als Keizer van Duitschland.

Beginnen wordt als overgankelijk w.w. met *hebben* vervoegd: De zoon voltooide, wat de vader *begonnen had*.

Beginnen wordt met *zijn* vervoegd, als het onovergankelijk is of door eene onbepaalde wijze gevolgd wordt: Ik *ben* aan mijne vertaling *begonnen*.

We *zijn begonnen*, de vertaling in 't net over te schrijven.

40. De werkwoorden, die te kennen geven, dat eene zelfstandigheid eene handeling ondergaat of er door ontstaat, bestaan uit *worden* en een verl. deelwoord: *geslagen worden*, *gebakken worden*. Men noemt deze vormen de *lijdende vormen* van *slaan* en *bakken*.
41. De vervoeging van een werkwoord in den lijdenden vorm bestaat uit de vervoeging van *worden*, vergezeld van een verl. deelwoord. De brief wordt *geschreven*, *werd geschreven*, enz.
42. Als men de werking voorstelt als eene *werkelijkheid*, dan zegt men, dat het werkwoord in de **aantoonende wijze** staat. (*w e r k e l i j k h e i d s w i j z e*). De Koning leeft. De aantoonende wijze heeft de 8 tijden, boven vermeld.
43. De **gebiedende wijze** (*n o o d z a k e l i j k h e i d s w i j z e*) stelt de werking als *noodzakelijk* voor. Ze dient echter niet uitsluitend om te *gebieden*, maar ook wel om te *verzoeken*, te *vermanen*, te *bidden*, enz. *Leen me dat boek even!* „*Geef ons heden ons dagelijksch brood!*” Verder merke men op, dat ook andere vormen van 't werkwoord dergelijken dienst kunnen doen: *opgepast!* *oppassen!* *Gij zult niet stelen!*
44. De **aanvoegende wijze** (*m o g e l i j k h e i d s w i j z e*) stelt eene werking voor als *mogelijk*. Ze dient vooral, om voor te stellen wat men *hoopt*, *wenscht*, *vreest*, *toestaat* of zich *ten doel* stelt. Wat men *hoopt*, *wenscht*, *vreest*, *toestaat* of zich *ten doel* stelt, is nog geen werkelijkheid, ligt nog in de toekomst Elke tijd van deze wijze is dus uit zijnen

aard toekomend; zij heeft dan ook slechts 4 tijden, nl. den *onv. teg. tijd*, den *volt. teg. tijd*, den *onv. verl. tijd* en den *volt. verl. tijd*, welke naar de beteekenis eigenlijk alle toekomende tijden zijn: *Leve de Koning!* Ik vrees, dat hem een ongeluk *overkome zij*. Ik hoopte, dat hij zijnen plicht *dede*. We vreesden, dat hem een ongeluk *overkomen ware*.

45. De toekomende tijden der aantoonende wijze kunnen vervangen worden door de tegenw. en verleden tijden dier wijze, terwijl de tijden der aanvoegende wijze in *bijzinnen* kunnen worden vervangen door de tijden der aantoonende wijze.

Hoe die vervanging kan plaats hebben, blijkt uit het volgende overzicht:

Aantoonende wijze.

<i>a.</i> Onv. teg. tijd.	<i>e.</i> Onv. toek. tijd.
<i>b.</i> Volt. teg. tijd	<i>f.</i> Volt. toek. tijd.
<i>c.</i> Onv. verl. tijd.	<i>g.</i> Onv. verl. toek. tijd.
<i>d.</i> Volt. verl. tijd.	<i>h.</i> Volt. verl. toek. tijd.

Aanvoegende wijze.

A. Onv. teg. tijd.	
B. Volt. teg. tijd.	
C. Onv. verl. tijd.	
D. Volt. verl. tijd.	

Men kan nl. vervangen:

<i>e</i> door <i>a</i> en	<i>A</i> door <i>a</i> en	<i>e</i> .	
<i>f</i> " <i>b</i> "	<i>B</i> " <i>b</i> "	<i>f</i> .	
<i>g</i> " <i>c</i> "	<i>C</i> " <i>c</i> "	<i>g</i> .	
<i>h</i> " <i>d</i> "	<i>D</i> " <i>d</i> "	<i>h</i> .	

46. De vormen voor de verschillende personen enk. en meerv. in de aanvoegende wijze zijn voor den onv. teg. tijd:

Enk.	{	1 ^{ste} en 3 ^{de} pers.	<i>stam</i> + <i>e</i> .
		2 ^{de} pers.	<i>stam</i> + <i>et</i> .
Meerv.	{	1 ^{ste} en 3 ^{de} pers.	<i>stam</i> + <i>en</i> .
		2 ^{de} pers.	= 2 ^{de} pers. enkelv.

Voor den Onv. verl. tijd zijn die vormen :

		Sterk.	Zwak.
Enk.	{	1 ^{ste} en 3 ^{de} pers.	<i>verand. stam</i> + <i>e, verl. stam.</i>
		2 ^{de} pers.	" " + <i>et, " " + t.</i>
Meerv.	{	1 ^{ste} en 3 ^{de} pers.	" " + <i>en, " " + n.</i>
		2 ^{de} pers.	= 2 ^{de} pers. enkelvoud.

47. De **voorwaardelijke wijze** (onmogelijkheids- of onwaarschijnlijkheidswijze) stelt eene werking voor als *in strijd met de werkelijkheid* of als *hoogst onwaarschijnlijk*. Deze wijze heeft geen eigen vormen; hare vormen zijn die van de *verleden* tijden der aandoende en der aantoonende wijze, maar doen steeds aan het *heden* denken.

De voorw. wijze heeft dus 2 tijden, den *onvoltooiden* en den *voltooiden* tijd.

48. Dat de vormen der voorw. wijze aan het *heden* doen denken, blijkt uit het volgende: *had ik maar geld! zou ik u verlaten? hadde ik het maar gedaan! zoudt gij dat wel gedacht hebben?* Deze zinnen toch wekken de gedachten: *ik heb geen geld; ik verlaat u niet; ik heb het niet gedaan; gij hebt dat niet gedacht.*

Heeft een werkwoord den vorm van een *verleden tijd*, doch de beteekenis van een *tegenwoordigen*, dan heeft men te doen met de *voorwaardelijke* wijze.

Sterke werkwoorden.

1. De veranderingen, die een werkwoord ondergaat ter aanwijzing van den persoon en het getal van 't onderwerp, en van den tijd en de wijze der werking, heeten samen de *vervoeging*.

2. Naar de vervoeging worden de werkwoorden verdeeld in *sterke* en *zwakke*. (Vroeger gebruikte men de namen ongelijkvloeiend en gelijkvloeiend).
3. De sterke werkwoorden vormen hun onvolt. verl. tijd door verandering van den wortelklinker, en hun verleden deelwoord door den uitgang *en*, met of zonder die klankverandering.
4. Om een sterk werkwoord te kunnen vervoegen moet men de stammen zijner vier hoofdvormen kennen. Deze zijn :
 - a. de onv. teg. tijd der aantoonende wijze ;
 - b. het enkelvoud van den onv. verl. tijd der aantoonende wijze ;
 - c. het meervoud van den onv. verl. tijd der aantoonende wijze ;
 - d. het verleden deelwoord.

Van *a* worden afgeleid : de onv. teg. tijd der aanvoegende wijze ; de gebiedende en de onbepaalde wijze , en het tegenwoordig deelwoord.

Van *c* wordt afgeleid de onv. verl. tijd der aanvoegende wijze.

5. Naar de klankverandering in die hoofdvormen worden de sterke werkwoorden verdeeld in *elf* klassen.

De werkwoorden der eerste 6 klassen zijn **radicale** (d. i. van wortels afgeleide) werkwoorden. Die der laatste 5 klassen zijn **denominatieven** (van grondwoorden afgeleide werkwoorden). Deze onderscheiden zich van de andere door eenvoudiger klankverandering : ze hebben alle *ie* of *i* in den onv. verl. tijd, terwijl de klinker van het verleden deelwoord gelijk is aan dien van den onv. teg. tijd der aantoonende wijze. Daarom zullen we, ten einde het overzicht eenvoudiger te maken, de laatste 5 klassen tot *éne* vereenigen.

6. **Eerste klasse.** De werkwoorden der eerste klasse hebben in den onv. teg. tijd een onvolkomen *e* of *i*, gevolgd door twee of meer medeklinkers : *gelden*, *delven*, *melken*, *vechten*, *smelten*, *zwellen*, *bersten*, *zwellen*; *binden*, *drinken*, *blinken*, *slinken*, *spinnen*, *zingen*, *wringen*.

Het enkelvoud van den onv. verl. tijd heeft eene onvolkomen *o*; vroeger had het eene *a*. De *w w. helpen, bederven, sterven, werven, zuerven* en *werpen* hebben in den onv. verl. tijd *ie* in plaats van *o*. *Belgen*, thans zwak, behoorde vroeger tot deze klasse, wat nog blijkt uit den vorm *verbolgen*. Van het oude *gerinnen* hebben we nog over *geronnen* (bv. in *geronnen* bloed), en het verl. deelw. van *rinmen* komt nog voor in: *zoo gewonnen, zoo geronnen*. *Worden* luidde vroeger *werden*. *Bersten* wordt in den onv. verl. tijd ook zwak vervoegd en heeft als verl. deelw. *gebarsten* naast *geborsten*.

7. **Tweede klasse.** De werkwoorden der tweede klasse hebben in den onv. teg. tijd eene volkomen *e*, gevolgd door een vloeienden medeklinker of eene *k*: *nemen, bevelen, steken, wreken, breken, spreken, stelen*.

Helen was vroeger sterk, wat nog blijkt uit den vorm *verholen*. Van het oude *beren* (dragen, voortbrengen) hebben we nog den vorm *geboren*. *Komen* staat voor *kwemen*, is dus regelmatig in den onv. verl. tijd; het verl. deelw. is *gekomen*, en het enkelvoud van den onv. teg. tijd heeft eene onvolkomen *o*. *Zweren* (pijn doen) en *scheren* hebben in den onv. verl. tijd *zwoor, zwoeren* en *schoor, schoren*, in plaats van *zwar, zwaren* en *schar, scharen*. *Wreken* is thans zwak in den onv. verl. tijd.

8. **Derde klasse** De werkwoorden der derde klasse hebben in den onv. teg. tijd en in 't verl. deelwoord eene volkomen *e*, gevolgd door een vasten medeklinker (behalve de *k*): *geven, lezen, genezen, vreten, meten, vergeten, treden*.

Weven is thans zwak; toch wordt nog naast *geweeft* de vorm *geweven* gebruikt. *Wegen* en *bewegen* hebben eene *o* in den onv. verl. tijd en in 't verleden deelwoord. *Plegen* (gewoon zijn) mist het verl. deelwoord, en is onregelmatig in den onv. verl. tijd (*placht* is uit *plag* ontstaan). *Bidden, liggen* en *zitten* staan voor *bedjen, legjen* en *zetjen*, en deze vormen ontstonden uit *beden, legen* en *zeten*. *Zien* staat voor *zihen*; in het enkelvoud van den onv. verl. tijd werd de *h* verscherpt tot *ch*; thans wordt *zach* als *zag* geschreven. Het verleden deelwoord *gezien* staat voor *geziwen*, bijvorm van *gezeven*.

9. **Vierde klasse.** De werkwoorden der vierde klasse hebben in den onv. teg. tijd eene *ij*: *bijten, blijken,*

drijven, glijden, hijschen, kijken, knippen, krijten, lijden, nijgen, rijden, schijnen, snijden, wijten, zwijgen.

De *ee* van het enkelvoud van den onv. verl. tijd is *scherp*, de *e* van het meervoud en die van het verl. deelwoord zijn *zacht*. *Grijnen, krijschen, -aantijgen* en *bezwijmen* worden zoowel zwak als sterk vervoegd, zonder verschil in beteekenis.

10. **Vijfde klasse.** De werkwoorden der vijfde klasse hebben in den onv. teg. tijd *ui* of *ie*:

buigen, duiken, kruipen, luiken, ruiken, snuiven, stuiven, zuigen; gieten, bieden, liegen, vliegen, vlieden, vlieten, schieten, vriezen.

De *oo* van het enkelvoud van den onv. verl. tijd is *scherp*, de *o* van het meervoud en die van het verl. deelwoord zijn *zacht*. *Verliezen, vriezen* en *verkiezen* verwisselen de *z* met de *r* in den onv. verl. tijd en het verl. deelwoord: *verloor, verloren; vroor, gevoren; verkoren* naast *verkozen*. *Schuilen* en *kruien* worden zoowel zwak als sterk vervoegd, zonder verschil in beteekenis. Van het oude *tieën* = trekken, hebben we nog den onv. verl. tijd *toog*, *togen* en het verl. deelwoord *getogen*.

11. **Zesde klasse** De werkwoorden der zesde klasse hebben in den onv. teg. tijd en in 't verl. deelwoord eene volkomen *a* en in den onv. verl. tijd *oe*: *varen, dragen, graven, lachen, laden, slaan, staan.*

De vormen van den onv. verl. tijd van *staan* zijn ontstaan uit *stoend* en *stoenden*, den onv. verl. tijd van *standen*, vroeger naast *staan* in gebruik. *Laden, lachen* en *malen* (fijn maken) zijn in den onv. verl. tijd zwak geworden. *Slaan* staat voor *slahan*; *sloeg* staat voor *sloech*, en in *sloegen* en *geslagen* is de *g* uit *h* voortgekomen. *Jagen, vragen* en *waaien* hebben zoowel een sterken als een zwakken onv. verl. tijd, doch zijn overigens zwak. *Zweren* (eenen eed doen) is ontstaan uit *zwarjen*, en dit uit *zwaren*; het verleden deelwoord is *gezworen*.

12. **Zevende klasse.** De werkwoorden der overige 5 klassen hebben in den onv. verl. tijd *ie* of *i*, terwijl de klinker van het verleden deelwoord gelijk is aan dien van den onv. teg. tijd: *hangen, vallen, houden; laten, braden, slapen; heeten, scheiden; loopen, stooten; roepen.*

Gaan heeft in den onv. verl. tijd *ging*, *gingen*, van het oude *gangen* gevormd. *Houden* staat voor *halden*; vandaar de vorm *hield*; *gehouden* staat voor *gehalden*. *Zouten*, *spouwen*, *vouwen*, *bakken*, *bannen* en *spannen* zijn in den onv. verl. tijd zwak geworden.

Raden is zoowel zwak als sterk in den onv. verl. tijd.

Braden is voorgeoed zwak geworden in dien tijd. Van een vroeger werkwoord *vervaten* (vervloeken) gebruiken we nog het verl. deelwoord *vervaten*.

Heeten en *scheiden* hebben thans *heette* en *scheidde* in plaats van *hiet* en *schied*.

In *houwen* staat de *ou* voor *oo*.

13. Eenige werkwoorden hebben eene dubbele vervoeging: zij worden zoowel sterk als zwak vervoegd, doch met verschil in beteekenis: *schrikken*, *scheren*, *krijgen*, *stijven*, *pijpen*, *pluizen*; *scheppen*, *malen*.

schrikken (intransitief), sterk; *schrikken* (transitief), zwak.

scheren (den baard schrap-*scheren* (in gekscheren), zwak.
pen), sterk;

plegen (gewoon zijn), sterk; *plegen* (bedrijven), zwak.

krijgen (ontvangen), sterk; *krijgen* (oorlogvoeren), zwak.

stijven (in eigenl. zin), sterk; *stijven* (in 't kwaad stijven), zwak.

pijpen (fluiten), sterk; *pijpen* (eene pijp aansteken), zwak.

prijzen (loven), sterk; *prijzen* (van prijzen voorzien), zwak.

pluizen (uitpluizen), sterk; *pluizen* (pluizen afgeven), zwak.

scheppen (maken), sterk; *scheppen* (putten), zwak.

malen (fijn maken), sterk; *malen* (schilderen, zaniken), zwak.

14. Werkwoorden, als *bakken*, *scheiden*, *heeten*, *spannen*, enz. heeten werkwoorden met eene gemengde vervoeging.
15. De volgende werkwoorden zijn van zwak sterk geworden: *schenken*, *zenden*, *schenden*, *dingen*, *wenken*, *kwijten*, *lijken*, *prijzen*, *pijpen*, *stijven*, *fluiten*, enz.
16. De volgende werkwoorden zijn van sterk zwak geworden: *hinken*, *ontberen*, *plegen*, *bezwijmen*, *grijnen*, *krijschen*, *wijden*, *aantijgen*, *klieven*, *beseffen*, *schaken*, *waden*, *gewagen*, enz.
17. Als een w.w., onmiddellijk door eene onbepaalde wijze gevolgd, in een der voltooide tijden staat, heeft het

verleden deelwoord van dit w.w. den vorm der onbepaalde wijze: ik heb hem *zien* werken.

18. Afgeleide en samengestelde w.w. regelen zich in de vervoeging naar 't w.w., dat in de afleiding of samenstelling voorkomt.

benemen, verdrijven; aannemen, afdrijven. (sterk.)

behooren, verrekenen; aanhooreu, afrekenen. (zwak.)

Uitgezonderd zijn *beeldhouwen, dwarsdrijven* en *pluimschrijven*, die zwak vervoegd worden.

Merk op, dat *herbergen, glimlachen* en *verwelkomen*, als afgeleid van z. n. w., zwak zijn.

Onregelmatige Werkwoorden.

1. Werkwoorden, die van de gewone regels der vervoeging afwijken, heeten *onregelmatige werkwoorden*. Ze zijn: *kunnen, moeten, mogen, weten, zullen, willen; leggen, zeggen; brengen, denken, dunken, zoeken, koopen; hebben, zijn; doen.*
2. De werkwoorden **kunnen, moeten, mogen, weten** en **zullen** heeten werkwoorden met een *opgeschoven verleden tijd*: de oude onv. verl. tijd is als onv. teg. tijd in gebruik gekomen. Vandaar dat ze in den 3^{den} persoon enkelvoud van den onv. teg. tijd den persoonsuitgang *t* missen, en dat het enkel- en meervoud in stamklinker verschillen.
3. De onbepaalde wijze der werkwoorden met *opgeschoven verleden tijd* is gelijk aan het meervoud van den onv. teg. tijd, en hiervan zijn ook de andere tijden en wijzen gevormd.

Alleen van *weten* komt de gebiedende wijze voor.

Het verleden deelwoord van *kunnen* en *mogen* is *gekund* en *gemoegd*, dat van *vermogen* is *vermocht*. *Weten* en *moeten* hebben een sterk verleden deelwoord: *geweten* en *gemoeten*. *Zullen* heeft geen verleden deelwoord.

Konde en *zoude* missen in 't enkelvoud gewoonlijk den uitgang

de. Naast *konde* bestaat nog de bij dichters voorkomende vorm *kost* (uit *konste*). *Zoude* staat voor *zolde*. *Mocht*, *wist* en *moest* hebben de *e* van den uitgang verloren: *mocht* is ontstaan uit *moogde*, *wist* uit *witste* of *witte*, *moest* uit *moetste* of *moette*. Tot de w.w. met opgeschoven verleden tijd behoorde vroeger ook het nu zwakke *durven*; naast *durfde* is nog de vorm *dorst* in gebruik.

4. Ofschoon **willen** in den 3^{den} pers. enkelvoud van den onv. teg. tijd ook de *t* mist, is het geen w.w. met opgeschoven verleden tijd.

De oorzaak van het missen der *t* is, dat de vormen van den onv. teg. tijd der aantoonende wijze aan dien der aanvoegende wijze ontleend zijn. Naast *wilde* is ook nog *woude* of *wou* in gebruik.

5. **Leggen** en **zeggen** hebben in den onv. verl. tijd: *legde* of *leide*, *zegde* of *zeide*, terwijl het verl. deelw. *gelegd* of *geleid*, *gezegd* of *gezeid* is. De vorm *zegde* wordt weinig gebruikt.
6. Van **brenge**, **denken** en **dunke** is in den onv. teg. tijd en in de daarvan afgeleide tijden de *e* uit *a*, en de *u* uit *o* ontstaan, terwijl de *n* is ingevoegd.

De onv. verl. tijd mist de *e*, terwijl de slotmedeklinker van den stam verscherpt is; dit laatste is ook het geval in 't verleden deelwoord. Alzoo staat *bracht* voor *brachte*, en dit voor *bragde*, enz.

7. **Zoeken** en **koop** missen in den onv. verl. tijd eveneens de *e*, terwijl de stamklinker verkort en de slotmedeklinker verscherpt is. Dit laatste is ook het geval in 't verleden deelwoord.

De *p* van *koop* ging eerst in *f* over, en deze *f* vervolgens in *ch*: *kocht* staat dus voor *kochte*, en dit voor *kofte*. De *oe* van *zoeken* is in den onv. verl. tijd tot de onvolkomen *o* verkort.

8. De stam van den ouden vorm van het werkwoord **hebben** (*hav*) komt nog voor in *have*, *haven* en *handhaven*.

Ik *heb* staat voor *hebbe*, en dit voor *harje*, enz. De vorm *heeft* staat voor *hevet*, en dit voor *havit*. *Ik had* staat voor *hadde* en deze vorm is geassimileerd uit *havde*. Evenzoo staat *gehad* voor *gehavd*.

9. Van **zijn** of **wezen** is het verleden deelwoord *geweest*, niettegenstaande de *s* onecht is. Het vroeger verl. deelwoord *gewezen* wordt nog als b.v.n. gebruikt. In het meervoud van den onv. verl. tijd der aantoonende wijs, en in den onv. verl. tijd der aanvoegende wijze gaat de *z* over in *r*: *wij waren*, *gij waart*, *zij waren*, *ik ware*, enz.

De vormen van 't werkwoord *zijn* behooren tot drie stammen: *bi*, *as* en *was*. Van den eersten stam komt *ben*; van den tweeden *zijn* gevormd: *is*, de inf. *zijn*, het deelwoord *zijnde*, de onv. tegenw. tijd der aanvoegende wijze, en het meervoud van den onv. teg. tijd der aantoonende wijze. Van *was* komt het werkwoord *wezen*.

10. De onv. verl. tijd van *doen* luidt *deed*, en is ontstaan uit *dede*, en deze vorm uit *deda*, eigenlijk eene verdubbeling van den wortel *da*, waarvan de *a* nog voorkomt in het verleden deelwoord *gedaan*.
11. Van een vroeger w.w. *werken* (een bijvorm van *werken*) gebruiken we nog den onv. verl. tijd *wrocht* en het verleden deelwoord *gewrocht*.

In *wrocht* (voor *wrochte*) is de *ch* ontstaan uit de *k*, terwijl de *r* verplaatst is (metathesis).

Vorming der werkwoorden.

1. De sterke werkwoorden der eerste zes klassen zijn afgeleid van **wortels** en heeten **radicale** werkw. Die der overige 5 klassen zijn van **grondwoorden** afgeleid en heeten *denominatieven*.

Wortels noemt men de eenvoudigste taalvormen, waaraan men den oorsprong onzer woorden toeschrijft. Een wortel bestond uit eenen klinker (*a*, *i* of *u*) voorafgegaan van of gevolgd door een of meer medeklinkers; zoo'n wortel beteekende een of ander *doen*.

Van *wortels* vormde men door uitgangen *stammen*. *Stammen*, die met elkaar alleen in klinker verschillen, heeten *verwante stammen*, bv. *steek, stak, staak, stook*.

Stammen, die nog als woorden in gebruik zijn, heeten *stamwoorden*. Zulke stamwoorden noemt men **rechtstreeks afgeleid**.

Woorden, die door *voor-* of *achtervoegsels* van die stamwoorden gevormd worden, heeten **middellijk afgeleid**. Van deze kunnen weer nieuwe woorden afgeleid worden. Ieder woord heet in betrekking tot het afgeleide *grondwoord*. Zoo is het stamwoord *dank* het grondwoord van *dankbaar*; het afgeleide *dankbaar* is het grondwoord van *ondankbaar*, en dit laatste weder het grondwoord van *ondankbaarheid*.

Een ander middel ter vorming van nieuwe woorden is **samenstelling**, d.i. de vereeniging van twee op zich zelf staande woorden tot één geheel. Zoo is *kamerdeur* samengesteld uit *kamer* en *deur*; *steenkolenmijn* uit *steenkolen* en *mijn*; uit het laatste voorbeeld blijkt, dat de leden eener samenstelling zelve ook weer samengesteld kunnen zijn.

Zijn de leden eener samenstelling niet meer beide als enkelvoudige woorden in de taal gangbaar, dan spreekt men van **verhoien samenstelling**: *bruidegom, hertog, slabbakken*, enz.

Als een samengesteld woord voorzien is van een achtervoegsel, dat men niet wegnemen kan, zonder de samenstelling te ontbinden, dan spreekt men van **samenstelling door afleiding**: *gelijkbeinig, terechtstelling*, enz.

Eindelijk worden er nieuwe woorden gevormd door **overgang** van een rededeel tot eene andere woordsoort. Zoo werden tal van voorzetsels tot voegwoorden, tal van werkwoorden en bijvoeglijk naamwoorden tot zelfstandige naamwoorden.

2. De afleiding der werkwoorden heeft plaats:
 - a. door middel van de voorvoegsels *be, ge, er, her, ont* en *ver*;
 - b. door achter het grondwoord *en, igen, eeren, elen, eren* te plaatsen.
3. **Be** (het toonlooze *bij*) vormt van onovergankelijke werkwoorden overgankelijke, bv. *beloopen, bezitten, begaan, berijden, betreden*. De beteekenis van **bij** komt nog uit in *bekomen, bevallen* en *bestaan* (iemand bestaan in den bloede).

Een **voorzien van** de door het grondwoord genoemde zelfstandigheid beteekenen: *bepalen, bedijken, bemannen, bezielen, bezoldigen, zich beijveren*, enz. Verder beteekent *be*: **over** in *beweenen, bespreken*, en **samen** in *bevriezen, bekrampen*.

4. **Ge** beteekende oorspronkelijk **samen, mede**, wat nog uitkomt in *geleiden en gelijken*. Versterkende kracht heeft *ge* in: *getroosten, gevoelen, gelukken, gewennen, geraken*. Van sommige werkwoorden als *gelooven, gebruiken, genieten, geschieden* is het grondwoord niet meer in gebruik.
5. **Er** komt voor in *erkennen, erachten, erbarmen, erlangen* en *ervaren*, en beteekende oorspronkelijk **uit**. In *herinneren* is eene *h* voorgevoegd.
6. **Her** beteekent **terug** of **opnieuw**, bv. *herroepen, herleven, herdenken, herzeggen, herlezen, herkauwen*.
7. **Ont** beteekende oorspronkelijk **tegen, terug**, bv. *ontzien, onthouden, ontmoeten*. Het vormt vele **inchoatieven**, d. z. werkwoorden, die het overgaan in een nieuwen toestand beteekenen, als: *ontwaken, ontslapen, ontvlammen, ontspruiten, onthuiken*. Werkwoorden als *ontwikkelen, ontdekken, ontbinden* beteekenen het brengen *uit* een vroegeren toestand. Verder vormt *ont* tal van **privatieven**, d. z. werkwoorden, die het berooven van de door het grondwoord genoemde zelfstandigheid beteekenen: *ontbladeren, ontbolsteren, ontgroenen, onthoofden, ontmantelen, ontheiligen, ontkleeden, ontsmetten*.
8. **Ver** is verwant met **voor** en geeft verandering of verwisseling te kennen in: *verkleeden, verhuizen, verplaatsen, verzitten*. Het beteekent een maken of worden tot iets in: *verbitteren, vergoden, vernietigen, vermennen, vermoeien, verbleeken, verkolen, verlapsen*. Het beteekent **weg** in *verjagen, verdrijven, verbannen*, en **te niet of ter dood** in: *verhongeren, verbranden, versmelten, verwelken*. Soms beteekent het **mis** of **verkeerd**, als in:

verrekenen, verwennen, vertellen, verraden, zich verspreken, zich vergrijpen, terwijl het de kracht van **over** heeft in *verwintren, vernachten, verwinnen*. De oorspronkelijke beteekenis van *voor* komt nog uit in: *verzorgen, verplegen*, terwijl het begrip van bedekking wordt uitgedrukt in: *verzilveren, vergulden, vertinnen, verbloemen, verstoppren, verbinden, verhelen*.

Het verleden deelwoord der werkwoorden, welke voorzien zijn van een der voorvoegsels *be, ge, er, her, ont en ver*, neemt niet het voorvoegsel *ge* aan.

9. Tusschen den stam en den uitgang *en* stond vroeger in tal van werkwoorden de letter *j*, waardoor de klinker van het grondwoord soms in een anderen is overgegaan. Voorbeelden van die klankwijziging (**umlaut**) zijn: *pletten* (naast *plat*), *dekken* (naast *dak*), *temmen* (naast *tam*), *stellen* (naast *stal*), *netten* (naast *nat*), enz.
10. Op **igen**, ontstaan uit *ijen*, eindigen werkwoorden als: *steenigen, eindigen, reinigen, vestigen*.

Men verwarre hiermede niet de werkwoorden, afgeleid van b. v. n. op *ig*, als *rechtvaardigen, heiligen, lenigen*, enz.

Men onderscheide wel *kruisen* = tot een kruis maken, en *kruisigen* = aan het kruishout slaan.

11. De vreemde uitgang *eeren* komt niet alleen voor in vreemde werkwoorden als *dineeren, liniëeren, tracteeren*, enz., maar ook in Nederlandsche, als *voeteeren, stoffeeren, waardeeren, trotseeren, halveeren en kleineeren*.
12. Tal van afgeleide werkwoorden eindigen op **elen** of **eren**. Vele daarvan doen denken aan eene herhaalde werking en heeten daarom werkwoorden van herhaling of during (**frequentatieven, iteratieven** of ook wel **duratieven**): *wentelen, klapperen, schuifelen*, enz.

Afgeleid van naamwoorden op *el* en *er* zijn *wandelen, bedelen, schilderen, zetelen, waggelen*, enz. In de tegenwoordige taal is het moeilijk uit te maken, of men met *werkelijke* of *schijnbare* frequentatieven te doen heeft.

13. Naast eenige werkwoorden staan andere met versterkte beteekenis, verscherpten slotmedeklinker van den stam en meestal verkorten stamklinker. Deze werkwoorden heeten **intensieven**: *bukken* (naast *buigen*), *stikken* (naast *steken*), *hikken* (naast *hijgen*), *wikken* (naast *wegen*), *knabbelen* (naast *knagen*), *kibbelen* (naast *kijven*), *bibberen* (naast *beven*), *dribbelen* (naast *drijven*). De laatste vier vertoonen den uitgang der frequentatieven.
14. Eindelijk zijn er werkwoorden, die het *doen* plaats hebben eener werking beteekenen en **causatieven** genoemd worden. Zij zijn afgeleid van den stam van het enkelvoud van den onv. verl. tijd van radicale w.w. of van den stam van het enkelvoud van den teg. tijd van denominatieven.

Zoo zijn *drenken*, *wenden*, *leggen*, *zetten*, *neigen*, *leiden*, *zoogen*, *klooven* en *voeren* afgeleid van *drank*, *wand*, *lag*, *zat*, *neeg*, *leed*, *zoog* en *kloof*, terwijl deze vormen de stammen waren of zijn van den onv. verl. tijd der werkwoorden *drinken*, *winden*, *liggen*, *zitten*, *nijgen*, *lijden*, *zuigen* en *klieven* (vroeger sterk).

De causatieven *vellen* en *(ge)hengen* komen van *val* en *hang*, de stammen van den onv. teg. tijd van *vallen* en *hangen*. In sommige cansatieven heeft klankwijziging (*umlaut*) plaats gehad.

15. Van *partikels* zijn afgeleid de werkwoorden *uiten* (van *uit*), *innen* (van *in*), *opperen* (van *opper*), *naderen* (van *nader*), *veroveren* (van *over*), *vernederen* (van *neder*) en *bejegenen* (van *gegen*). Van het bezittelijk v.n.w. *mijn* komt het w.w. *mijnen*, dat *mijn roepen* (bij verkooping) beteekent.
16. De samenstelling der werkwoorden is **eigenlijk** of **on-eigenlijk**. In het eerste geval worden de deelen van het werkwoord *nooit*, in het tweede geval in bepaalde gevallen *wel* gescheiden.

Eigenlijk of **onscheidbaar** zijn: *liefkoozen*, *voltooien*, *raadplegen*, *dwardsdrijven*, *pluimstrijken*, *logenstaffen*, *spelewaren*,

koekeloeren. **Oneigenlijk of scheidbaar** zijn: *gadeslaan*, *ademhalen*, *plaatsgrijpen*, *kwijschelden*, *prijsgeven*, enz.

In het verleden deelwoord der oneigenlijk samengestelde w.w. komt het voorvoegsel *ge* tusschen de beide deelen in te staan: *gadegeslagen*, *ademgehaald*, *plaatsgegrepen*.

17. Een werkwoord, samengesteld met een der bijwoorden *door*, *onder*, *voor*, *om*, *over*, *mis* kan zoowel onscheidbaar als scheidbaar voorkomen.

In het eerste geval heeft het tweede deel den klemtoon, terwijl in het verleden deelwoord het voorvoegsel *ge* wegblijft.

In het tweede geval krijgt het eerste deel den klemtoon, terwijl in het verleden deelwoord het voorvoegsel *ge* tusschen de beide deelen inkomt.

Vergelijk de volgende voorbeelden :

<i>overwégen</i> (overdenken)	en <i>óverwegen</i> (opnieuw wegen);
<i>overwinnen</i> (zegevieren)	en <i>óverwinnen</i> (geld overhouden);
<i>overkómen</i> (gebeuren)	en <i>óverkomen</i> (overheen komen);
<i>overléggen</i> (overwegen)	en <i>óverleggen</i> (ter zijde leggen);
<i>ondergáán</i> (lijden)	en <i>óndergaan</i> (naar beneden gaan);
<i>doorzóeken</i> (in alle richtingen)	en <i>dóórzoeken</i> (voortgaan met zoeken);
<i>misdóen</i> (zondigen)	en <i>mísdoen</i> (verkeerd doen);
<i>voorspéllen</i> (profeteeren)	en <i>vóórspellen</i> (van woorden);
<i>omspánnen</i> (omsluiten)	en <i>ómspannen</i> (van paarden).

18. Samengesteld door afleiding zijn de volgende werkwoorden: *stampvoeten*, *knikkebollen*, *reikhalzen*, *klappertanden*, *knipoogen*, *plukharen*, *suizebollen*, *druipstaarten*, *klapwieken*, *knarsetanden*, *reikhalzen* (voor *rekhalzen*), *schoorvoeten*, *kwispelstaarten*.

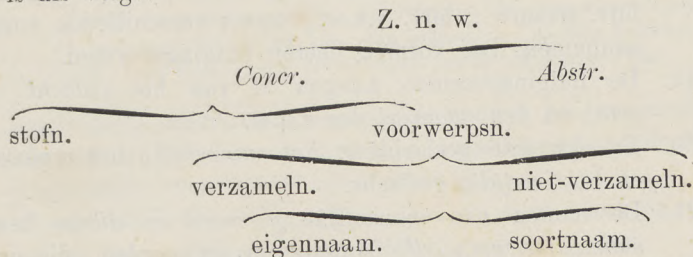
Het eerste deel is een werkwoordelijke stam; het tweede deel noemt een lichaamsdeel.

19. De werkwoorden *koordedansen*, *kroegloopen*, *buikspreken*, *schoonschrijven*, *scharenslijpen*, *hardrijden*, *harddraven* vertoonen alleen in de onbepaalde wijze eene samenstelling.

2. *Het Zelfstandig naamwoord en het Lidwoord.*

1. Menschen, dieren, dingen en stoffen zijn *zelfstandigheden*.
2. Al wat verder als *op zich zelf staande* gedacht wordt, noemen we ook zelfstandigheid.
3. Er zijn dus *stoffelijke* en *onstoffelijke* zelfstandigheden: *dier, paard, jongen, knikker; uur, week, duivel, fee, lengte, dikte.*
4. De zelfstandigheden hebben namen; die namen heeten *zelfstandige naamwoorden*.
5. De namen van stoffelijke zelfstandigheden en van die onstoffelijke zelfstandigheden, van welke men zich voorstelt, dat ze een *afzonderlijk* bestaan hebben, heeten *concrete z. n. w.*
6. *Abstracte z. n. w.* zijn de namen van hoedanigheden, werkingen en toestanden, welke *niet afzonderlijk*, maar enkel *aan of in vereeniging met stoffelijke zelfstandigheden* bestaan.
7. Sommige zelfstandigheden maken een *afgerond* geheel uit: hare namen heeten *voorwerpsnamen*.
8. Andere zelfstandigheden missen eene *bepaalde* begrenzing: de namen van zulke zelfstandigheden heeten *stofnamen*.
9. De *voorwerpsnamen* zijn namen van zelfstandigheden, waarvan de deelen *niet* met het geheel gelijksoortig zijn en dan ook andere namen dragen.
10. De *stofnamen* zijn namen van zelfstandigheden, waarvan de deelen *gelijksoortig* en *gelijknamig* zijn met het geheel.
11. Wanneer een *voorwerpsnaam* doet denken aan eene *verzameling* van voorwerpen, waaruit het geheel bestaat, dan heet die voorwerpsnaam *verzamelnaam*.
12. Sommige voorwerpsnamen zijn *soortnamen*, andere *eigenamen*.
13. Een *soortnaam* doet denken aan zekere eigenschappen, die de zelfstandigheid *moet* bezitten, om dien naam te

- kunnen dragen. Een soortnaam is dus de gemeenschappelijke naam van alle zelfstandigheden, die tot dezelfde *soort* behooren.
14. Sommige voorwerpen hebben naast hunnen *soortnaam* nog een' *eigen* naam.
Een *eigennaam* veronderstelt niet, dat een voorwerp bepaalde eigenschappen *moet* bezitten, om dien naam te kunnen dragen en wordt vaak willekeurig gegeven.
15. Naast eenen *eigennaam* staat steeds een *soortnaam*; naast vele *soortnamen* staan geen *eigennamen*:
Europa-werelddeel; Pruisen-land; Jan-jongen; stoel, kast, bij, worm.
16. Dikwijls wordt een *eigennaam* als *soortnaam* gebruikt.
„De Trompen en de De Ruyters leven nog!”
17. Uit het voorgaande blijkt, dat de verdeling der z. n. w. is als volgt:

Bij de *taalkundige* ontleding wordt dus een z.n.w. voor eerst benoemd als *abstract* of als *concreet*. Is het *concreet*, dan volgt *stofnaam* of *voorwerpsnaam*, en is het aanduid als *voorwerpsnaam*, dan volgt *soms* nog de onderscheiding *verzamelnaam*, *soms* nog de bijvoeging *eigennaam* of *soortnaam*.

Verandering van beteekenis. Dikwijls heeft een z.n.w. naast zijne *gewone* beteekenis eene andere en behoort dan met die andere beteekenis tot eene andere soort.

Van abstract-concreet: Deze *wandeling* heeft haar goed gedaan. Deze stad heeft fraaie *wandelingen*. — De *opening* der vergadering. De *opening* in den muur. — Door *oefening*

wordt de kunst verkregen. Dat boek bevat vele *oefeningen* over de vervoeging der werkwoorden. — De *hoogte* van den Mont Blanc bedraagt bijna 5000 M. Buiten onze stad bevinden zich eenige lommerrijke *hoogten*. — Ik spreek over den *adel* van zijn karakter. De *adel* van Frankrijk had in de achttiende eeuw nog zeer vele voorrechten.

Van stofnaam — voorwerpsnaam.

Van welke stoffen wordt het *glas* gemaakt? Geef mij dat mooie *glas*. — *Diamant* is hard. Zij kocht mij eenen ring met verscheidene *diamanten*. — *Brood* is voedzaam. Dat *brood* weegt wel vier KG. — De meid kookt de *visch*. Hij at den geheelen *visch* op. — De *turf* is duur. Doe nog eenen *turf* in de kachel.

Van eigennaam — soortnaam.

Hannibal behaalde schitterende overwinningen. Napoleon was de *Hannibal* van zijnen tijd. — *Cicero* was een groot redenaar in Rome. Deze man is een ware *Cicero*. — *Nero* was gedurende de laatste jaren zijner regeering een zeer wreed vorst. Willem V werd door sommigen zijner tegenstanders een *Nero* genoemd.

18. Het z.n.w. kan met de vergezellende woorden (lidw., bijv. naamw., bijv. v.n.w., telw.) verschillende vormen aannemen. Die vormen heeten buigingsvormen.
19. De buigingsvormen hangen af van het *geslacht*, het *getal* en den *naamval* der z.n.w.
20. Er zijn drie geslachten: het *mannelijk*, het *vrouwelijk* en het *onzijdig* geslacht.
21. De namen van *mannelijke personen en dieren* heeten *mannelijke z.n.w.* Zelfstandige naamwoorden, die evenzoo verbogen worden, heeten ook *mannelijk*.
22. De namen van *vrouwen* en van *vrouwelijke dieren* heeten *vrouwelijke z.n.w.* Zelfstandige naamwoorden, die evenzoo verbogen worden, heeten ook *vrouwelijk*.
23. *Z.n.w.*, die anders verbogen worden dan de mannelijke en vrouwelijke, heeten *onzijdige z.n.w.*

Soms verschilt het **woordgeslacht** van het **natuurlijk geslacht**: *Kaatje*, *wijf*, *meisje*, *Zijne Majesteit*, *jongetje*, *manneke*. Hierbij valt op te merken, dat men als regel heeft aangenomen: *verkleinwoorden zijn onzijdig*. De woorden *manspersoon*, *vrouwspersoon*, *mensch*, *vrouw-*

mensch, *onmensch*, *heerschap* en *heer* zijn onzijdig, als ze met minachting of geringschatting worden gebezigd. Het onzijdige *mensch* wordt gewoonlijk toegepast op vrouwen en drukt dan dikwijls een gevoel van medelijden uit: *wat moet dat arme mensch al verduren; dat arme mensch!*

24. Door *geslachtsonderscheiding* verstaat men dus de verdeeling van alle z.n.w. in *drie klassen*, naar de wijze waarop ze verboden worden.
25. Wanneer een persoonsnaam zoowel eenen man als eene vrouw kan beteekenen, is die naam mannelijk of vrouwelijk naar de beteekenis. Evenzoo is het met de diernamen *pink*, *tortel* en *hokkeling*. Zulke persoons- en diernamen heeten *gemeenslachtig*: *leerling*, *vreemdeling*, *echtgenoot*, *landgenoot*, *getuige*, *wees*.

Wil men te kennen geven, dat woorden als *wees*, *vreemdeling* en *echtgenoot* vrouwelijk zijn, dan plaatst men er eene *e* achter; aldus: eene *weeze*, eene *vreemdelinge*, eene *echtgenoot*, enz.

26. De meeste diernamen beteekenen zoowel het mannetje als het wijfje. Deze namen zijn deels mannelijk, deels vrouwelijk; men noemt ze *zelfslachtige* z.n.w. Steeds mannelijk zijn: *olifant*, *arend*, *haai*, *vos*, enz.; steeds vrouwelijk zijn: *mug*, *vlieg*, *muis*, *rat*, enz.

Ook de persoonsnaam *mensch* behoort tot de *zelfslachtige* woorden, want het is altijd *mannelijk*, of in minachtenden zin *onzijdig*, onverschillig, of een man of eene vrouw wordt bedoeld.

Wil men bij zelfslachtige diernamen te kennen geven, dat men het mannelijk of het vrouwelijk dier bedoelt, dan voegt men er het woord *mannetjes* of *wijfjes* bij: zoo spreekt men van *eenen wijfjesarend* en van *eene mannetjesmuis*.

27. Vele z.n.w. hebben verschillende beteekenissen, gepaard gaande met verschil in geslacht: *hof*, *hoop*, *kant*, *stof*, *vorst*, *zegen*, *trap*, *val*, enz. Zulke z.n.w. zijn *meerslachtig*.

De volgende woorden zijn **meerslachtig** :

atlas, m. boek met kaarten	atlas, o. stofnaam.
bal, m. voorwerpsnaam	bal, o. danspartij.
beet, m. van bijten	beet, v. biet.
bles, m. paard	bles, v. witte plek vóór den kop.
blik, m. van de oogen	blik, o. een metaal.
bloed, m. sukkel	bloed, o. stofnaam.
borst, m. persoon	borst, v. lichaamsdeel.
broek, v. kleedingstuk	broek, o. moerasland.
buil, m. meelbuil, geldzak	buil, v. gezwel.
buis, v. pijp, schip	buis, o. kleedingstuk.
dam, m. waterkeering	dam, v. in 't damspel.
das, m. dier	das, v. kleedingstuk.
deken, m. persoon	deken, v. om te dekken.
drop, m. van druppen	drop, v. stofnaam.
els, m. boom	els, v. werktuig.
figuur, v. gedaante, teekening	figuur, o. in: een mal figuurslaan.
fortuin, v. geluugsgodin, geluk	fortuin, o. vermogen.
grauw, m. snauw	grauw, o. het gemeen.
greep, m. het grijpen	greep, v. handvol, werktuig.
hak, m. houw	hak, v. hiel.
helm, m. hoofddekfel	helm, v. grassoort.
hof, m. tuin	hof, o. in andere beteekenissen.
hoop, m. verzameling	hoop, v. verwachting.
kamp, m. strijd, stuk land	kamp, o. legerplaats.
kant, m. zijde	kant, v. stofnaam.
kiel, m. kleedingstuk, wig	kiel, v. deel van een schip.
koppel, m. band	koppel, o. paar.
krop, m. lichaamsdeel	krop, v. salade.
loods, m. stuurman	loods, v. schuur.
maag, m. of v. bloedverwant	maag, v. lichaamsdeel.
maat, m. makker	maat, v. van meten.
mof, m. Westfaling	mof, v. bontwerk.
morgen, m. ochtend	morgen, o. landmaat.
muil, m. bek en dier	muil, v. schoeisel.
palm, m. boom en tak	palm, v. kruid, van de hand, maat.
pas, m. schrede, bergpas, paspoort	pas, o. oogenblik.
post, m. postbode, ambt, stand- plaats, deel van eene rekening, deurpost.	post, v. postkantoor, posterij.
punt, v. spits, teeken	punt, o. onderwerp, punt in de wiskunde, tijdpunt.
rijm, m. rijp	rijm, o. in verzen.
schoft, m. schurk	schoft, v. schouder, tijdruimte.

schop, m. van schoppen
 schrift, v. de Bijbel
 slag, m. klap
 stof, v. onderwerp, stoffage
 streek, m. list, gemeene handeling
 teen, m. toon
 traan, m. uit de oogen
 trap, m. schop, graad, ééne trede
 val, m. van vallen
 veer, v. veder
 vlak, v. smet
 vlek, v. smet
 vorst, m. persoon
 want, v. handschoen
 zegen, m. voorspoed
 zucht, m. ademhaling

kardoes, m. hond.
 kardoes, v. bij de artillerie.
 kardoes, o. papier.
 patroon, m. persoon.
 patroon, v. lading.
 patroon, o. model.

schop, v. werktuig.
 schrift, o. van schrijven.
 slag, o. geslacht, knip.
 stof, o. opveegsel.
 streek, v. landstreek, strijking.
 teen, v. twijg.
 traan, v. stofnaam.
 trap, v. alle treden.
 val, v. een werktuig.
 veer, o. overvaart.
 vlak, o. grens van een lichaam.
 vlek, o. een groot dorp.
 vorst, v. koude, van het dak.
 want, o. touwwerk, vischtuig.
 zegen, v. net om te visschen.
 zucht, v. ziekte, begeerte.

pink, m. lichaamsdeel.
 pink, v. vaartuig.
 pink, m. en v. eene jonge koe.
 sabel, m. dier.
 sabel, v. zwaard.
 sabel, o. bont, in de wapenkunde.

Zowel *onzijdig* als *vrouwelijk* (zonder verschil in beteekenis) zijn :
fruit, gordijn, hars, mud, schilderij, idee en enkele andere.

Gaard, stond en *tred* zijn mannelijk.

Gaarde, stonde en *trede* zijn vrouwelijk.

Ketting is mnl., *keten* is vrouwelijk.

Spaander is mnl., *spaan* is vrouwelijk.

28. Van 't *mannelijk geslacht* zijn :

1. de namen van *mannel. personen* en *mannel. dieren*.
2. de namen van *boomen*, uitgez. *linde* en *tamarinde*.
3. de namen van *bergen*.
4. de namen van *tijdruimten*, uitgez. *seconde*, *minuut*, *week*, *maand*, *lente*, *eeuw*, en enkele, die onzijdig zijn.
5. de namen van *steen*, als voorwerpen beschouwd.
6. de namen van *munten*.
7. de woorden op *aar*, *erd* en *aard*.
8. de woorden op *dom*, die niet onzijdig zijn.

9. de woorden op *em*, *lm* en *rm*. Uitgez. *palm*, *helm* (grassoort), *scherm* (o) en *uniform*.
10. de woorden op *el* en *er*, die *werktuigen* beteekenen, uitgez. *schoffel*, *griffel*, *sabel* en *sikkel*.

Mannelijk zijn: de eenlettergrepige begripsnamen, die *werkingen* beteekenen: *zucht*, *gang*, *trap*, *val*, enz; beteekenen zij zelfstandigheden, die tot de werking in eenige betrekking staan, dan zijn ze *vrouwelijk*: hij loopt *de trap* op; zet *de val*.

Woorden op **dom** kunnen beteekenen:

- a. eenen toestand: *ouderdom*, *rijkdom*; deze zijn *mannelijk*.
- b. een gebied: *hertogdom*, *bisdom*; deze zijn *onzijdig*.
- c. eene verzameling: *jodendom*, *heidendom*; deze zijn *onzijdig*.
Eigendom = *bezitting* is *onzijdig*.
Eigendom = *recht van bezit* is *mannelijk*.

29. Van 't *vrouwelijk* geslacht zijn:
 1. de namen van *vrouwel. personen* en *vrouwel. dieren*.
 2. de stofnamen, die *niet onzijdig* zijn. (Mannelijk zijn: *honing*, *nectar*, *wijn*, *inkt*, *mosterd*, *azijn*).
 3. de namen van *letters* en *cijfers*, van *noten* en *intervallen*, behalve *octaaf*.
 4. de namen van *bloemen* en *vruchten*., behalve *appel*, *eikel* en de vruchtnamen op *oen* en *ling*.
 5. de namen van *vaartuigen*, behalve die op *er*. (*jacht*, *fregat* en *galjoen* zijn onz.)
 6. de namen van *muziekinstrumenten*, behalve *horen*, *doedelzak* en *triangel*.
 7. de woorden op *de* en *te*, behalve *vrede*.
 8. de woorden op *ing* en *st*, die van w.w. afgeleid zijn, behalve *dienst* en *last*.
 9. de woorden op *heid*, *teit*, *nis* en *age*. (*bosschage* en *personage* zijn onz.)
 10. de woorden op *schap*, *ij* en *ie*, die *niet onzijdig* zijn.

Woorden op **schap** kunnen beteekenen:

a. eene gesteldheid: <i>vriendschap</i> , <i>blijdschap</i> .	} zij zijn
b. eene verzameling: <i>burgerschap</i> , <i>priesterschap</i> .	
c. eene waardigheid: <i>burgerschap</i> , <i>priesterschap</i> .	} zij zijn
d. een gebied: <i>graafschap</i> , <i>waterschap</i> .	
- } onzijdig.

Onzijdig zijn ook: *genootschap*, *gezelschap*, *gereedschap*. Het graafschap Zutphen heet *de Graafschap*.

30. Z. n. w., waarvoor men *het* kan plaatsen, zijn *onzijdig*.
 31. De namen van *werelddeelen*, *landen*, *provinciën*, *steden* en *dorpen* zijn *onzijdig*.

In personificaties worden dergelijke woorden vrouwelijk gebezigd.

„Heel Neerland zendt **haar** wensch ten hemel”.

„Europa zag verbaasd het rijzend wonder wassen,
 Het ongekend kleinnood, verscholen in moerassen,
 Uit wier en dras geweld, dat onbevlekt en schoon,
 Welhaast als keurgesteent zou fonklen aan **haar** kroon”.

„Toen Utrechts fel ontvlamde wrok **haar** bisschop had ontzet”.

Opm. I. *Niet* onzijdig zijn de namen van **landstreken**, die steeds van het lidwoord vergezeld zijn: *de Betuwe*, *de Veluwe*, *de Peel*, *de Elzas*, *de Krim*, *de Sahara* (alle vrouwelijk).

Opm. II. **Plaatsnamen**, steeds vergezeld van het *verbo-*
gen lidwoord, zijn *onzijdig*: het schoone *Den Haag*.

32. Samengestelde woorden hebben het geslacht van het **bepaalde** deel, indien het geheele woord eene zelfstandigheid beteekent, behoorende tot de **soort**, door het laatste deel vermeld: *huisdeur*, *kleigrond*, *weiland*. Het geslacht van de volgende woorden hangt alzoo niet af van het geslacht van het tweede deel: *roodhuid*, *woelwater*, *brekespel*, *dwingeland*, *platvoet*, *stokebrand*, *booswicht*, *wijsneus*, *brekebeen*, *voorspraak*, *weetniet*, *vraag-al*, *durfriet*, *weetniet*. *Ondeugd* is als persoonsnaam *gemeenslachtig*.

Uitzonderingen op den gegeven regel zijn *kerkhof* en *tijdstip*, beide onzijdig, hoewel *hof* en *stip* in dezelfde beteekenis *man-*
nelijk zijn.

33. Beteekent een z. n. w. ééne zelfstandigheid, dan zegt men, dat het in 't *enkelvoud* staat.
 34. De vorm van het z. n. w., die te kennen geeft, dat er

aan *meer* dan ééne zelfstandigheid moet gedacht worden, heet *meervoud*.

35. Sommige z. n. w. komen alleen in het enkelvoud voor; andere alleen in het meervoud: *geloof*, *bedrog*, *beleg*, *hoop*, *begin*, *eer*; *lieden*, *gebroeders*, *voorouders*, *mazelen*, *hersenen*, *onkosten*.

Alleen in 't enkelvoud komen voor:

1. de stofnamen,
2. de eigennamen,
3. abstracte zelfst. naamw.

Wanneer men bij den **stofnaam** denkt aan een *soort* van stof, dan kan hij in 't meervoud gebruikt worden: verschillende *wijnen*, *zouten*, enz.

Eigennamen kunnen in 't meervoud voorkomen, als zij dienen, om verschillende personen met denzelfden eigennaam aan te wijzen, of als zij de beteekenis van eenen soortnaam hebben gekregen: daar waren drie *Jans* en vier *Willems* in 't gezelschap; de *Trompen* leven nog.

Om bij **abstracte** namen het denkbeeld van *herhaling* uit te drukken, gebruikt men woorden als herhaald of velerlei: *herhaald geklop*, *velerlei bijstand*. Voor dit doel kan men soms gebruik maken van het meervoud van synoniemen: *bedrog* — *bedriegerijen*, *hoop* — *verwachtingen*, *eer* — *eerbewijzen*, *genot* — *genietingen*, *kunde* — *kundigheden*, *verdriet* — *verdrietelijkheden*, *wanorde* — *wanordelijkheden*, *oordeel* — *oordeelvingen*, *leer* — *leerstellingen*.

Ouders komt ook in 't enkelv. voor: *al is een ouder nog zoo arm, toch dekt hij warm*; *van ouder tot ouder*; *van ouder tot kind*.

Tot de woorden, die in 't meervoud voorkomen, behooren ook: *kosten*, *onkosten*, *inkomsten*, *onlusten*, *manieren*. Wel bestaan ook de woorden *kost*, *onkost*, *inkomst*, *onlust* en *manier*, maar deze hebben eene andere beteekenis en zijn dus niet als het enkelvoud van genoemde meervoudsvormen te beschouwen.

Men vergelijkte: een man van beschaafde *manieren* (naast dit woord geen enkelvoud) en, ik kan dit op twee *manieren* (meerv. van *manier*) bewijzen. In de uitdrukkingen *ten koste van*, *te zijnen koste*, *ten koste leggen* vinden we enkelvoudsvormen van *kosten*, waarvan — behalve in deze uitdrukkingen — het enkelvoud niet gebezigd wordt.

36. Het meervoud wordt van het enkelvoud gevormd door achtervoeging van *s*, *n*, *en*, *ers* of *eren*. *Vreemde* woor-

den en *eigennamen*, op een volkomen klinker (uitgez. *ie*) eindigende, krijgen in 't meervoud 's: *canapé's*, *paraplu's*, *Cato's*, *Maria's*.

37. Een oude uitgang ter vorming van het meervoud is *er*; die uitgang komt voor in sommige samenstellingen: *kinderwagen*, *hoenderhok*, *kleermaker*, (voor kleedermaker). Bij eenige onzijdige woorden gebruikt men thans den dubbelen meervoudsuitgang, nl. *er + en* of *er + s*: *ei*, *kind*, *hoen*, *rund*, *blad*, *goed*, *kalf*, *kleed*, *lam*, *lied*, *volk*, *rad*, *been*, *gemoed*, *gelid*; bij hoen en been wordt nog eene *d* ingevoegd: *hoenderen*, *beenderen*. In het meervoud der verkleinwoorden, van deze woorden gevormd, wordt gewoonlijk de oude meervoudsuitgang ingelascht: *kindje* — *kindertjes*, *rundje* — *rundertjes*, *lammetje* — *lammertjes*, *raadje* — *radertjes*, *eitje* — *eiertjes*, enz.

Vele sterk verbogen zelfst. naamw. hadden oudtijds den meervoudsuitgang *e*; bij vele eenlettergrepige onzijdige woorden met gerekten klinker was het meervoud gelijk aan het enkelvoud: *voet* — *voete*, *slag* — *slage*; *been* — *been*, *jaar* — *jaar*, ook *man* — *man*. In enkele uitdrukkingen, en dan nog met weglating der *e*, hebben deze **meervoudsvormen** stand gehouden: onder *de* *voet* (= *voete*) werpen; *slaag* (= *slage*) krijgen; op *de* *been* brengen; *honderd man*; *drie jaar*.

Den **enkelvoudsvorm** met meervoudige beteekenis gebruikt men in: twee *dozijn* schrijfboeken, drie *gros* pennen; zeven *gulden*, acht *Liter*, vijf *Gram*, enz.; dit geschiedt met *verzamelnamen* met eene bepaalde beteekenis en met de *namen van maten*, *munten* en *gewichten*, voorafgegaan door een bepaald hoofdtelwoord. In beide gevallen beschouwt men de *hoeveelheid* als een *geheel*, als eene *verzamelde eenheid*.

38. Soms is er verschil in beteekenis tusschen de meervoudsvormen op *s* en die op *en*: *hemels* — *hemelen*, *heidens* — *heidenen*, *maats* — *maten*, *stuks* — *stukken*, *letters* — *letteren*, *bals* — *ballen*.
39. Sommige **homoniemen** (gelijk geschreven woorden) houden op, in het meervoud homoniemen te zijn, daar

het woord in de eene beteekenis den uitgang *en*, in de andere den uitgang *s* aanneemt.

Hier volgen eenige voorbeelden van woorden met tweeërlei meervoud.

<i>heidens</i> , zigeuners	<i>heidenen</i> , afgodendienaars;
<i>histories</i> , voorvallen	<i>historiën</i> , geschiedenis;
<i>knechts</i> , bedienden	<i>knechten</i> , slaven;
<i>middels</i> , middellijven	<i>middelen</i> , voor een doel;
<i>bals</i> , danspartijen	<i>ballen</i> , om te rollen by;
<i>wortels</i> , van planten, in de reken-	<i>wortelen</i> , penen;
kunde	
<i>waters</i> , stroomen	<i>wateren</i> , watersoort;
<i>maats</i> , makkers	<i>maten</i> , om te meten;
<i>redens</i> , verhoudingen	<i>redenen</i> , drijfveeren;
<i>studies</i> , schetsen	<i>studiën</i> , in de wetenschap;
<i>stuk</i> s, geheel	<i>stukken</i> , gedeelten;
<i>dekens</i> , ter dekking	<i>dekene</i> n, oversten;
<i>hemels</i> , van ledikanten	<i>hemelen</i> , uitspansel;
<i>tafels</i> , meubel	<i>tufelen</i> , der wet;
<i>teekens</i> , in hemelteekens	<i>teekene</i> n, wonderen;
<i>letters</i> , van 't alphabet	<i>letteren</i> , (zonder enkv.) letter-
	kunde, brief;
<i>beenen</i> , ledematen	<i>beenderen</i> , gebeente;
<i>kleeden</i> , vloer-, tafelkleeden, enz.	<i>kleederen</i> , kleeren;
<i>kleedjes</i> , jurkjes, tapijtjes	<i>kleertjes</i> , kleine kleedingstukken;
<i>spellen</i> , tenten	<i>spelen</i> , van kinderen bv.;
<i>bladen</i> , van een boek	<i>bladeren</i> , van boomen.

De uitgang *en* of *n* is defftiger dan de uitgang *s*: dit blijkt uit het verschil in beteekenis tusschen zoons en zonen, dochters en dochteren, dokters en doctoren, schepsels en schepselen.

40. In samenstellingen neemt alleen het *tweede lid* het meervoudsteeken aan: *huisdeuren*, *brekebeenen*, *handvol-len*. Bij titels, door een koppelteeken verbonden, doen zich drie gevallen voor:
- a. het eerste lid is bijvoeglijk: *luitenant-kolonel*, *adjunct-directeur*; alleen het tweede lid neemt den meervoudsuitgang aan;
 - b. het tweede lid is bijvoeglijk: *gouverneur-generaal*, *procureur-generaal*; alleen het eerste lid neemt den meervoudsuitgang aan;

- c. beide leden zijn zelfstandige naamw.: *kapitein-kwartiermeester*, *luitenant-adjutant*; beide nemen den meervoudsuitgang aan.
41. Het woord *man* heeft, behalve het gewone meervoud *mannen*, ook den meervoudsvorm *mans*, benevens den vorm *man* (zie no 37.) Samenstellingen met *man*, die een ambt of beroep beteekenen, hebben in het meervoud *lieden* of *lui* in plaats van *mannen*: *timmerlieden*, *timmerlui*; dit is ook het geval met de woorden *leidsman*, *scheidsmen* en *zagsman*. Men schrijft echter: *leemannen*, *blindemannen* en *Oranjemannen*.

Men lette nog op de volgende meervoudsvormen: *ra-raas*, *eegaa-eegaas*, *vla-vlaas*, *genius-geniën*, *gymnasium-gymnasia* of *gymnasiën*, *geranium-geraniums*, *sieraad-sieradiën*, *kleinood-kleinoodiën* en *kleinooden*, *lende-lenden* of *lendenen*, *leerrede-leerreddenen*, *vleesch-vleezen*, *koe-koeien*, *vloos-vlooiën*, *zoo-zooien*, *rif* (in een zeil)-*reven*, *rif* (klip)-*riffen*, *musicus-musici*, *stad-steden*, *schip-schepen*.

42. Het z. n. w. kan in verschillende *betrekkingen* in den zin voorkomen, nl. als onderwerp, naamw. deel van 't gezegde, voorwerp, bepaling.
43. Betrekkingen, die *steeds* denzelfden vorm eischen van het z. n. w. en de vergezellende woorden, behooren tot dezelfde groep. (tot denzelfden *naamval*).
44. Alle betrekkingen worden gebracht tot vier groepen; vandaar *vier* naamvallen.
45. De vorm, dien het z. n. w. aanneemt als *onderwerp* van den zin, heet *onderwerpsvorm* of 1ste *naamval*.
Een z. n. w. staat verder in den 1sten n.v.:
1. als *naamw. deel* van 't gezegde.
 2. als *bijstelling* bij een ander naamw. in den 1sten n.v.
 3. als *aangesproken persoon*.

In enkele zinnen heeft het naamwoordelijk deel van het gezegde niet den vorm van den eersten naamval: als ik *u* was; als ik *hem* was; ik ben *mijzelf* niet.

46. De vorm, dien het z. n. w. aanneemt als lijdend *voorwerp* van den zin, heet *voorwerpsvorm* of 4de *naamval*. Een z. n. w. staat verder in den 4^{den} n.v.:
1. na een *voorzetsel*.
 2. als bepaling van *plaats, tijd, hoeveelheid, omstandigheid*. (zie echter n°. 49).
 3. als *bijstelling* bij een ander z. n. w. in den 4^{den} n.v. Ook oorzakelijke voorwerpen staan soms in den vierden naamval *zonder* voorzetsel: hij is *den sleutel* kwijt; hij is *de taal* machtig.
47. De vorm, dien het z. n. w. aanneemt als *meewerkend voorwerp*, heet 3de *naamval*. Een z. n. w. staat verder in den 3^{den} n.v.: als *bijstelling* bij een ander z. n. w. in den 3^{den} n.v.
- De derde naamval heet *datief van nadruk* in voorbeelden als: dat was *me* een leventje, dat is *me* wat moois; *datief van bezit* in voorbeelden als: ik heb *mij* den vinger gebrand; het water staat *mij* in de schoenen. Het *voorwerp* treedt hier niet zoo zeer *meewerkend*, als wel *belangstellend* of *bezittend* op.
48. De vorm, dien het z. n. w. aanneemt, om *zonder* een voorzetsel aan te duiden, dat eene zelfstandigheid de *bezitster* is van eene andere, heet *bezitsvorm* of 2de *naamval*.
49. Een z. n. w. kan in den 2^{den} n.v. staan:
1. als *bijvoeglijke bepaling*: de zoon *mijns* *vriends*.
 2. als *bijwoordelijke bepaling*: *des* *morgens*, *allerwegen*.
 3. als *voorwerp*: gedenk *der armen*, *der zake* kundig.
50. Een z. n. w., dat als *bijv. bep.* in den 2^{den} n.v. staat, kan noemen:
1. den *oorsprong* der bepaalde zelfstandigheid: *Cremers* novellen. (genitief van *oorsprong*.)
 2. het *voortgebrachte* der bep. zelfstandigheid: de stichter *dezer stad*. (genitief van *afkomst*.)
 3. den *bezitter* der bep. zelfstandigheid: de landerijen *mijns* *ooms*. (genitief van den *bezitter*.)

4. de *bezitting* der bep. zelfstandigheid: de eigenaar *dezer landerijen*. (genitief van de *bezitting*.)
 5. het *onderwerp* eener als zelfstandigheid voorgestelde werking: het loeien *der koeien*. (*actieve* genitief.)
 6. het *voorwerp* eener als zelfstandigheid voorgestelde werking: het slachten *der koeien*. (*passieve* genitief.)
 7. het *geheel*, waarvan een deel is aangewezen: eene bete *broods*. (*partitieve* genitief.)
51. Tal van genitieven noemen nog andere kenmerken, en zijn dus niet te rangschikken onder de zeven genoemde soorten.

Zoo zijn er genitieven, die *plaatsen* en *tijden* kenmerken: *de stad zijner inwoning*, *de plaats der misdaad*, *de tijd der bijeenkomst*, *de dag der wrake*.

In een beperkt aantal uitdrukkingen komt de *superlatieve* of *Bijbelsche* genitief voor: *de Heer der Heeren*; *het boek der boeken*, *de vorst der vorsten*, *de dag der dagen*, *uil der uilen*. Deze genitief noemt zelfstandigheden, waarvan de bepaalde zich *bij uitnemendheid* onderscheidt.

In 't algemeen kan men zeggen, dat een genitief doet denken aan *vereeniging* (*bezit*, *verwantschap*, *toebehooren*) of aan *scheiding* (*oorsprong*, *afkomst*, *afzondering*).

Voorbeelden van den partitieven genitief: eene bete *broods*, eene menigte *volks*, eene menigte *menschen*, een glas *wijn*, een glas *melk*, weinig *goeds*, veel *kwaads*, eene teug *waters*, eene teug *melk*, een hoop *volks*, een hoop *menschen*. De *s* komt natuurlijk niet voor bij vrouwelijke en meervoudige woorden; dit gaf aanleiding tot het weglaten dier *s* bij mannel. en onz. enkelvoudige woorden, zoodat de *genitief-vorm* heel weinig gebruikt wordt: een stuk *brood*, eene menigte *volk*, enz. Alleen bij zelfst. gebruikte bijvoeglijke naamw., voorafgegaan door een hoeveelheidswoord, wordt de *s* nooit weggelaten: veel *goeds*, wat *moois*, enz. Als de *s* niet gebruikt wordt, vat men gewoonlijk het bepaalde woord op als *bijstelling*, en doet men het in naamvals-vorm overeenstemmen met het bepaalde woord: eene teug *goede wijn* lescht den dorst; wij houden veel van een glas *goeden wijn*.

52. Bijvoeglijke bepalingen, niet in den genitief-vorm staande en niet voorafgegaan van een voorzetsel, staan steeds in denzelfden naamval als het bepaalde woord: deze regel betreft niet alleen de bijstellingen, maar ook de gewone bijvoegingen, de soortbepalingen en de bepalingen van gesteldheid: *ik noem u mijnen besten vriend, gij wordt door mij mijn beste vriend genoemd; ik acht hem den schuldige, hij wordt door mij de schuldige geacht.*

Bijstellingen bij woorden in den genitief komen zelden voor: Hij spreekt van de liefde *Gods, des Vaders*. Gewoonlijk geeft men in dit geval de bijstelling den accusatiefvorm: hij spreekt van de liefde *Gods, den Vader*; ik schrijf den zoon mijns broeders, *den burgemeester van A.*

Staan eene soortbepaling en het bepaalde woord samen in eene genitief-betrekking, dan neemt in den regel slechts een der woorden het naamvalsteeken aan: de kanalen *der provincie Drente*. (Drente — het bepaalde woord — blijft onverbogen); *Koning Willem's* regering. (Koning — de soortbepaling — wordt niet verbogen).

53. De 2de n.v. of *genitief* wordt in 't enkelvoud gevormd door aanhechting van *s* of *en*.
In 't eerste geval zegt men, dat het z.n.w. *sterk*, in het tweede geval, dat het *zwak* wordt verbogen.
54. Slechts enkele z.n.w. worden *zwak* verbogen, nl.:
1. de mannel. z.n.w. *graaf, heer, hertog, prins, paus, vorst, mensch, profeet.*
 2. de mannel. persoonsnamen op *e*.
 3. het onz. z.n.w. *hart.*

Heer in zijne gewone beteekenis krijgt eene *s*; evenzoo de samenstellingen op *heer* en *graaf*: *des huisheers, des paltsgraafs, des dijkgraafs.*

55. Een vrouwelijk z.n.w. neemt in den 2^{den} n.v. alleen dan eene *s* aan, wanneer het als bepaling staat voor een ander naamwoord: *Tantes* huis.
56. *Eigennamen* nemen in den 2^{den} n.v. achter eene heldere

a, e, i, o of *u* eene 's, en achter *s, x* of *z* alleen een weglatingsteeken.

57. Vele *bijvoeglijke genitieven* kunnen vervangen worden door eenen vorm, beginnende met *van*; men krijgt dan den *vorm* van den *vierden* naamv. met de *beteekenis* van een *tweeden* n.v.: de bladeren *des booms*, de bladeren *van den boom*. (omschreven 2de n.v.)

De omschreven tweede naamval wordt steeds gebruikt bij woorden op *s, sch, st* en onzijdige verzamelnamen op *te*: *van het glas, van den wensch, van den bast, van het gevogelte*. (Evenwel: *des huizes, des kruises, des vleesches, des geestes*).

In de spreektaal wordt bijna geregeld de omschreven genitief gebruikt; dit is niet het geval met verwantschapsnamen, titelnamen en voornamen, als ze voor het bepaalde woord staan: *Ooms huis, buurmans hond, Willems boek, Maria's pen*, enz.

Men schrijft: *mijns vaders huis*, maar *mijn moeders huis*; *mijns broeders land*, maar *mijn zusters hoed*.

58. Vaak wordt een z.n.w. voorafgegaan door *de, het* of *een*. Deze woordjes heeten *lidwoorden*.
59. *De* en *het* dienen om aan te wijzen, dat men eene *bepaalde zelfstandigheid* op 't oog heeft. Ze heeten *lidwoorden van bepaaldheid*. (Merk op: het lidwoord zelf bepaalt *niet*.)
de zoon van mijnen buurman; *de* jongen daar;
de man, die dat gezegd heeft; *het* boek op de tafel.
60. Wanneer een z.n.w. vergezeld is van het lidw. van *bepaaldheid*, zonder dat er eene bepaling bij staat of bij gedacht wordt, dan wordt de *geheele soort* bedoeld: *de mensch is een denkend wezen; de opvoeding van het kind*.
61. 't Lidwoord *een* onderscheidt enkel eene *onbepaalde zelfstandigheid* van andere derzelfde soort en heet *lidwoord van onbepaaldheid*. Ik heb *eenen* vriend van mijnen vader ontmoet. In het meêrvoud duidt men de onbepaaldheid aan, door in 't geheel geen lidwoord te gebruiken: In de weide loopen *koeien* en *schapen*.

62. Het lidwoord wordt gewoonlijk niet gebruikt :
1. bij eigennamen.
 2. bij verwantschapsnamen, als eigennamen gebezigd :
Tante komt morgen.
 3. bij stofnamen : de boer zaait *rogge* en *haver*.
 4. als 't z.n.w. door een bezitt., aanw., of vragend v.n.w. wordt voorafgegaan.
 5. voor *titelnamen*, gevolgd door eenen *eigenaam* : *Professor Van Helten*, *Koning Willem*.
 6. in tal van bijeenbehoorende z.n.w. : *huis en hof*, *weer en wind*.
63. De verbuiging van het z.n.w. met het lidw. is als volgt:

Sterk.

	M.E.	V.E.	O.E.
1.	<i>de man</i>	<i>de vrouw</i>	<i>het kind.</i>
2.	<i>des mans</i>	<i>der vrouw</i>	<i>des kinds.</i>
3.	<i>den man</i>	<i>de(r) vrouw</i>	<i>het kind.</i>
4.	<i>den man.</i>	<i>de vrouw.</i>	<i>het kind.</i>

MEERV.

1.	<i>de mannen, vrouwen, kinderen.</i>		
2.	<i>der</i>	"	"
3.	<i>den</i>	"	"
4.	<i>de</i>	"	"
1.	<i>een man</i>	<i>eene vrouw</i>	<i>een kind.</i>
2.	<i>eens mans</i>	<i>eener vrouw</i>	<i>eens kinds.</i>
3.	<i>eenen man</i>	<i>eene(r) vrouw</i>	<i>een kind.</i>
4.	<i>eenen man.</i>	<i>eene vrouw.</i>	<i>een kind.</i>

Zwak.

	M.E.	O.E.
1.	<i>een (de) vorst</i>	<i>een (het) hart.</i>
2.	<i>eens (des) vorsten</i>	<i>eens (des) harten.</i>
3.	<i>eenen (den) vorst</i>	<i>een (het) hart.</i>
4.	<i>eenen (den) vorst.</i>	<i>een (het) hart.</i>

Hieruit blijkt :

- a. dat de 3de n.v. bijna in alle gevallen gelijk is aan den 4^{den};
 - b. dat het z.n.w. alleen in den 2^{den} n.v. verbogen wordt;
 - c. dat de vormen van het z.n.w. in 't *meervoud* voor *alle* geslachten gelijk zijn ;
 - d. dat het lidw. *en* of *n* aanneemt enkel in den 3^{den} en den 4^{den} n.v. mann. enk. en in den 3^{den} n.v. meervoud.
64. De uitgang van den sterken mann. en onz. 2^{den} n.v. was oudtijds *es*; vandaar nog *des daags*, *zijns weegs*, (voor *dages*, *weges*), benevens de vormen: *des geestes*, *des huizes*, *des vleeschcs*.
- De uitgang van den sterken mann. en onz. 3^{den} n.v. was vroeger *e*; vandaar nog: *bij monde*, *ten behoefte*, *ten getale*, *ten deele*, *ten huize*, *onder eede*, enz.

Hier volgen nog eenige uitdrukkingen, waarin die *e* heeft stand gehouden: *van wege*, *achterwege*, *in gemoede*, *in levenden lijve*, *te berge*, *ten dienste*, *ten tijde*, *van noode*, *uit hoofde van*, *in koelen bloede*, *te berde*, *te rade gaan*, *in den beginne*, *ten dage*, *in den jare*, *in den gebede*, *naar den vleesche*.

Ook *vrouwelijke* woorden komen met die *e* voor: *in ruste*, *ter ruste*, *ter ziele*, *ter helle*, *ter zake*, *ter sprake*.

Vorming der zelfstandige naamwoorden.

1. Van *woorden* of *stammen* worden **afgeleide** zelfstandige naamwoorden gevormd door aanhechting van *voor-* of *achtervoegsels*.
2. De *voorvoegsels*, welke dienen ter vorming van *znw.* zijn: *aarts*, *ant*, *af*, *et*, *ge*, *on*, *oor* en *wan*.

3. **Aarts**

beteekent *voornaamste*, *oudste*, *ergste*; de meeste Nederlandsche woorden, waarvoor het geplaatst wordt, hebben eene ongunstige beteekenis, die door het voorvoegsel nog ongunstiger wordt: *aartsbisschop*, *aartsvader*; *aartsbedrieger*, *aartsschelm*.

4.

Ant

beteekent *tegen* en komt alleen voor in *antwoord*.

5.

Af

beteekent *niet* of *verkeerd*: *afgrond*, *afgod*. In *afdak*, *af trek*, enz. is *af* geen voorvoegsel, maar een woord.

6.

Et

beteekent *weder*, *opnieuw*: *etgroen*, *etmaal* (terugkeerende tijdkring).

7.

Ge

beteekent *samen* of heeft *versterkende kracht*: *gesprek*, *gedrang*, *gebroeders*, *geboomte*, *gevogelte*, *getal*, *gebuur*, *gemaal*.

Met *stammen van werkwoorden* vormt *ge* substantieven, die eene *herhaling der werking* of het *voorbrenghel der werking* aanduiden: *gedraaf*, *geraas*; *gebouw*, *gebak*.

Gemaat = die met een ander *sameneet*.

Genoot = die met een ander *samen* (*ge*)*niet*.

Gezel = die met een ander *samenwoont*.

Gebuur = die met een ander *samenwoont*.

8.

On

beteekent *niet* of *slecht*: *ongeluk*, *ongeloof*; *onmensch*, *onweer*.

9.

Oor

beteekent *uit*: *oorkonde* (waaruit men kennis krijgt), *oorzaak* (waaruit eene andere zaak voortkomt).

10.

Wan

beteekent *niet* of *slecht*: *wan gunst*, *wan hoop*; *wandaad*, *wanklank*.

11.

Talrijk is het aantal achtervoegsels, waardoor zelfst. naamwoorden worden afgeleid: *aar*, *er*, *ier*, *aard*, *ster*, *es*, *in*, *and*, *ing*, *el*, *er*, *sel*, *je*, *tje*, *dom*, *schap*, *y*, *age*, *heid*, *nis*, *st*, *de*, *te*, enz.

12.

**Aar , enaar , er , ier
enier , aard , erd , ik , erik en and**

dienen vooral ter vorming van mannelijke persoons- en diernamen.

a. *Aar* en (*e*)*naar* vormen niet alleen namen van *personen* en *dieren*, maar ook van *boomen* en andere *voorwerpen*: *bedelaar*, *leeraar*, *molenaar*, *zondaar*, *geweldenaar*, *weduenaar*; *Egyptenaar*, *Antwerpenaar*, *Zwollenaar*; *duikelaar*, *rammelaar*; *appelaar*, *rozelaar*; *evenaar*, *lessenaar*, *tuimelaar*. Uit de voorbeelden blijkt, dat het achtervoegsel vooral achter werkwoordelijke stammen, maar toch ook achter substantieven wordt geplaatst.

Toovenaar staat voor *tooveraar*, *moordenaar* voor *moorderaar* (van *moorder* = *moord*).

b. *Er* is het toonlooze *aar*: *visscher*, *bakker*; *Indiër*, *Hollander*; *kater*, *doffer*; *gieter*, *passer*.

In de volgende woorden is eene *d* ingelascht: *vilder*, *boender*, *diender*; *Hurlinger* staat voor *Harlingener*, *Bohemer* voor *Bohemener*.

c. *Ier* en (*e*)*nier* vormen mannel. persoonsnamen: *tuinier*, *herbergier*, *kruidenier*, *hovenier*, *aalmoezenier*. *Ier* is van Franschen oorsprong (*koetsier*, *palfrenier*).

d. *Aard* vormt, vooral van bijv. naamw., persoonsnamen, die meest alle eene ongunstige beteekenis hebben: *rijkaard*, *valschaard*, *gierigaard*; *grijnzaard*, *veinzaard*; *Spanjaard*.

e. *Erd* is het toonlooze *aard*: *slimmerd*, *lomperd*, *leeperd*.

Lieverd, *stouterd* en *dikkerd* worden ironisch gebezigd; het achtervoegsel heeft in deze woorden de ongunstige beteekenis afgelegd.

f. *Ik* en *erik* vormen ook persoonsnamen met ongunstige beteekenis: *vuilik*, *stommerik*, *botterik*.

g. *And* is de oude uitgang van het tegenwoordig deel-

woord: *heiland* (van *heiljen* = *heelen* = genezen),
vijand (van *vijen* = *haten*).

Vriend (vri-end) is gevormd van *vriën* (vrijen) = liefhebben.

13. **Ster, in, es, egge (ei) en sch**

dienen ter vorming van vrouwelijke persoonsnamen.

- a. *Ster* komt achter werkwoordelijke stammen en achter mannelijke persoonsnamen op *aar* en *ier*: *naaister*, *werkster*; *babbelaarster*, *leugenaarster*, *herbergierster*.
- b. *In* wordt geplaatst achter mannelijke persoons- en diernamen: *boerin*, *leeuwin*; *heldin*, *waardin*, *herderin*.
- c. *Es*, van vreemden oorsprong, vormt namen van vrouwen, die zekere waardigheid of betrekking bekleeden: *prinses*, *priesteres*, *godes*, *zangeres*.

Zangster = *liedjeszangster* of *Muze*; *zangeres* eene vrouw, die de kunst van zingen beoefent.

- d. *Egge* en *ei* komen voor in: *dievegge*, *klappei* en *labbei*.
- e. *Sch* komt o. a. voor in: eene *Arnhemsche*, *meestersche*, eene *Groningsche*, enz.

14. **Ing, eling.**

Dit achtervoegsel vormt zeer veel *gemeenslachtige* zelfst. naamw.: *Vlaming*, *West-faling*, *edeling* (afkomst); *sche-peling*, *hemeling*, *kloosterling*, *dorpeling* (waar de personen thuis behooren); *kleurling*, *vreemdeling*, *stom-meling*, *lieveling*, *nieuweling*, *aterling*, *ellendeling* (er wordt op eene eigenschap gewezen); *leerling*, *vondeling*, *balling*, *zwerfeling* (wat de personen doen of ondergaan.) Plant- en diernamen: *scheerling*, *zuring*, *hokkeling*, *haring*, *spiering*, *grondeling*.

Andere voorwerpsnamen: *ketting*, *penning*, *silverling*, *zoldering*, *krakeling*.

Namen van werkingen: *dwaling*, *poging*, *werking*, *be-legering*. Vele werkwoordelijke stammen met *ing* hebben

ook eene concrete beteekenis: *kleding*, *woning*, *beloening*, *vereeniging*, *zitting*.

Uit de voorbeelden blijkt, dat *ing* geplaatst wordt achter zelfst. naamw., achter bijvoegl. naamw. en achter werkwoordelijke stammen.

Ouderling en *jongeling* zijn niet meer gemeenslachtig.

15. **El en er**

vormen namen van werktuigen: *hevel*, *sleutel*, *drevel*, *troffel*, *stekel*, *teugel* (van *tiegen*); *smuiter*, *stoffer*, *trekker*.

Naast *el* staat *eel*, in: *houweel*, *trunweel*, *tooneel*.

16. **Sel**

vormt namen van middelen en van voortbrengselen: *stijfsel*, *deksel*, *schoeisel*, *blauwsel*; *baksel*, *zaagsel*, *schepsel*, *brouwsel*.

17. **Je, tje, pje, ke, ske, ijn, elijn**

vormen verkleinwoorden. Verkleinwoorden beteekenen:

- a. zelfstandigheden, *klein* in haar soort,
- b. zelfstandigheden, die met *minachting* genoemd worden,
- c. zelfstandigheden, die de spreker *lief* vindt.

Voorbeelden: *boekje*, *boekske*, *steentje*, *bloempje*, *uurtje*, *vogelij*, *knapelij*; *manneke*, *ventje*, *heertje*; *paatje*, *schatje*, *vrouwtje*.

El vormt zelfst. naamw., die oorspronkelijk verkleinwoorden waren: *eikel*, *druppel*, *sprankel*, enz.

Hetzelfde geldt van *es* of *is*: *dreumes*, *lobbes*, *loeris*, *Mies*.
Vuilik voor *vuilek(ijn)* oorspronkelijk gelijk *vuilte*.

18. **Dom, schap, ij en age**

vormen verzamelnamen: *jodendom*, *menschdom*, *maagschap*, *gereedschap*, *vroedschap*, *maatschappij*, *burgerij*, *schutterij*, *pluimage*, *plantage*.

19. **Dom en schap**

vormen namen, die een gebied beteekenen: *hertogdom*,

bisdom (voor bisschopdom), *graafschap*, *landschap*, *heemraadschap*.

20. **Dom, schap, ij, nij, erij, ernij, age, heid, ing, nis, st, de, te en e**

vormen woorden, die eenen toestand, eene hoedanigheid, eene waardigheid, eene werking, de plaats eener werking beteekenen: *rijkdom*, *ouderdom*, *vriendschap*, *ballingschap*, *koningschap*, *rekenschap*, *bedriegerij*, *voogdij*, *visscherij*, *razernij*, *smederij*, *strijkage*, *lekkage*, *vrijage*, *waarheid*, *kindsheid*, *godheid*, *poging*, *verandering*, *vergiffenis*, *droefenis*, *duisternis*, *kunst*, *dienst*, *last* (voor *ladst*), *liefde*, *hoogte*, *woede*, *koude*.

21. **Ist, iet en iaan**

zijn bastaarduitgangen ter vorming van mannelijke persoonsnamen: *organist*, *bloemist*, *fluitist* (vr. *fluitiste*) *harpist* (vr. *harpiste*), *Calvinist*, *Gomarist*, *Kananië*, *Mennoniet* (naast *Mennist*), *Arminiaan*, *Indiaan*.

22. Een **samengesteld** zelfst. naamw. noemt meestal eene *bijzondere* soort van de zelfstandigheden, door het tweede lid aangeduid. Het eerste lid heet het *bepalende* deel, het tweede lid het *bepaalde* deel.

23. Het eerste lid kan zijn:

a. een zelfstandig naamwoord: *nachtlicht*, *straatweg*, *ijzererts*, *wijnflesch*, (*eigenlijke* samenstellingen: door *omschrijving* kan de beteekenis worden weergegeven); *huisdeur*, *stadspoort*, *hoenderhok*, (*oneigenlijke* samenstellingen: er bestaat tusschen de twee substantieven eene genitief-betrekking).

b. een bijvoeglijk naamwoord: *grootmoeder*, *hoogmoed*, *zuurkool* (*oneigenlijke* samenstellingen: bij scheiding der deelen behoudt men in hoofdzaak dezelfde beteekenis).

c. een werkwoordelijke stam: *slaapkamer*, *schrijftafel*, *hanglamp*, (*eigenlijke* samenstellingen).

- d. een bijwoord: *binnenland, voorkamer, borenhuis*, (*eigenlijke* samenstellingen).
- e. een telwoord: *driehoek, vierspan*, (*eigenlijke* samenstellingen.)

Roodhuid, platvoet, wipneus en vele andere noemen den persoon, die bezit, wat door de leden der samenstelling wordt genoemd (*possessieve* samenstelling.)

Stokebrand, brekespel, bemoeial, enz. noemen den persoon, die de door het eerste lid genoemde en door het laatste nader bepaalde werking verricht.

24. **Samenstelling door afleiding** heeft plaats, wanneer men twee of meer woorden, die geen samenstelling vormen, door middel van een achtervoegsel (*ing, st of er*) tot een geheel vereenigt: *teleurstelling, schadeloosstelling, tehuiskomst, samenkomst, boekhouder, driemaster*.

3. *Het Bijvoeglijk naamwoord.*

1. Bijvoeglijke naamwoorden geven te kennen:
 - a. hoe de zelfstandigheden zijn: *wit papier*;
 - b. waarvan ze gemaakt zijn (*stoffelijke* b.v.n.): *looden kogels*;
 - c. eene betrekking van *plaats, tijd* of *oorsprong*: de *voorste bank*, de *vorige dag*, *Groninger koek*;
 - d. de *wijze*, waarop eene als zelfstandigheid voorgestelde werking plaats heeft: *mondeling bericht*, eene *schriftelijke* overeenkomst.
2. Als het b.v.n. een deel uitmaakt van 't gezegde, heet het *predicatief* gebruikt; staat het als bepaling bij het z.n.w., dan heet het *attributief* gebruikt. In het 1ste geval is het door een w.w. met het z.n.w. verbonden, in het 2de niet: de toren is *hoog*; de *hooge* toren.
3. De meeste b.v.n. kunnen zoowel *predicatief*, als *attributief* gebruikt worden.
Alleen predicatief komen voor: *behept, benieuwd, bereid, moede, bedacht, pal, gestand, gewaar, meester*,

kwijt, handgemeen, leed, getroost, bestand, machtig, gereed, gewoon, enz. Alleen attributief: die, welke onder b, c en d bedoeld zijn.

4. De meeste b.v.n. kunnen verschillende vormen aannemen ter aanduiding van den *graad*, waarin de hoedanigheid in eene zelfstandigheid aanwezig is; die vormen noemt men *trappen van hoedanigheid*.
5. Gebruikt men het b.v.n. *zonder uitgedrukte* vergelijking, dan heeft het den gewonen vorm, (*stellende trap*).
Arnhem is eene *schoone* stad.

6. Wordt bij het toekennen eener hoedanigheid *uitgedrukt*, dat er eene *vergelijking* is voorafgegaan, dan spreekt men van *vergelijkenden trap*.

Naar het resultaat dier vergelijking onderscheidt men :

- a. *vergel. trap van gelijkheid*, gevormd door een bijwoord (*zoo, even, evenzoo*) en het b.v.n. in den gewonen vorm: hij is *even groot* als ik.
- b. *vergel. trap van meerderheid*, gevormd door *er* achter het b.v.n. te voegen: hij is *grooter* dan ik.
(Eindigt het b.v.n. op eene *r*, dan wordt eene *d* ingevoegd: *duurder, helderder, enz.*)
- c. *vergel. trap van minderheid*, gevormd door een bijwoord (*minder, niet zoo*) en het b.v.n. in den gewonen vorm; hij is *minder oplettend* dan ik.

Opm. Den vorm op *er* noemt men gewoonlijk *ver-grootenden trap*, (**comparatief**)

7. Om aan te duiden, dat eene zelfstandigheid in vergelijking *met eene of meer andere* eene hoedanigheid in de *hoogste* mate bezit, geeft men aan het b.v.n. eenen vorm, die de *overtreffende trap* (**superlatief**) heet: deze leerling is de *vlijtigste* van de klasse. Den overtreffenden trap vormt men, door achter het b.v.n. *st* te plaatsen; eindigt het b.v.n. op *s* of *sch*, dan voegt men er alleen eene *t* achter: *wijst, malscht, bitst, frischt*.
Opm. Eindigt een b.v.n. op *st*, dan bezigt men den

omschreven vorm: *meest* woest, gepast, gerust, enz.

Van sommige bijwoorden wordt de overtreffende trap gebruikt als bijvoeglijk naamwoord: *voorst* (van 't bijwoord *voor*), *achterst* (van *achter*), *binnenst* (van *binnen*), *onderst* (van *onder*), *bovenst* (van *boven*), enz. Van 't bijwoord *laat* zijn gevormd de bijvoeglijke naamwoorden *laatst* en *lest* (*lest* voor *letst* uit *latist*). *Laat* komt zelf ook voor als bijvoeglijk naamwoord, bv. *een laat bezoek*, *in den laten avond*.

8. Soms gebruikt men den overtreffenden trap om aan te duiden, dat eene zelfstandigheid eene hoedanigheid in *zeer hooge mate* bezit. Men spreekt dan van *volstrekt overtr. trap* in tegenstelling met den *betrekkelijk overtr. trap*: een *alleraardigst* kind, *beste* vriend!
9. Vergelijkt men twee hoedanigheden van eene *zelfde* zelfstandigheid met elkaar, dan omschrijft men steeds den *ver grootenden* trap: de tafel is *meer lang* dan breed.
10. De overtreffende trap wordt *steeds* attributief gebruikt, de *ver grootende zelden*.
11. De betrekk. overtr. trap wordt steeds voorafgegaan door een *lidwoord* of een *voornaamwoord*.
12. De overtreffende trap, voorafgegaan door *het*, komt dikwijls voor als *bijwoordelijke* bepaling: Deze jongen werkt *het hardst*.
Men gebruikt dienzelfden vorm als *naamw. deel van het gezegde*, om te kennen te geven, dat een toestand van *éene* zelfstandigheid wordt vergeleken met een gelijksoortigen toestand onder andere omstandigheden: Deze moeder is *het gelukkigst* te midden harer kinderen.
13. Geen trappen van hoedanigheid hebben:
 - a. de b.v.n., die geen eigenlijke hoedanigheid uitdrukken: *houten*, *Nederlandsch*.
 - b. de b.v.n. met eene *bepaalde* beteekenis: *sneeuw wit*, *blind*, *ouderloos*.
 - c. de *uitsluitend predicatief* gebruikte.
14. De volgende woorden vertoonen onregelmatige vormen

in de trappen van hoedanigheid: *goed* (beter, best), *kwaad* = ongunstig (erger, ergst), *klein* = weinig (minder, minst), en het telwoord *veel* (meer, meest).

Beter en *best* (dit laatste uit *betst*) komen van een verouderd bijwoord *bat* of *bet*, dat *meer* of *beter* beteekende en dus reeds versterkende kracht bezat. We ontmoeten dat *bet* nog in *betweter* en in *betoudevergrootrader*. Van het bijwoord *min*, dat oorspronkelijk zelf ook comparatieve beteekenis had, komen *minder* en *minst*.

Van een ouden vorm *mee* zijn *meer* en *meest* afgeleid.

15. Het b.v.n. wordt *zwak* of *sterk* verbogen.

Zwak verbogen krijgt het b.v.n. steeds eene *e*, behalve wanneer het lidwoord of een ander voorafgaand woord eene *s* of *n* heeft, in welk geval het b.v.n. *en* aanneemt.

16. De zwakke verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord is als volgt:

	M.E.	V.E.	O.E.	MEERV.
1.	goede	goede	goede	goede
2.	goeden	goede	goeden	goede
3.	goeden	goede	goeden	goeden
4.	goeden.	goede.	goede.	goede.

17. De sterke verbuiging van het b.v.n. komt weinig voor; ze is als volgt:

	M.E.	V.E.	O.E.	MEERV.
1.	<i>goed</i>	<i>goede</i>	<i>goed</i>	<i>goede</i>
2.	<i>goeds</i>	<i>goeder</i>	<i>goeds</i>	<i>goeder</i>
3.	<i>goeden</i>	<i>goede(r)</i>	<i>goede(n)</i>	<i>goeden</i>
4.	<i>goed</i>	<i>goede</i>	<i>goed</i>	<i>goede.</i>

Opmerking: de vormen van den 1sten en den 4^{den} n.v. zijn aan elkander *gelijk*; overigens stemt de verbuiging geheel overeen met die van *mijn*.

18. De sterke verbuiging van het b.v.n. (1ste en 4de n.v.) komt voor na *een*, *geen*, *eenig*, *menig*, *ieder*, *elk*, *zeker*, *welk*, wanneer de hoedanigheid den persoon kenmerkt in zijne *qualiteit*: een *goed* koning, welk *groot* man, menig *oud* vriend.

19. Bij *onzijdige* z.n.w. wordt het b.n.w. na *een*, *geen*, enz. *steeds* sterk verbogen: een *goed* kind, geen *kwaad* voor-
teeken.

Bij *onzijdige* z.n.w., voorafgegaan door een bez. of aanw. v.n.w., wordt het b.n.w. *zwak* verbogen, als het dient, om eene zelfstandigheid van eene andere van dezelfde soort te onderscheiden, terwijl de *sterke* buiging noodig is, wanneer het b.n.w. eenvoudig eene aanwezige hoedanigheid vermeldt: mijn *oud* huis, mijn *oude* huis.

20. Sporen van 't vroeger meer menigvuldig gebruik der sterke verbuiging heeft men nog in: *goedsmoeds*; met *voorbedachten* rade; *gewapenderhand*; *zaliger* gedachtenis; van *ganscher* harte: met *luider* stemme; te *goeder* trouw; te *gelijke* tijd; te *kwader* ure; *blootshoofds*; in *koelen* bloede; *allerwegen*.

Tijd en *uur* waren vroeger vrouwelijk; ook *hart* werd soms vrouwelijk gebruikt.

21. Een b.v.n., *zelfstandig* gebezigd en eenen *persoon* beteekenende, wordt verbogen als een *zwak* z.n.w.: *de blinde*, *des blinden*, *den blinde*, *den blinde*.

Staat het bijvoeglijk naamwoord onmiddellijk achter het bepaalde z.n.w., dan blijft het onverbogen: *God almachtig*; *jongenlief*; *Staten-Generaal*.

Staat het achter het bepaalde z.n.w., doch is het daarvan gescheiden door een lidwoord, dan wordt het verbogen als een gewoon *zwak* bijvoeglijk naamwoord:

1. Karel de Grootte
2. (van Karel den Grooten)
3. Karel den Grooten
4. Karel den Grooten.

De tweede naamval wordt altijd omschreven, tenzij hij staat voor het z.n.w., dat hij bepaalt; in plaats van *de heerschappij van Karel den Grooten* kan men nl. ook gebruiken den vorm *Karel-de-Grootes heerschappij*: men beschouwt dan het zelfstandig naamwoord met het b.v.n. als een geheel.

22. *Onverbogen* blijven:
- a. de *stoffelijke* b.v.n. op *en*.

- b. de *predicatief* gebruikte.
- c. de *attributief* gebruikte, die onmiddellijk achter het zelfst. naamw. staan of daarvan gescheiden zijn door het lidwoord *een*: God *almachtig*; zoo *groot* een man.
- d. de b.v.n. *rechter* en *linker*.
- e. de b.v.n. op *er*, afgeleid van *plaatsnamen*.
23. Gewoonlijk laat men ook onverbogen de twee- en meerlettergrepige bijvoeglijke naamwoorden op *en*, alsmede de drie- en meerlettergrepige comparatieven: *verheven* ideeën, *bekrompen* opvattingen, *edeler* gevoelens, *aardiger* tooneeltjes.
(Het weglaten der buigingsuitgangen geschiedt voor de welluidendheid.)
24. De *voorvoegsels*, die dienen ter vorming van b.v.n., zijn **aarts**, **ge**, **on** en **be**. (Die met *be* hebben den *vorm*, doch niet altijd de *beteekenis* van verleden deelwoorden): *aartsdom*; *getrouw*; *ongehoorzaam*; *bedaaagd*, *bejaard*; *bereisd*, *beleefd*, *belezen*.

De laatste drie zijn afgeleid van werkwoordelijke stammen; zulks is ook het geval met *bereid*, *bekwaam* en vele andere.

Ge beteekent oorspronkelijk *samen* (nog in *gelijk*), doch heeft meestal enkel versterkende kracht: *gestreng*, *gewis*, *getrouw*, enz.

On heeft ontkenkende kracht: *ondankbaar*, *ongeneeslijk*. Van enkele b.v.n. als *onnoozel* en *onstuimig* bestaat het grondwoord niet meer.

Aarts dient om den hoogsten graad eener verkeerde eigenschap aan te duiden: *aartslui*.

25. Van de *achtervoegsels*, waardoor b.v.n. worden gevormd, beteekent:
- achtig** (zonder klemtoon) overeenkomende met, gelijkende op, geneigd tot: *oudachtig*, *blauwachtig*, *diefachtig*, *spotachtig*, *snapachtig*.
- achtig** (met klemtoon) en **haftig** bezittende: *deelachtig*, *heldhaftig*.
- en** en **sch** gemaakt van: *koperen*, *lakensch*.
- sch** (isch) afkomstig van, overeenkomende met, be-

hoorende tot, geneigd tot: *Hollandsch; kindsch, afgodisch, wettisch; aardsch; speelsch.*

baar met zich dragende, voortbrengende, geschikt om te doen of te ondergaan: *kostbaar, vruchtbaar, strijdbaar, leesbaar.*

ig bezittende, overeenkomende met, gewoonlijk doende: *ijverig, bokkig, begeerig.* (De b.v.n. op *erig* hebben eene ongunstige beteekenis: *zanderig, winderig.*)

lijk gelijkende op, overeenkomende met, behoorende tot, geschikt om te doen of te ondergaan: *vorstelijk, burgerlijk, adellijk, doodelijk, aannemelijk.*

loos beroofd van, zonder: *eerloos, moedeloos; bodemloos, belangeloos.*

zaam één zijnde met, overeenkomende met, geneigd tot: *deugdzaam, gemeenzaam, buigzaam.*

26. Sommige woorden op *achtig* hebben in tegenstelling met die op *lijk* eene ongunstige beteekenis; vergelijk bv. *meesterachtig* en *kinderachtig* met *meesterlijk* en *kinderlijk*. *Achtig*, met den klemtoon, is ontstaan uit *haftig* (van *haft* = hebbende).
27. *En* luidde vroeger *ijn*; *linnen* staat voor *lijnijn*, en dit laatste is gevormd van *lijn* = vlas. *Garen* staat voor *garenen*. De stoffelijke b.v.n. op *sch* hebben dezelfde beteekenis als de 2de n.v. van het grondwoord: *lakensche* = *van laken*. Dit is ook het geval met enkele andere b.v.n. op *sch*: *raderlandsche geschiedenis* = *geschiedenis des vaderlands*. Van bijwoorden zijn gevormd: *vergeefs* (van *vergeefs*), *daagsch* (van *des daags*), enz.
28. *Baar* is verwant met de z.n.w. *baar, gebaar* en *berrie*, alsmede met het oude werkwoord *beren*, waarvan nog 't verleden deelwoord *geboren* in gebruik is.
29. Van bijwoorden zijn afgeleid de b.v.n. *innig, nederig, vorig*. Sommige b.v.n. op *erig* doen denken aan herhaling, als *beverig, stooterig*.
30. *Lijk* beteekende oorspronkelijk: *de gedaante hebbende*

van en is verwant met het werkwoord (*ge*)*lijken*. Vele b.v.n., van zelfstandige naamwoorden gevormd door achtervoeging van *lijk*, kunnen door den 2^{den} n.v. van die z.n.w. weergegeven worden: het *koninklijk* paleis = het paleis *des konings*; de *lichamelijke* ontwikkeling = de ontwikkeling *des lichaams*; de *geestelijke* vermogens = de vermogens *van den geest*. Van dezelfde werkwoordelijke stammen worden vaak zoowel b.v.n. met *baar*, als met *lijk* afgeleid. Die op *baar* beteekenen dan: *kunnende* ondergaan, die op *lijk*: *moetende* ondergaan of geschikt zijnde om te ondergaan: vergelijk *verkiezbaar* en *verkiezlijk*, *onmeetbaar* en *onmetelijk*, *draagbaar* en *dragelijk*, *onverbreekbaar* en *onverbrekelijk*, *ongeloofbaar* en *ongelooflijk*.

31. *Loos* is verwant met het w.w. *verliezen*. Men onderscheide: *werkloos* = zonder werk, en *werkeloos* = zonder werken, 't werk nalatende; *naamloos* = zonder naam, en *nameloos* = niet uit te spreken, onnoemelijk; *smaakloos* = zonder smaak, en *smakeloos* = niet net, (in figuurlijken zin).
32. *Zaam* is verwant met *te zamen* en beteekende oorspronkelijk: *verbonden met*. Achter werkwoordelijke stammen beteekent het van nature in staat of geneigd, de werking van 't grondwoord te verrichten. Men vergelijk *buigzaam* en *lerzaam* met *buigbaar* en *leerbaar*.
33. Van een *samengesteld* b.v.n. kan het eerste lid zijn:
 - a. een z.n.w.: *hemelsblauw*; b. een b.v.n.: *bruingeel*;
 - c. een werkw.: *vergevensgezind*; d. een voornaamwoord: *deskundig*; e. een bijwoord: *welzilig*.
34. *Samenstelling door afleiding* wordt bij de b.v.n. bewerkt door **ig** en **sch**: *gelijkbeenig*, *viervoetig*, *blondharig*, *colledig*; *alledaagsch*, *kleinsteedsch*, *onderaardsch*,

4. *Het Voornaamwoord.*

1. *Voornaamwoorden* zijn woorden, die zelfstandigheden *aanduiden* of *bepalen*.
2. Duiden ze zelfstandigheden aan, dan heeten ze *zelfstandige v.n.w.*; bepalen ze zelfstandigheden, dan noemt men ze *bijvoeglijke v.n.w.*
3. De zelfstandige naamwoorden *noemen* de zelfstandigheden; de zelfstandige voornaamwoorden *duiden* ze slechts aan, doch noemen ze niet. *De koe graast; zij graast.*
4. De bijvoeglijke naamwoorden noemen gewoonlijk *kenmerkende eigenschappen*; de bijvoeglijke voornaamwoorden *toevallige betrekkingen*: Een *dik* boek; *mijn* boek.
5. Naar de wijze, waarop de v.n.w. de zelfstandigheden aanduiden of bepalen, worden ze verdeeld in: *persoonlijke, bezittelijke, aanwijzende, bepaling aankondigende, vragende, betrekkelijke* en *onbepaalde v.n.w.*
6. De persoonlijke en de betrekkelijke voornaamwoorden worden alleen zelfstandig gebruikt; de andere deels zelfstandig, deels bijvoeglijk.

De *betrekkelijke* voornaamwoorden *welke* en *hoedanige* komen soms *schijnbaar zelfstandig* voor. In eenen zin als: *Mijn buurman verkoopt koffie, suiker en rijst, welke waren* tegenwoordig bijzonder goedkoop zijn, kan men *welke waren* beschouwen als eene omzetting van *waren, welke*.

A. *Persoonlijke voornaamwoorden.*

1. Een *persoonlijk voornaamwoord* duidt eene zelfstandigheid aan, door haar voor te stellen als *spreker*, als *toegesprokene* of als een *derden persoon*. Het kan ook *meer dan ééne* zelfstandigheid aanduiden.
2. De pers. v.n.w. zijn :

ENK.

1. *ik.*
2. *gij* (ge), *jij* (je), *u.*
3. *hij*, *zij* (ze), *het.*

MEERV.

1. *wij* (we).
2. *gij* (ge), *jullie*, *jelwi.*
3. *zij* (ze).

De 1ste pers. *meerv.* duidt den spreker met een of meer andere personen aan.

De 2de pers. *meerv.* duidt meer dan een toegesproken persoon aan.

De 3de pers. *meerv.* duidt eenige zelfstandigheden aan, die buiten 't gesprek staan.

3. Soms staat *wij* voor *ik*: *Wij*, Willem III, Koning der Nederlanden, enz.; *wij* zijn verder van meening, dat enz. (woorden van een' schrijver.) In het eerste geval wordt door *wij* aangeduid, dat de spreker een *vorst* is; in het tweede geval, dat de spreker zijne gedachte wil voorstellen als gedeeld wordende door anderen.

Het gebruik van het meervoud in plaats van het enkelvoud dagteekent van den Romeinschen keizertijd, toen de keizer eenen mederegent aannam en zijne edicten aanving met *wij*, d. w. z. *mijn mederegent en ik*. Dit gebruik van het meervoud bleef, ook toen er geen mederegents meer aangesteld werden. De Westersche volken namen dat gebruik over; vandaar dat men ook in den Nederlandschen kanselarijstijl gewoonlijk *wij* in plaats van *ik* gebruikt.

4. De vorm van den 2^{den} pers. *meerv.* *gij* heeft dien van den 2^{den} pers. enk. (*du*) geheel verdrongen. De vorm *jij* (je) wordt uitsluitend in het enkelvoud gebezigd; *gij* is beperkt tot de *schrijftaal* en tot den hoogerren stijl; *U* had oorspronkelijk de waarde van eenen titel- of verwantschapsnaam, maar heeft thans de beteekenis van het v.n.w. van den 2^{den} pers.; vandaar dat *u* 't werkw. zoowel in den 3^{den} als in den 2^{den} pers. bij zich kan krijgen: *u is* (overeenkomende met: *Oom is*, *dokter is* enz., als men, met *oom* of *dokter* sprekend, geen v.n.w. wil bezigen); *U zijt* (overeenkomende met: *gij zijt*.) De oorspronkelijke beteekenis is mede oorzaak, dat *U* in gemeenzamen stijl niet wordt gebruikt, uitgezonderd, wanneer een mindere tot een' meerdere spreekt, b.v. een *kind* tot zijn' vader.

Om het meervoud van den tweeden persoon duidelijk te doen uitkomen, gebruikt men wel de samenstellingen *gijlieden, ulieden*, ook wel *jelieden* of *jelie* en *jelui*.

Het voornaamwoord *U*, eene verkorting van *Uwe Edelheid*, krijgt het werkwoord zoowel in den derden als in den tweeden persoon bij zich. Daarin heerscht bij de Nederlandsche schrijvers weinig eenstemmigheid. We meenen echter, dat het gebruik van den *tweeden* persoon de voorkeur verdient: men kan dezen dan tevens in het meervoud bezigen.

5. De verbuiging van het pers. v.n.w. is als volgt:
1 ^{ste} p. enk.	2 ^{de} p. enk. en meerv.	3 ^{de} p. ml. enk.
1. <i>ik</i> .	<i>gij (ge)</i> .	<i>hij</i> .
2. <i>mijner, mijns, mijn</i> .	<i>uwer, uws, uw</i> .	<i>zijner, zijns, zijn</i> .
3. <i>mij (me)</i> .	<i>u</i> .	<i>hem</i> .
4. <i>mij (me)</i> .	<i>u</i> .	<i>hem</i> .
3 ^{de} p. vr. enk.	3 ^{de} p. onz. enk.	1 ^{ste} p. meerv.
1. <i>zij (ze)</i> .	<i>het</i> .	<i>wij</i> .
2. <i>harer, haars, haar</i> .	<i>zijner, zijns, zijn</i> .	<i>onzer, ons</i> .
3. <i>haar (ze)</i> .	<i>het</i> .	<i>ons</i> .
4. <i>haar (ze)</i> .	<i>het</i> .	<i>ons</i> .
3 ^{de} p. ml. meerv.	3 ^{de} p. vr. meerv.	3 ^{de} p. onz. meerv.
1. <i>zij (ze)</i> .	<i>zij (ze)</i> .	<i>zij (ze)</i> .
2. <i>hunner, huns, hun</i> .	<i>harer, haars, haar</i> .	<i>hunner, huns, hun</i> .
3. <i>hun (ze)</i> .	<i>haar (ze)</i> .	<i>hun (ze)</i> .
4. <i>hen (ze)</i> .	<i>haar (ze)</i> .	<i>hen (ze)</i> .
- Opm. Uit het bovenstaande blijkt, dat alleen de 3de pers. verschillende vormen heeft naar het geslacht. Van *zaken* sprekende, bezigt men in plaats van *hen* en *haar* (enk. en meerv.) meestal *ze*.
6. De vormen van den 2^{den} n.v. (*mijns, mijner*, enz.) komen weinig voor. Men treft ze aan in uitdrukkingen als: om *mijns* zelfs wil, gedenk *mijner*, *mijn* meerdere, *mijns* gelijke, een *onzer*, wie *uwer*.

In uitdrukkingen als *u beider vriend*, *u aller belang* is *u* eene verkorting van *uwer* en staat dus in den tweeden naamval. Evenzoo hebben we in uitdrukkingen als *ons aller belang*, *hun*

beider of *haar beider geluk* verkortingen van *onzer*, *hunner* en *harer*; het voornaamwoord staat hier dus in den tweeden naamval.

Het woordje **er** beteekent soms *van hen* en *van haar*; het is dan een persoonlijk voornaamwoord in den tweeden naamval meervoud van den derden persoon: Ik zag *er*, die buitengewoon ijverig waren. Daar liggen pennen; neem *er* een paar. Er zijn *er*, die nooit haast hebben. (In dezen zin is het eerste *er* eene verkorting van *daar* en dus *bijwoord*; het tweede *er* is weer persoonlijk voornaamwoord.)

7. Bij *wederkeerende w.w.* gebruikt men in den 3^{den} en 4^{den} n.v. van den 3^{den} pers. steeds *zich*: hij eigent *zich* (3de n.v.) alles toe; hij bedriegt *zich* (4de n.v.); zij bedriegen *zich* (4de n.v.)

8. Heeft eene werking *wederkeerig* plaats, dan gebruikt men in den 3^{den} en 4^{den} v.n. van *alle* personen *elkander* of *malkander*: ze reiken *elkander* (3de n.v.) de hand; ze helpen *elkander* (4de n.v.)

Deze woorden nemen in den 2^{den} n.v. eene *s* aan: zij beoogen *elkanders* heil.

9. Het woord *zelf* dient soms ter *versterking* van de beteekenis der *z.n.w.* en der *pers. v.n.w.*; het wordt verbogen als een zwak b.v.n. of het blijft onverbogen: mijn oom *zelf* (hij *zelf*) bracht dit bericht.

Het woord *alleen* doet bijna denzelfden dienst door *uitsluiting* van andere zelfstandigheden dan de genoemde of aangeduide: deze jongen *alleen* mag uitgaan; hij *alleen* mag uitgaan.

Zelf wordt tot de aanwijzende voornaamwoorden gerekend. De oude sterke tweede naamval *zels* komt nog voor in uitdrukkingen als *om mijns*, *uws*, *haars*, *zels wil*.

B. Bezittelijke voornaamwoorden.

1. De *bezittelijke voornaamwoorden* geven te kennen, of de bezittende zelfstandigheid de 1ste, 2de of 3de persoon is; ze worden *zelfstandig* en *bijvoeglijk* gebruikt: ik zorg voor *de mijnen*; *mijn* boek.

2. De bezitt. v.n.w. zijn : *mijn* , *je* , *zijn* , *haar* , *ons* , *uw* en *hun*.
3. De verbuiging van het *bijvoeglijk* bez. v.n.w. komt geheel overeen met die van 't lidw. *een*.

Merk echter op, dat de 1ste n.v. mannel. enk. niet *ons*, maar *onze* is. (*Onze* is nl. eene verkorting van den oorspronkelijken vorm *onzer*.)

4. De verbuiging van het bezittelijk voornaamwoord, voorafgegaan van het bepalend lidwoord, komt geheel overeen met de zwakke verbuiging van een *b.n.w.* (Deze bez. v.n.w. komen dan ook het meest overeen met b.v.n., waarachter een vroeger genoemd z.n.w. kan gedacht worden.)
5. Een bez. v.n.w., *zuiver* zelfstandig gebruikt, staat steeds in het *meervoud*, beteekent *personen* (huis-, land-, lotgenooten) en krijgt dus in alle naamvallen eene *n*: de heer *N.* en de *zijnen*.

6. Bij de bez. v.n.w. onderscheidt men zoowel het *geslacht* en het *getal* van den *bezitter* als van de *bezitting*:

zijne zusters	}	geslacht en getal van den bezitter :
		<i>mannel. enk.</i>
		geslacht en getal van de bezitting :
		<i>vrouwel. meerv.</i>

Bij den *derden* persoon bepaalt het eerste de *keuze* van het woord, het tweede de *buiging*.

Alzoo wijzen ze door hunnen stam den *persoon*, het *getal* en voor den *derden* perseon ook het *geslacht* aan van den bezitter. Men spreekt daarom van *subjectief* getal en geslacht. Door hunne buigingsuitgangen wijzen zij het getal en geslacht der bezitting aan; vandaar de benaming *objectief* getal en geslacht.

7. De verbuiging van het *bijvoeglijk* gebruikte bezittelijk voornaamwoord is als volgt:

	m. enk.	v. enk.	o. enk.	meerv.
1.	<i>mijn</i>	<i>mijne</i>	<i>mijn</i>	<i>mijne</i>
2.	<i>mijns</i>	<i>mijner</i>	<i>mijns</i>	<i>mijner</i>

3. *mijnen mijne(r) mijnen mijnen*
 4. *mijnen. mijne. mijn. mijne.*
 8. De verbuiging van het bijvoeglijk gebruikte bezittelijk voornaamwoord, voorafgegaan van het bepalend lidw., is als volgt:

	M. E.	V. E.	O. E.	Meerv.
1.	<i>de mijne</i>	<i>de mijne</i>	<i>het mijne</i>	<i>de mijne</i>
2.	<i>des mijnen</i>	<i>der mijne</i>	—	<i>der mijne</i>
3.	<i>den mijnen</i>	<i>de(r) mijne</i>	<i>het mijne</i>	<i>den mijnen</i>
4.	<i>den mijnen.</i>	<i>de mijne.</i>	<i>het mijne.</i>	<i>de mijne.</i>

Uw broeder of *de mijne* heeft het gedaan.

Het werk uws broeders en dat *des mijnen*.

Vertel het uwen broeder en *den mijnen*.

Ik vertrouw uwen broeder en *den mijnen*.

En in het meervoud:

Uwe broeders en *de mijne* leeren.

De boeken uwer broeders en *der mijne*.

Vertel het uwen broeders en *den mijnen*.

Ik zie uwe broeders en *de mijne*.

Telkens kan bij het bezittelijk voornaamwoord een voorafgaand zelfstandig naamwoord gedacht worden. Is zulks niet het geval, dan noemen ze personen en worden als mannelijke persoonsnamen op *e* verbogen, bv.: Ik blijf *de uwe*; ik noem mij *den uwe*; geef *den uwen* een goed voorbeeld; zorg voor *de uwen*, enz.

C. Aanwijzende voornaamwoorden.

1. De *aanwijzende voornaamwoorden* geven te kennen, of eene zelfstandigheid meer of minder ver van den spreker verwijderd is. Ze worden *bijvoeglijk* en zelfstandig gebruikt: *deze brief*; *brenger dezes*.
2. In eenen zin kunnen *deze* en *gene* terug wijzen op twee genoemde zelfstandigheden; *deze* wijst dan terug op de laatstgenoemde, *gene* op de eerstgenoemde:
 „Karel V en Frans I waren beroemde tijdgenooten; *deze* onderscheidde zich door ridderlijke hoedanigheden, terwijl *gene* een bekwaam staatsman was”.
3. De *aanwijzende voornaamwoorden* zijn: *deze*, *dit*, *die*

dat, *gene* en *gindsche*. Het laatste komt altijd, *gene* meestal bijvoeglijk voor.

4. *Bijvoeglijk* gebruikt, worden de aanwijzende voornaamwoorden verbogen als het lidwoord van bepaaldheid.

Hier volgt de verbuiging van *deze* (*dit*) en *die* (*dat*):

	M. E.	V. E.	O. E.	Meerv.
1.	<i>deze</i>	<i>deze</i>	<i>dit</i>	<i>deze</i>
2.	<i>dezes</i>	<i>dezer</i>	(<i>dezes</i>)	<i>dezer</i>
3.	<i>dezen</i>	<i>deze(r)</i>	(<i>dezen</i>)	<i>dezen</i>
4.	<i>dezen.</i>	<i>deze.</i>	<i>dit.</i>	<i>deze.</i>
	M. E.	V. E.	O. E.	Meerv.
1.	<i>die</i>	<i>die</i>	<i>dat</i>	<i>die</i>
2.	<i>diens</i>	<i>dier</i>	(<i>diens</i>)	<i>dier</i>
3.	<i>dien</i>	<i>die(r)</i>	(<i>dien</i>)	<i>dien</i>
4.	<i>dien.</i>	<i>die.</i>	<i>dat.</i>	<i>die.</i>

5. *Gene* wordt verbogen als *deze*; de tweede naamval echter ontbreekt. Ook heeft het geen onzijdig enkelvoud; daarvoor gebruikt men *gindsch*.

De tweede naamval van *die* was vroeger *des*, later *dies* en eindelijk *diens*. De oude vorm *des* komt nog in tal van vormen voor, als *deswege*, *deskundig*, *desniettemin*, *desnietteenstaande*, *desgelijks*, enz. *Dies* komt voor als bijwoord met de beteekenis van *daarom*.

De tweede naamval van 't vrouwelijk enkelvoud was vroeger *der* (later *dier*) en komt nog bijvoeglijk voor in *derhalve*, *dermate*, *derwijze*, terwijl de tweede naamval meervoud *der* nog voorkomt in *dergelijk*.

De onzijdige derde naamval *dien* hebben we nog in: *uit dien hoofde*, *met dien verstande*, enz.; alsmede in: *indien*, *doordien*, *dienvolgens*, *dienovereenkomstig*, enz.

6. Soms gebruikt men het *aanw. v.n.w.* in plaats van het *bezitt. v.n.w.*, om *dubbelzinnigheid* te voorkomen. Onderscheid: *hij ontmoette zijnen oom en ZIJNEN vriend*, *hij ontmoette zijnen oom* en *DIENS vriend* en *hij ontmoette zijnen oom en vriend*.

D. Bepaling aankondigende voornaamwoorden

1. De *bepaling aankondigende voornaamwoorden* geven te kennen, dat een bepalende zin volgt of ingevuld kan

- worden: Hij woont in *hetzelfde* huis, waarin wij vroeger woonden. *Zulke* zaken (als gij daar noemt) komen zelden voor.
2. De *bep. aank. v.n.w.* zijn: *degene, diegene, datgene; dezelfde, hetzelfde, diezelfde, datzelfde; dergelijke, diergelijke, zulk, zoodanig* en *dusdanig*. Alleen de eerste drie worden uitsluitend *zelfstandig* gebezigd, benevens *dezulke(n)* en *de zoodanige(n)*.
Dezelfde, hetzelfde, diezelfde en *datzelfde* komen zoowel *zelfstandig* als *bijvoeglijk* voor; de overige uitsluitend *bijvoeglijk*.
3. Het *pers. v.n.w.* van den 3^{den} persoon doet soms den dienst van *bep. aank. v.n.w.*: *Hij*, die zijn best doet, komt vooruit.
4. De verbuiging van *degene, diegene* en *datgene* komt geheel overeen met die van een *zwak z.n.w.*, voorafgegaan door het lidw. van bepaaldheid. Evenzoo de verbuiging van de woorden op *zelfde, zelfstandig* gebruikt. *Bijvoeglijk* gebruikt, worden laatstgenoemde verbogen als een *zwak verbogen b.v.n.*, voorafgegaan door het lidw. van bepaaldheid.

De verbuiging van *dezelfde*, zelfstandig gebruikt, is als volgt:

	M. E.	V. E.	O. E.	MEERV.
1.	<i>dezelfde</i>	<i>dezelfde</i>	<i>hetzelfde</i>	<i>dezelfden</i>
2.	<i>deszelfden</i>	<i>derzelfde</i>	—	<i>derzelfden</i>
3.	<i>denzelfde</i>	<i>dezelfde</i>	<i>hetzelfde</i>	<i>denzelfden</i>
4.	<i>denzelfde.</i>	<i>dezelfde.</i>	<i>hetzelfde.</i>	<i>dezelfden.</i>

Bijvoeglijk gebruikt wordt *dezelfde* verbogen als volgt:

	M. E.	V. E.	O. E.	MEERV.
1.	<i>dezelfde</i>	<i>dezelfde</i>	<i>hetzelfde</i>	<i>dezelfde</i>
2.	<i>deszelfden</i>	<i>derzelfde</i>	<i>deszelfden</i>	<i>derzelfde</i>
3.	<i>denzelfden</i>	<i>dezelfde</i>	<i>hetzelfde</i>	<i>denzelfden</i>
4.	<i>denzelfden.</i>	<i>dezelfde.</i>	<i>hetzelfde.</i>	<i>dezelfde.</i>

E. Vragende voornaamwoorden.

1. De *vragende voornaamwoorden* dienen, om naar den *naam* of naar eenig *kenmerk* van eene zelfstandigheid te vragen;

in het eerste geval zijn ze *zelfstandig*, in het tweede *bijvoeglijk*: *Wie* loopt daar? *Wat* zegt hij? *Welke* man is dat?

2. Ze zijn: *wie*, *wat*, *welk*, *hoedanig*, *wat voor*; de eerste twee zijn *zelfstandig*, de overige *bijvoeglijk*. Merk echter op, dat men soms *wat* gebruikt met de beteekenis van *wat voor*; dan is *wat* natuurlijk *bijvoeglijk*.
3. *Wie* vraagt naar *personen*, *wat* naar *zaken*.
4. *Welk* en *wat* leiden soms eenen *uitroepingszin* in: *Well!* een man! *Wat* eene drukte!
5. De *vrag. v.n.w.* worden verbogen als het lidw. van bepaaldheid. Merk echter op, dat de 2de n.v. manl. enk. van *wie* niet *wies*, maar *wiens* is, terwijl de 2de n.v. van de overige *vrag. v.n.w.* omschreven wordt.

De verbuiging van het vragend voornaamwoord *wie* is als volgt:

	M. E.	V. E.	O. E.	MEERV.
1.	<i>wie</i>	<i>wie</i>	<i>wat</i>	<i>wie</i>
2.	<i>wiens</i>	<i>wier</i>	—	<i>wier</i>
3.	<i>wien</i>	<i>wie</i>	<i>wat</i>	<i>wien</i>
4.	<i>wien.</i>	<i>wie.</i>	<i>wat.</i>	<i>wie.</i>

De verbuiging van *welke* is als volgt:

	M. E.	V. E.	O. E.	MEERV.
1.	<i>welke</i>	<i>welke</i>	<i>welk</i>	<i>welke</i>
2.	—	—	—	—
3.	<i>welken</i>	<i>welke</i>	<i>welk</i>	<i>welken</i>
4.	<i>welken.</i>	<i>welke.</i>	<i>welk.</i>	<i>welke.</i>

6. Wanneer men *welk* gebruikt, om niet naar den naam, maar naar de soort of de hoedanigheid te vragen, wordt het *sterk* verbogen; dan gebruikt men nl. in den eersten en den vierden naamval van het mannelijk geslacht *welk*: *Welk* man zou zulk eene snoode daad durven volvoeren! Daarentegen: *welke* man heeft u den weg gewezen.

F. *Betrekkelijke voornaamwoorden.*

1. De *betrekkelijke voornaamwoorden* verbinden een bijvoeg-

lijken zin met een *naamwoord*. Dat naamwoord heet het *antecedent*.

2. Ze zijn steeds *zelfstandig*, duiden hetzelfde aan als het antecedent en komen daarmee dus overeen in *persoon*, *geslacht* en *getal*. Van overeenstemming in *naamval* is geen sprake.
3. Als *betrekk. v.n.w.* komen voor: *die*, *dat*, *wie*, *wat*, *welk*, *hetgeen* en *hoedanig*.
Welk en *hoedanig* worden soms *schijnbaar* bijvoeglijk gebruikt: mijn buurman verkoopt koffie, suiker en rijst, *welke* waren (= *waren*, *welke*) tegenwoordig goedkoop zijn.
4. Bij *wie*, *wat* en *hetgeen* wordt het *antecedent* gewoonlijk verzwegen: *Wien* de schoen past, *trekke* hem aan; *wat* (*hetgeen*) *gij* zegt, is waar.
5. De verbuiging is als volgt:

	ENKELVOUD.			MEERVOUD.
	<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>	<i>M. V. en O.</i>
1. <i>die, wie</i>	<i>die, wie</i>	<i>die, wie</i>	<i>dat, wat</i>	<i>die, wie</i>
2. <i>wiens, van wien</i>	<i>wier, van wie</i>	<i>welks, waarvan</i>	<i>wier, van wie</i>	<i>wier, van wie</i>
3. <i>wien</i>	<i>wie</i>	<i>dat, wat</i>	<i>wien</i>	<i>wien</i>
4. <i>dien, wien.</i>	<i>die, wie.</i>	<i>dat, wat.</i>	<i>die, wie.</i>	<i>die, wie.</i>
1. <i>welke</i>	<i>welke</i>	<i>hetwelk</i>	<i>welke</i>	<i>welke</i>
2. <i>welks</i>	<i>welker</i>	<i>welks</i>	<i>welker</i>	<i>welker</i>
3. <i>welken</i>	<i>welke</i>	<i>hetwelk</i>	<i>welken</i>	<i>welken</i>
4. <i>welken.</i>	<i>welk.e</i>	<i>hetwelk.</i>	<i>welke.</i>	<i>welke.</i>

De vierde naamval *wien*, *wie* (enkel- en meervoud) wordt alleen na voorzetsels gebruikt. De tweede naamval *wiens*, *wier* (enkel- en meervoud) wordt bijna alleen van personen gebruikt. Voor zaken gebruikt men 't voornaamwoordelijk bijwoord *waarvan*; evenzoo doet in den derden naamval het voornaamwoordelijk bijwoord *waaraan* dienst.

G. Onbepaalde voornaamwoorden.

1. De *onbepaalde voornaamwoorden* geven te kennen, dat eene zelfstandigheid onbepaald wordt aangeduid of bepaald; zij drukken *afwezigheid* van kenmerken uit.

2. Ze zijn: *men*, *iemand*, *niemand*, *iets*, *niets*, *alles*, *wat*, *een* en *het*, die *zelfstandig*, en *zeker* en *eenig*, die *bijvoeglijk* gebruikt worden: *alles* slaapt nog; geef hem *wat*; hoor, er klopt *een* aan de deur; *het* regent; op *zekeren* dag; te *eeniger* tijd.
3. Gewoonlijk neemt men aan, dat *men* alleen voorkomt in den 1sten n.v.; *iemand* en *niemand* krijgen in den 2^{den} n.v. eene *s*; de buiging van *zeker* en *eenig* komt overeen met die van het b.v.n.; overigens vertoonen de onbep. v.n.w. geen buigingsvormen.

Men heeft soms de beteekenis van een persoonlijke voornaamwoord:

„Nauwelijks was men buiten de vesting gekomen, of men stiet op den vijand”. Het is de toonlooze vorm van 't zelfstandig naamwoord *man*. *Iemand* en *niemand* zijn samenstellingen; de *d* is paragogisch. *Iets* en *niets* luiden vroeger *iet* en *niet*; deze vormen komen nog voor in: „als *niet* komt tot *iet*, dan kent *iet* zich *zelven niet*”; *te niet gaan*; *is 't anders niet* (= is 't *niets* anders) en in *weetniet*, *durfniet*. De *s* is de 2de n.v. van 't, dus *iets* = *iet er van*, terwijl *iet* zelf samengetrokken is uit *iewicht* = eenig ding, eenige zaak.

4. De vragende voornaamwoorden zijn als onbepaalde te beschouwen, wanneer zij *toegevende* bijzinnen inleiden: *Wat* hij ook zegge, ik geloof hem toch niet. *Wie* er kome, laat niemand binnen. *Welke* pogingen hij ook aanwendde, hij slaagde toch niet.

5. Het Telwoord.

1. *Telwoorden* noemen de *hoeveelheid* der zelfstandigheden of wijzen door een *getalbegrip* de *plaats* aan, welke eene zelfstandigheid onder andere van dezelfde soort inneemt. In het eerste geval heeten zij *hoofdtelwoorden*, in het tweede *rangtelwoorden*.
2. Een telwoord heeft eene *bepaalde* of eene *van de omstandigheden afhankelijke* beteekenis. Men heeft dus:

bepaalde hoofdtelwoorden: één, tien, honderd, duizend;
onbepaalde hoofdtelwoorden: weinig, veel, menig, al;
bepaalde rangtelwoorden: eerste, tiende, honderdste;
onbepaalde rangtelwoorden: middelste, laatste, zooveelste.
 Merk op, dat *beide*, *half* en *geen* bepaalde hoofdtelwoorden zijn. *Millioen* is een zelfstandig naamwoord.

3. De samenstellingen met *honderd* worden aaneengeschreven: *driehonderd*, *twaalfhonderd*, tegenover *drie duizend*, *twaalf duizend*. *Honderd en duizend*, niet voorafgegaan door een bepaald telwoord, nemen in het meervoud en aan: *honderden menschen*; *eenige duizenden soldaten*.

De hoofdgetallen van *één* tot en met *tien* zijn stamwoorden. *Elf* en *twaalf* zijn verholten samenstellingen met *een* en *twee*. *Dertien* staat voor *dritien* en *veertien* voor *viertien*. *Tig* beteekent tiental in *twintig* (voor *tweetig*), *dertig* (voor *dritig*), enz. *Tachtig* staat voor *achtig*; de *t* vóór *tig* is uitgeworpen.

4. Soms heeft het *rangtelw.* den vorm van het *hoofdtelw.*: hoofdstuk *tien*: vers *vijf*; in 't jaar 1889.
 5. De *rangtelw.* vormt men van de *hoofdtelw.* door achtervoeging van *de* of *ste*; *vierde*, *achtste*. Ook *ander* is een bepaald *rangtelw.* en beteekent *tweede*: *anderhalf*, *andermaal*, *ten andere*. *Eerste* is gevormd van *eer*, in de beteekenis van *vroeg*.
 6. Gewoonlijk worden bij het telwoord behandeld de *herhalingsgetallen*, de *verdubbelgetallen* en de *soortgetallen*.

a. **Herhalingsgetallen** zijn bijwoorden, samengesteld uit een telwoord en *maal*, *keer*, *werf* of *reis*: *eenmaal*, *een reis*, (*ereis*), *tweekeer*, *driewerf*, *menigwerf*. Ook *eens* (2^e v.n. van *een*) behoort tot de herhalingsgetallen.

b. De **verdubbelgetallen** zijn onzijdige zelfstandige naamwoorden, gevormd van hoofdgetallen door achtervoeging van *voud*: *tweevoud*, *veelvoud*, enz. Van deze z.n.w. vormt men bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden door achtervoeging van *ig*: *tweevoudig*, (waarnaast *dubbel*), *veelvoudig*, en met overgang van *ol* tot *ul*: *veelvuldig*, *menigvuldig*. In plaats van *eenvoud* gebruikt men gewoonlijk *enkelvoud*; zoo staat naast *eenvoudig*: *enkelvoudig*.

- c. De **soortgetallen** zijn samenstellingen met *hande* en *lei*, welke beide *soort* beteekenden: *tweeërhande*, *tweeërlei*, *velerhande*, *menigerlei*. *Hande* staat in den ouden tweeden naamval meervoud en wordt verbonden met de hoofdgetallen in den tweeden naamval op *er*.
7. Van de *bepaalde hoofdtelw.* worden alleen *een*, *geen*, *beide* en *half* verbogen; *een* en *geen* (enk.) als het *lidw.* *een*; *geen* (meerv.), *beide* en *half* als een *bijvoeglijk naamwoord*.

Vroeger werden *twee* en *drie* ook volledig verbogen: de tweede naamval was *tweeër*, *drieër* en de derde naamval luidde *tweeën*, *drieën*. Overblijfselen dier naamvalsvormen hebben we nog in bovengenoemde samenstellingen met *lei* en *hande*, alsmede in uitdrukkingen als *in tweeën*, *vóór drieën*, *met ons tweeën*, enz.

Een zin als: *gij hebt dat met u drieën gedaan*, moest eigenlijk luiden: *gij drie met u hebt dat gedaan*, want *drie* behoort bij *gij* en moest dus niet in den derden naamval voorkomen. Ook de andere hoofdgetallen namen wel den uitgang *er* van den tweeden en *en* van den derden naamval aan: *achterlei*, *vierderhande*, *bij achten*, *na tien*, *met ons vieren*.

Staat *beide* zelfstandig, dan bezigt men in den eersten en vierden naamval *beiden*.

8. Van de *onbepaalde hoofdtelw.* komt de verbuiging eveneens overeen met die van het *bijv. naamw.* Merk echter op, dat deze telw., *zelfstandig* gebezigd, (ze beteekenen dan *personen*) in alle naamvallen eene *n* krijgen, behalve in den tweeden: *allen*, *aller*, *allen*, *allen*.

De tweede naamval van *weinige* en *ettelijke* komt niet voor. Voorbeelden van het zelfstandig gebruik van het onbepaald telwoord hebben we in: *het allen naar den zin te maken*, *is onmogelijk*. *Velen zijn geroepen*, *weinigen uitverkoren*. Gevolgd door een zelfstandig naamwoord in den partitieven genitief, hebben *veel* en *weinig* zelf ook het karakter van zelfstandige naamwoorden, en wel van onzijdige: *veel waars*, *weinig goeds*. Dit is steeds het geval met *meer* en *minder*.

Menig komt alleen in het enkelvoud voor; voor mannelijke persoonsnamen heeft het in den eersten naamval *menig*, voor

zaaknamen *menige*: *menig held* sneuvelde in den slag; *menige boom* was door den storm geveld.

Den ouden tweeden naamval meervoud *meniger* hebben we nog over in de samenstellingen *menigerlei* en *menigerhande*.

6. *Het Bijwoord.*

1. Het *bijwoord* bepaalt eene *niet-zelfstandigheid*: hij studeert *hard*; hij is *heel* vlijtig; hij werkt *zeer* netjes; die man bezit *zeer* veel geld.

Eene bijwoordelijke bepaling, uitgedrukt door één woord, is een bijwoord. De vier onveranderlijke rededeelen (het bijwoord, het voorzetsel, het voegwoord en het tusschenwerpsel) worden ook wel *partikels* genoemd.

Tot de bijwoorden behooren ook de zoogenaamde *bijwoordelijke uitdrukkingen*, als *gewapenderhand*, *onverrichter zake*, *ouder gewoonte*, *achterwege*, *uitermate*.

2. Naar hun bijzonderen dienst onderscheidt men bijw. van *plaats*, van *tijd*, van *hoedanigheid*, van *graad* enz.: *hier*, *ergens*, *overal*; *ooit*, *nimmer*, *zelden*; dat paard loopt *snel*; het is *erg* koud.

De bijwoorden van **plaats** geven het *waar*, het *waarheen* en het *vanwaar* te kennen: *daar*, *ginds*, *elders*, *overal*, *ergens*, *waar*, *alom*, *rechts*, *thuis*, *boven*; *hierheen*, *heen*, *weg*, *bergop*, *voorwaarts*, *terug*; *van waar*, *hiervandaan*, *zijntwege*, *ruggelings*, enz.

Tot de bijwoorden van **tijd** behooren ook de herhalingsgetallen, wanneer ze nl. dienst doen als tijdsbepalingen: ik ben er *tweemaal*, *menigmaal* geweest.

De bijwoorden van **hoedanigheid** zijn meest b.v.n., als bijw. gebruikt. Sommige zijn gevormd door het achtervoegsel *lijk*, andere door eenen verkleiningsuitgang + *s*: *behendiglijk*, *waarlijk*, *zachtjes*, *zachtkens*, *netjes*, enz.

Tot de bijwoorden van **graad** behooren de herhalingsgetallen, bij eene vermenigvuldiging of bij eene vergelijking gebruikt: *driemaal vier* is twaalf; *driemaal* grooter.

3. Woorden, die het *verband* tusschen onderwerp en gezegde *versterken*, *verzwakken* of *opheffen*, heeten ook

bijwoorden en wel *modale bijw.* of *bijw. van voorstelingswijze*: zeker, ongetwijfeld; misschien, vermoedelijk; niet, geenszins.

De **modale** bijwoorden kunnen zijn:

a. bevestigend: ja, wel, zeker, gewis, bepaald, inderdaad, stellig, enz. b. ontkennend: neen, niet, geenszins, enz. c. twijfelend: misschien, wellicht, vermoedelijk, soms, enz. d. gebiedend: volstrekt, noodwendig, enz. e. wenschend: dan toch. f. vragend: immers? niet waar? zoo? toch?

4. De *bijw. van hoedanigheid*, die grootendeels in vorm met *bijvoeglijke naamwoorden* overeenkomen, hebben evenals de b.v.n. *trappen van hoedanigheid*: A werkt net, B even net, C niet zoo net, D netter, E het netst. Merk op: gaarne — liever, het liefst; dikwijls — vaker, het vaakst. Verder, dat in den *overtreffenden trap* steeds het voorkomt, behalve in samenstellingen met *aller*: *allerliefst*.
5. Bijwoorden, die de waarde hebben van een *voornaamwoord met een voorzetsel* heeten *voornaamwoordelijke bijwoorden*: waarin, daarmee, waarom, ervan.

Voornaamwoordelijke bijwoorden komen voor in de volgende zinnen: Hier zijn pennen; twee ervan (persoonlijk voorn. bijw.) kunt ge nemen. Hij nam eenen steen en wierp daarmee (aanwijzend voorn. bijw.) naar het nest. Het dorp, waarin (betrekkelijk voorn. bijw.) ik woon, gaat achteruit. Waarheen (vragend voorn. bijw.) gaat gij? Die jongen geeft nergens om. (onbepaald voorn. bijw.).

6. Ook zijn er bijwoorden, die tevens den dienst doen van *voegwoorden*. Daarom worden ze *voegwoordelijke bijwoorden* of *bijwoorden van zinsverband* genoemd.

Bij de nevenschikkende zinsverbinding zijn verreweg de meeste verbindingswoorden *bijwoorden* (zie bladz. 33 en 34). Ten einde deze bijwoorden van de voegwoorden te onderscheiden, lette men op het volgende. Het voegwoord is enkel verbindingsmiddel, *nooit* zinsdeel. Het voegwoordelijk bijwoord is steeds een zinsdeel (*bijwoordelijke bepaling*) van den tweeden of volgenden zin; in dien zin behoeft het niet steeds vooraan te staan. En staat

het vooraan, dan bewerkt het eene andere woordschikking (hier *inversie* of omkeering): Het was mistig weer; de boot zeilde *toch* uit. Het was mistig weer; *toch* zeilde de boot uit.

7. De meeste eenlettergrepige bijwoorden zijn stamwoorden: *nu, nog, neen, zoo, ja, voor, in, uit, op*, enz. Met voornaamwoorden zijn verwant: *hier, her, heen, henen, daar, der, er, (van)daan, dies, des, dus*.
8. De achtervoegsels ter vorming van bijwoorden zijn:
- e**, oorspronkelijk een buigingsuitgang, dat bijwoorden van b. v. n. vormde: *verre, lange, dichte, alreede, luide*. **lijk**, dat eveneens diende, om bijwoorden van b. v. n. te vormen: *gewoonlijk, herhaaldelijk, gemeenlijk, waarlijk*, enz.
- en** = *komende van* in: *Noorden(wind)*. In *beneden, boven, binnen*, enz. geeft het eene rust te kennen.
- er** = *gericht naar* in: *Zuider(zee)*, enz. Ook komt het voor in *onder, over, ginder, neder, opper*.
- lijks** = *lijk* (ieder) + de *s* van den 2^{den} n. v.: *jaarlijks, wekelijks*.
- lings** = bestaande uit *ling* + *s*: *zijdelings, ijlings, ruggelings*.
- waarts** = *waart* (gekeerd naar) + *s*: *zeewaarts, oostwaarts*.
- ter** komt voor in *achter* en *echter*, beide afgeleid van *af*.
9. Tal van z. n. w. in den tweeden naamval op *s*, doen dienst als bijwoorden: *daags, des daags, des zomers, deels, eensklaps, steeds*; tal van b. v. n. in dien naamval eveneens: *straks, rechts, links, onlangs, zoetjes, zachtjes*; ook genitieven van deelwoorden: *willens, wetens, doorgaans, onverwachts*, enz.

Tengevolge daarvan is men de **s** gaan beschouwen als een achtervoegsel: men voegde ze nl. ook achter woorden, waar ze in 't geheel niet behoorde. Die **s**, **bijwoordelijke s** genoemd, komt voor in alle bijwoorden op *s*, waarvan het eerste deel een voorzetsel is: *voorshands, terloops, binnenslands, insgelijks, bijkans, omstreeks, thans* (te hande), *vanzins, tevens, nevens*,

aanstonds, van ouds, opeens, tusschendeks, achterbaks, intijds, enz. Verder komt die *s* voor in woorden als: *trouwens, overigens, somtijds, altoos* (voor *altoges*), *dikwijls, enz*

10. Samengestelde bijwoorden kunnen bestaan uit:

- a. een *voorzetsel* en een *naamwoord*: *onderweg, achterwege, overeind, voorhanden, bijgeval, integendeel, terug, terstond, voorwaar, voorgoed, voorzeker, overluid, overwaar, omhoog, omver, opnieuw, enz.*
- b. *twee bijwoorden*, waarvan dan een zijne beteekenis gewijzigd heeft: *hoeverre, weleer, ronduit, bijna, voorin, kortom, voorop, rechtsaf, enz.*
- c. een *voorzetsel* en een *telwoord*: *overal, vooral, dooreen, aaneen, achtereen, alleen (al + een), enz.*
- d. een *voornaamwoord* en een *zelfstandig naamwoord*: *dermate, destijds, enz.*

Nog zijn samenstellingen: *misschien* (voor *het*) *mag (ge)schien* = het kan geschieden); *nochtans* (uit *nog + dan + s*); *tegen* (uit *te + jegen*); *immer* (uit *ie + meer* = op eenigen tijd); *niettemin* (uit *niet + de + min* = niet daardoor minder); *heden* (met achtergevoegde *n* uit *hie + dage* = op dezen dag); *achterbaks* (uit *achter + bak + s* = achter den rug).

7. *Het Voorzetsel.*

1. Een *voorzetsel* wijst de betrekking aan, welke er tusschen twee zelfstandigheden *bestaat* of *ontstaat*: de appel zit *aan* den boom, de appel valt *op* den grond; de hond ligt *in* het hok, de hond loopt *uit* het hok.

In eenen zin als: *Ik ga in de vacantie op reis* wijst *in* de betrekking aan tusschen *mijn op reis gaan* en *de vacantie*. In eenen zin als: *Na eene poos omgewoeld te hebben, sluimerde de zieke in* drukt *na* de betrekking uit tusschen *het omwoelen* en *het insluimeren*. Hieruit blijkt, dat een *voorzetsel* niet alleen eene betrekking uitdrukt tusschen twee zelfstandigheden, maar ook wel *en* tusschen eene zelfstandigheid en eene werking, *en* tusschen twee werkingen. Zoo drukt in eenen zin als: *Ik ben benieuwd*

naar den *afloop* het voorzetsel *naar* de betrekking uit tusschen *mijn benieuwd zijn* en *den afloop*. Evenzoo wijst in eenen zin als: *Wij eten om te leven* het voorzetsel *om* de betrekking aan tusschen *ons eten* en *ons leven*.

2. Bijvoeglijke bepalingen, voorwerpen en vooral bijwoordelijke bepalingen beginnen vaak met een voorzetsel: de hoed *van* den man, de boomen *langs* den weg; hij geeft eenen gulden *aan* den armen man, ontferm u *over* mij, wij gelooven *aan* God, ik reken *op* uw stilzwijgen; de kaart hangt *aan* den muur (betrekking van *plaats*), wij komen *na* drie uur (*tijd*), zij volgden ons te voet (*hoedanigheid*), zij sneuvelden *bij* duizenden (*graad*), de sneeuw smelt *door* de warmte (*oorzaak*), zij werken *voor* hun brood (*doel*), ik schrijf *met* de pen (*middel*), *bij* vriezend weer gaat de hardrijderij door (*voorwaarde*), *trots* het gure weder gingen we op reis (*toegeving*), *tot* mijne verwondering bleef hij weg (*gevolg*), hij is lief *jegens* zijne meerderen (*bepierking*), *volgens* de couranten is de moordenaar gevat (*modaliteit*).
3. Veel bijwoorden doen ook dienst als voorzetsels: *aan, in, na, door, om, uit, op, onder, over, sedert*, enz. Naast de bijwoorden *mede, toe* en *af* staan de voorzetsels *met, tot* en *van*.
4. Ook geheele *uitdrukkingen* doen den dienst van een voorzetsel; *in weerwil van, ten gevolge van, uit hoofde van, ten aanzien van, ter oorzaak van*.
5. De meeste eenlettergrepige voorzetsels zijn stamwoorden. (Samengesteld zijn echter *tot* (uit *to* + *te*) en *van* (uit *af* + *aan*).
6. De voorzetsels *tijdens, krachtens* en *wegens* zijn eigenlijk z.n.w., in den 3^{den} n.v. meervoud en van de bijwoordelijke *s* voorzien. Het v.z.s. *ondanks* is de 2de n.v. van het z.n.w. *ondank*.
7. Ook eenige deelwoorden zijn tot voorzetsels geworden: *volgens* (voor *volgend*), *nopens* (voor *nopend* = *rakend*),

aangaande, gedurende, hangende, staande, niettegenstaande; behoudens.

8. *Het Voegwoord.*

1. Een *voegwoord* dient, om de betrekking tusschen twee gedachten uit te drukken; het verbindt *zinnen* of *gelijksoortige zinsdeelen*.
2. Er zijn *nevenschikkende* en *onderschikkende* voegwoorden; de eerste worden gebruikt bij het *nevenschikkend*, de andere bij het *onderschikkend* zinsverband.
3. Nevenschikkende voegwoorden zijn: *en, noch; alsmede maar, doch, of, hetzij; want*. (Zie voor de onderschikkende bladz. 34 en vervolgens). Ook andere rededeelen kunnen als verbindingsmiddelen dienst doen, nl. *betrekkelijke voornaamwoorden, voornaamwoordelijke en voegwoordelijke bijwoorden*.

Bij het nevenschikkend zinsverband komen *weinig* voegwoorden voor; bij het onderschikkend zinsverband, met name bij de bijwoordelijke zinnen, *vele*. De gevallen, waarin deze *niet* door een voegwoord, maar door een ander rededeel, worden ingeleid, zijn de volgende:

- a. Toegevende bijzinnen kunnen aanvangen met *vragende* voornaamwoorden en bijwoorden, als *onbepaalde* gebruikt: *Wie er ook kome, ik ben voor niemand te spreken. Hoe hij zich ook inspande, hij vorderde toch weinig*.
 - b. Ook kunnen ze beginnen met het bijwoord **al**: *Al is de leugen nog zoo snel, de waarheid achterhaalt ze wel*.
 - c. In *beperkende* zinnen als: *wat mij betreft*, enz. is *wat* een voornaamwoord.
 - d. In *verhoudingszinnen* als: *hoe eerder, des te beter*, is *hoe* als bijwoord te beschouwen.
4. De meeste voegwoorden behoorden oorspronkelijk tot andere rededeelen. Vooral door verbinding met *dat* en *als* zijn veel woorden tot voegwoorden geworden: *nadat, omdat, doordat, zonder dat, sedert (dat), eer (dat), voor (dat), tot (dat); evenals, zoolang (als), zoodra (als), zoovaak (als), zoo (als)*, enz. Bij sommige van deze voegwoorden kunnen *dat* en *als* niet gemist worden;

waar deze twee woorden tusschen haakjes zijn geplaatst, kunnen ze weggelaten worden. En bij *wanneer, toen, nu, dewijl, gelijk* en tal van andere voegwoorden zijn *dat* en *als* geheel weggefallen.

Het voegwoord **dat** is ontstaan uit het aanwijzend voornaamwoord *dat*. Eenen zin als: *ik hoop, dat hij komt* kan men beschouwen als ontstaan te zijn uit: *ik hoop dat, hij komt*. Oorspronkelijk wees *dat* dus op den inhoud van den volgenden zin; het wordt dan ook wel *zinslidwoord* genoemd. In de voegwoorden *indien, doordien, naardien, bijaldien* komt de datief voor van het aanwijzend voornaamwoord *dat*.

Het voegwoord *als* is ontstaan uit *alse* en deze vorm is verzwakt uit het bijwoord *alzo*.

Men onderscheide wel het onderschikkende *of* (= *indien*) van het nevenschikkende *of*, dat vroeger *ofte* luidde. Nog vinden we *ofte* in den statenbijbel gebezigd, vooral daar, waar men eene tegenstelling sterk wil doen uitkomen: *Ende Isaac seyde tot Jacob: Naedert doch, dat ick u betaste mijn sone, of gij mijn soon Esau selve zigt, ofte niet?* (Gen. 27: 21). Uit dezen zin blijkt tevens, dat het voegwoord *en* vroeger *ende* luidde.

Dewijl, uit *de* en *wijle* = tijd, was oorspronkelijk tijdsbepalend. *Terwijl* staat voor *te der wijle* = in den tijd, en komt nog wel voor als bijwoord.

Tenzij en *tenware* zijn ontstaan uit *het en zij* (= het zij niet) *het en ware*. *Ofschoon* is samengesteld uit het onderschikkende voegwoord *of* en het versterkende bijwoord *schoon*: *ofschoon hij zijn best deed = of hij zijn best schoon deed = of hij zijn best al deed*.

Alsof is samengesteld uit het vergelijkend voegwoord *als* en het voorwaardelijk *of*: Hij hield zich, *alsof* hij mij niet begreep = hij hield zich, *als* hij zich zou houden, *of* (= *indien*) hij mij niet begreep. (In dit voorbeeld is de voorwaardelijke zin ondergeschikt aan den vergelijkenden bijzin; bij weglating van den vergelijkenden zin neemt de voorwaardelijke zijne rol over; door *als* wordt dan het karakter van vergelijkenden zin bewaard. Laat men ook nog *of* weg, dan mist de voorwaardelijke zin *zijn* voegwoord en moet, als voorwaardelijke zin *zonder* voegwoord, de vragende woordschikking aannemen: hij hield zich, *als begreep hij mij niet*.)

5. Ook uit enkele deelwoorden zijn voegwoorden ontstaan, als *aangezien dat, aangenomen dat, ondersteld dat, gesteld dat, gedurende dat, niettegenstaande (dat)*.

6. Uit de volgende voorbeelden blijkt, dat enkele woorden nu eens voorkomen als *bijwoord*, dan eens als *voorzetsel*, dan weder als *voegwoord*: *sinds* heb ik hem niet meer gezien; *sinds* dien dag heb ik hem niet meer gezien; *sinds* hij vertrokken is, heb ik niets meer van hem gehoord; de meid kwam *voor*; zij zat *voor* het raam; ik was aan het station, *voor* de trein vertrok.

9. *Het Tusschenwerpsel.*

1. Het *tusschenwerpsel* is de uitdrukking van eenig gevoel of de nabootsing van eenig *geluid*.
2. Ter uitdrukking van *vreugde* dienen: *hoera!* *hoezee!* van *smart*: *ach!* *helaas!* ter nabootsing van eenig *geluid*: *bons!* *plof!* *krak!*

Hier volgen nog een paar voorbeelden van *gevoelsklanken*: *wee!* *ai!* *och!* (bij *smart*); *he!* (bij *verwondering*); *foei!* *ba!* (bij *afkeer*); *eilieve!* *ei!* (bij *verlangen*); *ei ei!* *hm!* (bij *twijfel*).

Tot de *klanknabootsingen* behooren ook: *miauw!* *bimbam!* *plomp!*

Heidaar! *hola!* *pst!* worden gebruikt om iemand te roepen; *st* dient om het zwijgen op te leggen.

A A N H A N G S E L.

1. Synoniemen.

Synoniemen of *zinnerwante* woorden zijn woorden, welke in beteekenis zoozeer met elkander *overeenkomen*, dat het min of meer moeite kost, om het *verschil* in beteekenis duidelijk aan te geven: *adel, adeldom, adelstand; eerezuchtig, eergierig; heerschen, regeeren, besturen; altijd, altoos; naast, nevens.*

2. Homoniemen.

Homoniemen of *gelijk geschreven* woorden zijn woorden, die bij *volkomen overeenkomst* in vorm *verschillende* beteekenis hebben: *els* (boom) en *els* (werktuig), *kant* (zijde) en *kant* (stofnaam), *maag* (lichaamsdeel) en *maag* (bloedverwant).

3. Paroniemen.

Paroniemen of *gelijkluidende* woorden zijn woorden, die bij een gering verschil in vorm gelijk worden uitgesproken: *koper, kooper; hart, hard; horen, hooren; dog, doch.*

4. Pleonasmen.

Pleonasmen noemt men die uitdrukkingen, waarin overtollige woorden voorkomen: een *ronde* bol, een *oude* grijsaard.

Ook de herhaling van een zinsdeel noemt men wel pleonasmus: De hemel *die* behoeft u!

5. Asyndeton. Polysyndeton.

Asyndeton noemt men de *weglating* van 't voegwoord; polysyndeton de *herhaling* van dit rededeel.

Vorb. van asyndeton: De zaagtand snijdt het hout; de

dissel punt de palen; de stijlen rijzen lijnrecht op; de spanning gloeit er boven over.

Voorb. van polysyndeton: Een hunner, nog bijtijds, springt duislig uit zijn mat, *en* bonst de luiken stuk, *en* rukt de haardklep open, *en* laat den tocht in huis.

6. Provincialismen.

Provincialismen of *gewestelijke* woorden zijn woorden of uitdrukkingen, welke slechts in een gedeelte van 't land worden gebruikt: *loof* (moe), *beun* (zolder).

7. Bastaardwoorden.

Bastaardwoorden noemt men die vreemde woorden, welke de uiterlijke kenmerken hunner vreemde afkomst nog duidelijk vertoonen: *diaconie*, *sergeant*, *photographie*.

8. Grammaticische figuren. (*)

Tal van woorden hebben thans een anderen vorm dan voorheen; van zeer vele nl. is de vorm in den loop der tijden veranderd. Sommige hebben eene letter gewonnen, andere hebben er eene verloren; in vele is een medeklinker door invloed van den onmiddellijk voorafgaanden of volgenden veranderd; in weer andere is een medeklinker verplaatst geworden. Dergelijke vormveranderingen, door een woord, buiten vervoeging en verbuiging om, ondergaan, noemt men *grammaticische figuren*. Ze zijn de volgende:

a. *Assimilatie* of *gelijkmaking* van eenen medeklinker aan den voorafgaanden of volgenden.

Schennis voor *schendnis* van schenden. *Allemaal* voor *altemaal*. *Niettemin* voor *niet de min*. *Mettertijd* voor *met der tijd*. *Uitermate* voor *uit der mate*. *Pollepel* voor *potlepel*. *Balling* voor *banling*. *Sassenheim* voor *Saksenheim*. *Litteeken* voor *lijkteeken* (= blijkteeken, kenteeken).

(*) Voor eene meer uitvoerige beschouwing der grammatische figuren verwijzen we naar het Levende Woord, 4de stukje.

- b. *Metathesis* of *omzetting*, verplaatsing van de *r* en *l*.
Barnen — *branden*. *Derde*, *dertien*, *dertig* — *drie*. *Gort*
 — *grut*. *Kerstfeest* — *christ*. *Versch* — *frisch*. *Naald* —
nadel.
- c. *Prothesis* of *voorvoeging* van eenen medeklinker voor de
 beginletter van een woord. *Slinker* (linker). *Snebbe* (nebbe).
Tachtig (achtig).
- d. *Epenthesis* of *invoeging* van eene letter in 't midden van
 't woord. De *d* is ingevoegd in: *bevrijden*, *partijdig*,
diender, *cender*, *hoenders*, *hoorder*, *duurder*, enz. De *t* in:
erkentelijk, *bijtje*, *tuintje*, *paaltje*, enz. De *p* in: *oompje*,
bloempje. De *l* in: *dorpeling*, *leerling*, enz. De *e* in:
vriendelijk, *radeloos*, *gelijkenis*, enz.
- e. *Paragoge* of *achteraanvoeging* van eenen medeklinker achter
 de sluitletter van een woord: *Iemand*, *burcht*, *placht*
te mijnent, *zijenthalve*.
- f. *Aphaeresis* of *afwerping* van een of meer letters vóór aan
 een woord. *Nijver* uit *enijver*, *arreslede* uit *narreslede*,
azuur uit *lazuur*, *Spanje* uit *Espagne*, *Bram*, *Dolf*, *Ko*,
Leentje, *Lotje*, *Lize*, *Mina*, *Sander*, *Stoffel*, *Toon*, *Trijntje*,
Truitje, enz. uit *Abraham*, *Adolf*, enz.
- g. *Syncope* of *uitstooting* van eenen medeklinker, of van eenen
 klinker voor eenen medeklinker, in 't midden van een
 woord. De *m* is uitgestooten in: *boogaard*; de *p* in:
koomenij; de *k* in: *kermis*; de *d* in: *raân*, *daân*, *elkaar*,
leer, *teer*, *vleermuis*, *voeren*, *houvast*, *leiband*, *scheikunde*,
weiland, *rijtuig*, *snijboon* *zijweg*.
- h. *Elisie* of *uitlating* van eenen klinker voor een' anderen,
 in 't midden van 't woord. *Noode* (ne oode), *nooit*
 (ne ooit), *niet* (ne iet), *nimmer* (ne immer), *nergens*
 (ne ergens), *binnen* (be innen), *boven* (be oven), *buiten*
 (be uiten).

- i. *Apocope* of *afwerping* eener letter aan het einde van een woord. Ik *leer* (leere), ik *hoop* (hope) enz.; *hoovaardig* (hoogvaardig), *gif* (gift), *vergif* (vergift), *heb(t) je*, *daag*, *slaag*, *voet* (dage, slage, voete), enz.

Opmerking. Van sommige woorden is de vorm door meer dan eene figuur veranderd. In vele treffen we b. v. *assimilatie* en *apocope* beide aan.

Zoo werd *ombe* door assimilatie tot *omme*, en dit door apocope tot *om*. Let ook op:

harde, *hadde*, *had*; *ende*, *enne*, *en*;

verne, *verre*, *ver*; *sterne*, *sterre*, *ster*;

bombe, *bomme*, *bom*; *konde*, *konne*. *kon*, enz.

- j. *Synaloephe* of *samensmelting* van twee klinkers of van twee medeklinkers tot één.
- Dweil* (*dwegil*), *heining*, *klappei*, *meid*, *peil*, *zeil*; *komen* (*kwemen*), *best* (betst), *lest* (letst), *bijkans* (bijkants), *thans* (thands), *willens* en *wetens* (willends en wetends).

I N H O U D.

	Bladz.
HOOFDSTUK I. De Spelling	5
A. Klinkers	6
B. Medeklinkers	11
C. Het koppelteeken.	15
D. Het verdeelen in lettergrepen.	16
E. Hoofdletters	17
HOOFDSTUK II. De Enkelvoudige zin	18
HOOFDSTUK III. De Samengestelde zin	30
A. Nevenschikking	32
B. Onderschikking	34
HOOFDSTUK IV. De Punctuatie	45
HOOFDSTUK V. De Woordsoorten	46
1. Het Werkwoord	46
Sterke Werkwoorden	59
Onregelmatige Werkwoorden	64
Vorming der werkwoorden	66
2. Het Zelfstandig naamw. en het Lidw.	72
Vorming der zelfstandige naamwoorden.	89
3. Het Bijvoeglijk naamwoord	95
4. Het Voornaamwoord	103
A. Persoonlijke voornaamwoorden	103
B. Bezittelijke "	106
C. Aanwijzende "	108
D. Bepaling aankond. "	109
E. Vragende "	110
F. Betrekkelijke "	111
G. Onbepaalde "	112
5. Het Telwoord	113
6. Het Bijwoord	116
7. Het Voorzetsel	119
8. Het Voegwoord	121
9. Het Tusschenwerpsel	123
Aanhangsel	124

